

L. ANNAEI SENECAE

AD MARCIAM

DE CONSOLATIONE

ingeleid, geannoteerd en vertaald door drs. J.H. van Hal
mei 2019

Inhoud

Inleiding.....	6
Seneca	6
Seneca's werk.....	7
Ad Marciam De Consolatione.....	8
De Epistulae Morales.....	8
Zeno en de stoa.	9
Algemeen.....	9
Geschiedenis.....	9
Fysica	9
De innerlijke fysica van de mens.	10
Ethiek	10
I. Een wond moet je bij het begin aanpakken.	13
II. Octavia en Livia.....	19
III. De keus is aan Marcia.....	21
IV. Moet verdriet groot of eeuwig zijn?.....	23
V. Verdraag al je lasten.....	25
VI. Verander van masker.	29
VII. Bevooroordeeldheid maakt zwak.....	29
VIII. Beëindig je verdriet zelf.	33
IX.' een ieder kan overkomen wat iemand kan overkomen!'	33
X. Een veranderlijke meesteres.....	37
XI. Het zwakke lichaam.....	39
XII. De dood is niet de grootste ramp.	43
XIII. Paulus.....	47
XIV. Caesar	49
XV. De dood ontziet niemand.	51
XVI. Fortuna maakt geen onderscheid.....	53
XVII. De natuur bedriegt niemand.	57
XVIII. Stel je eens voor... ..	61
XIX. De dood is niets.	65
XX. De dood bevrijdt.....	69

XXI. De lotsbeschikkingen doen hun werk.....	73
XXII. De mens een prooi van onrecht.....	77
XXIII. De dood is nabij aan het eind van je ontwikkeling.	81
XXIV. Na de dood ziet men het zuivere en heldere.....	83
XXV. In de ruimte van een eeuwige wereld.....	87
XXVI. Ondergang en wedergeboorte	89

Inleiding.

Seneca

Lucius Annaeus Seneca was lid van een zeer aanzienlijke gens van Cordoba in Spanje. Deze gens behoorde tot de ridderstand (ordo equester). Zijn vader was de in Spanje bekende retor Marcus Annaeus Seneca, die op zijn 52ste jaar Spanje verliet en zich in Rome vestigde. Vader Seneca was een conservatief man, die vond dat filosofie niet strookte met de oude Romeinse deugden. Zijn vrouw echter Helvia was wel in de filosofie geïnteresseerd en zal derhalve de vestiging in Rome toegejuicht hebben. Zo kon ze haar drie zoons meer naar haar ideeën opvoeden. De middelste van deze zoons is de filosoof Lucius Annaeus Seneca (4 v.C. tot 65 n.C.).

Vader Marcus, die in Rome al gauw roem verwierf als retor, heeft zijn zoons een retorische scholing gegeven, zonder welke je in Rome geen carrière kon maken. Van dit onderwijs zijn duidelijk sporen in Seneca's geschriften. Hoewel het onderwijs in de retoriek bij zoon Lucius vruchten afwierp, ontwikkelde deze toch al snel interesse voor de filosofie. Hij werd aangetrokken tot de Stoa en leidde dien overeenkomstig ook een zeer sober leven. Zijn vader heeft hem daarin moeten matigen, omdat hij anders misschien wel de aandacht zou kunnen trekken van keizer Tiberius, die een afkeer had van de filosofie en vooral van vegetariërs.

Omdat Seneca een slechte gezondheid had (hij leed aan asthma en podagra; hij lag veel op bed en had zelfs in zijn jeugd al aan zelfdoding gedacht), ging hij op zijn 30ste naar het oosten. Daar heeft hij zich tegelijk verdiept in de filosofie. Hij bezocht o.a. Alexandrië.

In Rome teruggekeerd werd hij tot quaestor gekozen en ontwikkelde hij zich tot een succesvol advocaat en dus retor. Hiermee wakte hij de jaloezie van de toenmalige keizer Caligula op, die zichzelf als beste redenaar zag. De gedachte, dat hij wegens zijn zwakke gezondheid spoedig zou sterven, heeft Seneca gered.

Tijdens keizer Claudius wordt hij in 41 n.C. verbannen waarschijnlijk door manipulaties van Messalina, Claudius' echtgenote, die een hekel aan hem had.

Messalina werd echter later door Claudius ter dood gebracht wegens overspel.

Claudius trouwde daarna met Agrippina, de nicht van Messalina. Agrippina wist Claudius zover te krijgen, dat die in plaats van zijn eigen zoon tot troonopvolger te benoemen haar zoon Nero, die uit een eerder huwelijk geboren was, aannam en hem tot opvolger aanwees. Op aandringen van haar liet Claudius (49 n.C.) Seneca uit de verbanning terugkeren en werd hij de opvoeder van Agrippina's zoon. Agrippina hoopte met Seneca het moeilijke karakter van Nero in toom te houden. Dit leek lang

goed te gaan, ook nadat zij (54 n.C.) Claudius vermoord had, toen hij zijn zoon Britannicus weer tot opvolger wilde aanwijzen. Het gedrag en het optreden van Seneca in de jaren daarna heeft tot veel kritiek geleid. In plaats van Nero terecht te wijzen, toen die zo ver gegaan was, dat hij Britannicus en later zijn eigen moeder liet vermoorden, heeft hij zich schuldig gemaakt aan vleierij en heeft hij zich door de keizer laten verrijken met landgoederen, ondanks het feit dat Seneca zelf meer dan 300.000.000 sestertiën bezat. Zelfs werd hij in 57 consul.

Toen echter in 62 Burrus, prefect van de praetoriaanse wacht en adviseur van Nero, stierf, volgens sommigen door gif, schijnt Seneca wroeging te hebben gekregen voor wat er gebeurd is en de verantwoordelijkheid voor wat er ging komen niet te kunnen dragen, vroeg hij de keizer hem te ontslaan van zijn ambt en verplichtingen. Nero aanvaardde zijn ontslag niet. Seneca echter probeerde zich toch zoveel mogelijk terug te trekken onder het mom van ziekte en studie. Hij trok zich terug in zijn buitenverblijf en werd nog zelden in het openbaar gezien. Nu kon hij zich storten op zijn liefde, de filosofie en het schrijven. Zo produceerde hij o.a. *De Ira*, *De Tranquillitate Animi*, *De Brevitate Vitae*. Voor zijn vriend, de jonge Lucilius, procurator van Sicilië, schrijft hij *De Providentia* (Over de voorzienigheid). Ook droeg Seneca aan hem het populaire werk over de fysika *Quaestiones Naturales* op. Dit boek heeft voor ons vooral waarde door terloopse opmerkingen over het leven in Rome en niet wegens zijn natuurkundige inhoud. Het belangrijkste werk van Seneca zijn de *Epistulae Morales*, ook aan Lucilius opgedragen.

Intussen zag Nero door zijn gedrag de bodem van zijn schatkist en probeerde hij die te bedekken door roof van waardevolle goederen uit de tempels te Rome en in de provincies. Seneca probeert zich verre van deze schande te houden en verbergt zich in zijn huis onder het voorwendsel van zenuwziekte. Nero besluit hem te laten vergiften. Dit mislukt, maar wanneer Seneca's naam bij een voortijdig aan het licht gekomen aanslag op Nero wordt genoemd, krijgt hij het bevel zich voor de dood op te maken. Zijn vrouw Paulina wil samen met hem de dood in gaan. Hij willigt dit verzoek in en opent van haar en van zich de aderen. Echter de dood wil niet komen, omdat door hun ouderdom en magerte het bloed langzaam stroomt. Wanneer ook gif niet helpt, laat hij zich smoren in de stoom van een bad. Paulina wordt nog levend aangetroffen door Nero's soldaten en blijft zo in leven. Zij stierf in 65.

Seneca's werk

Seneca is als schrijver het beroemdst geworden door zijn *Epistulae Morales* (zie onder). Deze brieven heeft hij aan het eind van zijn leven geschreven, toen hij probeerde zich in stilte terug te trekken.

Maar tot die tijd had hij al verscheidene andere genres beproefd. Op poëtisch gebied heeft hij tragedisch geschreven, die weliswaar op Griekse voorbeeld gebaseerd zijn, maar duidelijke eigen Romeinse trekken vertonen. Wanneer ze geschreven zijn staat niet vast.

Op natuurwetenschappelijk gebied heeft hij de Quaestiones Naturales geschreven, een werk dat inzicht geeft op (alle) aan Seneca bekende theorieën betreffende natuurverschijnselen zoals aardbevingen.

Talrijk zijn de tractaten die telkens één onderwerp behandelen vanuit Stoïcijns oogpunt, zoals *De Ira*, *De Tranquillitate Animi*, *De Providentia*.

In het oog vallen ook de troostbrieven zoals *Ad Marciam De Consolatione*.

Ad Marciam De Consolatione

Deze troostbrief heeft Seneca geschreven in de traditie van troostbrieven vanaf de vijfde eeuw voor Christus. De *Ad Marciam* is waarschijnlijk rond 40 n. Chr. geschreven. Marcia, de dochter van een bekende historicus, Aulus Cremutius Cordus, rouwde om de dood van haar zoon Metilius. Zij deed dit drie jaar lang. Marcia was dus in de greep van haar emotie en dat vormde voor Seneca een mooi aanknopingspunt: niet beheerste emoties verstoren de werking van de ratio, hetgeen bij de Stoa zeer belangrijk is. Seneca grijpt het grote verdriet van Marcia aan om op een onpersoonlijke, maar wel stoïcijnse manier Marcia de goede manier (volgens de Stoa) van verdrietverwerking te tonen. Wie thuis is in de *Epistulae Morales*, herkent onmiddellijk in dit vroege werk van Seneca ontelbare gedachten en zinsnedes die in de *Epistulae* later terugkomen. In die zin is Seneca's literaire ontwikkeling in zijn later werk teleurstellend. De grotere vooruitgang in zijn latere werk is dat hij zich in de *Epistulae* niet zo erg schuldig maakt aan de overdreven ingewikkelde, poëtische, kryptische manier van spreken, zoals in de *Ad Marcia*.

De Epistulae Morales

Het belangrijkste werk van Seneca, in ieder geval voor ons, zijn de brieven aan Lucilius (*Ad Lucilium epistularum moralium libri XX*). Lucilius was iemand van nederige afkomst, maar had zich tot de ridderstand opgewerkt en was zelfs gouverneur (*propraetor*) van Sicilië geworden.

In deze brieven probeert Seneca Lucilius thuis te brengen in de leer van de Stoa. De levendige stijl van de eerste 30 brieven zou Seneca ontleend hebben aan brieven van Epicurus. Aan deze Epicurus ontleent Seneca ook regelmatig ideeën onder het motto *wat waar is is van mij*. Na die eerste dertig brieven wordt de toon zwaarder met ernstige verhandelingen over dogma's. Deze latere brieven doen de lezer zich afvragen, of het wel echte brieven zijn, of het niet een genre is. Dat Seneca zich tot Lucilius richt, kan een kunstgreep zijn. Waarschijnlijk is Seneca pas later begonnen met het publiceren van de brieven, was het niet in eerste instantie zijn bedoeling en heeft hij de gelegenheid gebruikt om zware betogen in te lassen. Overigens zijn sommige brieven wel al te persoonlijk om gefingeerd te zijn.

De brieven zijn behalve filosofisch en stichtelijk, ook een vindplaats voor informatie over het dagelijkse leven.

Het werk dat uit 20 boeken, 122 brieven bestaat is geschreven tussen 62 en 64.

Zeno en de stoa.

Algemeen.

Doordat Alexander de Grote een einde maakte aan het zelfbestuur van de poleis, wordt de polites van de Griekse steden een burger van een groot rijk, een kosmopoliet. Hiermee was hij zijn plaats in zijn wereld kwijt: actief burger van een polis. Het deed er niet meer toe, wat een staat besliste, leidend was de koning. Mensen raakten hun reden van bestaan kwijt en men ging op zoek naar zijn plaats in de wereld en hoe je gelukkig werd. De mensen waren met zichzelf bezig en de nadruk lag op het individu.

Door deze maatschappelijke ontwikkelingen werden filosofen ertoe aangezet op zoek te gaan naar antwoorden. In de filosofieën, die nu ontstonden, lag de nadruk op de ethiek. In de nieuwe cultuur, die door Alexander's politiek ontstond, het hellenisme, kreeg filosofie in het onderwijs een vaste plaats. Dit was ook later zo bij de Romeinen. De filosofie in het Hellenistische en latere onderwijs was dogmatisch en schools.

Geschiedenis.

Aan de wieg van de Stoa stond Zeno van Kition (333 geboren). Hij heeft onderwijs gevolgd bij Aristoteles. Hij stichtte in 301 in reactie op Epicurus, een andere crisisfilosoof, de school, die de naam de Stoa kreeg. Als vreemdeling, niet-Athener, mocht hij in Athene geen eigen lokaal bezetten. Dus gaf hij les in een beroemde zuilengalerij, de Stoa Poikilè.

Grote Stoïcijnen uit later tijd zijn:

- Seneca (1 v. Chr.- 65 n. Chr.), leermeester van Nero en door hem tot zelfmoord gedwongen, een pragmaticus
- Epiktetos (55-125 n.Chr.), een vrij gelaten slaaf, in 90 met andere filosofen uit Rome verbannen
- Keizer Marcus Aurelius (121-180 n.Chr.), de filosoof op de troon, heeft een dagboek in het Grieks geschreven: Overpeinzingen (Τά εἰς ἑαυτόν).

Fysica

Veel op dit gebied is ontleend aan Herakleitos. De oermaterie is vuur, dat de oorzaak van het ontstaan van alles is. De hoogste en zuiverste vorm van vuur is de Ratio, de rede. De ratio is het ordenende principe. Door de werking van de ratio varieert de temperatuur, waardoor het vuur kan veranderen in lucht, water en aarde en vice versa. Vermenging en combinatie van deze vier elementen leidt tot de verschijnselen. In alle verschijnselen zit de ratio (= god = pantheïsme) en ook vuur. Door de werking

van die ratio kan dat vuur warmer worden en leiden tot vernietiging: wereldbrand. Daarna begint het proces opnieuw.

In de dode dingen is de ratio aanwezig in de vorm van spankracht, in levende dingen in de vorm van groeikracht, als warme luchtstroom = sacer spiritus, deus.

De innerlijke fysica van de mens.

Ook in de mens is de ratio in de animus (warme luchtstroom). In de belangrijkste delen van de animus zit het denkend vermogen. De luchtstroom brengt de waarnemingen naar het denkvermogen. De ratio ordent en interpreteert hen. De ratio ordent de waarnemingen van de natura. Als de mens een ordening van de natura maakt, leidt dat ertoe, dat hij secundum naturam leeft. Door middel van zijn eigen ratio, deeluitmakend van de wereldratio, doorgrondt hij de werkzaamheid van de ratio in de natuur. Als de ratio zichzelf doorgrondt, accepteert zij haar werking en verzet zij zich er niet tegen. De ratio plant de hele natuur. Irrationeel gedrag is dus uitgesloten en daarmee zijn ook emoties uitgebannen.

Wie rationeel is verwerkt affectus, gemoedsaandoeningen, tot iets positiefs. Een rationeel mens begrijpt, dat wat hem overkomt door de ratio gepland is. Het kan een gevoel bij hem losmaken, maar met zijn ratio blijft hij het de baas en begrijpt het planmatige/positieve ervan. Indien hij de affectus niet de baas wordt/blijft, maar als zij zijn ratio overwinnen, spreken we van emoties, gevoelens die een mens van zijn stuk brengen. Deze blokkeren zijn ratio. Hierdoor ben je ongelukkig.

Na de dood van de mens keert de ratio van de mens terug naar de wereldratio.

Volgens Seneca blijft er overigens altijd een soort dunne lijn tussen de ratio in de mens en de wereldratio. Die menselijke ratio is gericht op zijn oorsprong. Een mens moet om zijn geluk te bereiken zijn best doen die gerichtheid te versterken door ascese.

Ethiek

Ethica is de leer van

- waarden ----->
- normen ----->
- gedrag

Voor de Stoïcijnen is de waarde het Goede, waarop je je gedrag moet afstemmen: secundum naturam vivere. Dit bereik je door bewust je te richten op de ratio. Door te denken bereik je de waarheid en dus kennis van het Goede. Deze kennis leidt tot geluk. Het goede is immers de god/ de ratio, die alles planmatig ordent. Beter dan dit kan niet. Als je de natuur en de ordening daarvan accepteert en dus daarnaar leeft, bereik je het hoogste geluk. Dit hoogste geluk is apatheia/tranquillitas een staat van het zijn zonder pathos, emoties, een toestand van tevredenheid zonder verlangens en angsten.

Goed gedrag is het instemmen met het lot, dat immers door de ratio bepaald is, ook al doorgronden we het goede van dat lot niet.

Ons leven is vol van dingen die er niet toe doen, indifferentia. Dit zijn dingen, waarover de mens geen macht heeft, die door het lot worden toegedeeld en niet tot het menselijke wezen horen. Het zijn de dingen die door het lot én toegewezen én afgenomen kunnen worden, zoals rijkdom, armoede, macht. Deze factoren mogen bij jouw oordelen geen rol spelen. Ze hebben wel invloed op de kwaliteit van het leven (positief of negatief). De stoicus zal ze niet nastreven, anders verstoren ze zijn tranquillitas.

Deze tranquillitas is alleen mogelijk bij onafhankelijkheid (aequus animus). Dit kan alleen door rationeel gedrag, hetgeen tot libertas van het lot leidt.

I. Een wond moet je bij het begin aanpakken.

1. Nisi te, Marcia, scirem tam longe ab infirmitate muliebris animi quam a ceteris uitii recessisse et mores tuos uelut aliquod antiquum exemplar¹ aspici, non auderem obuiam ire dolori tuo, cui uiri quoque libenter haerent et incubant², nec spem concepissem tam iniquo tempore, tam inimico iudice, tam inuidioso crimine posse me efficere ut fortunam tuam absolueres³. Fiduciam mihi dedit exploratum⁴ iam robur animi et magno experimento adprobata⁵ uirtus tua.

2. Non est ignotum qualem te in persona⁶ patris tui gesseris, quem non minus quam liberos dilexisti, excepto eo quod non optabas superstitem⁷. Nec scio an⁸ et optaueris; permittit enim sibi quaedam contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremuti Cordi⁹ parentis tui quantum poteris inhiuisti¹⁰; postquam tibi apparuit inter Seianianos satellites¹¹ illam unam patere seruitutis fugam¹², non fauisti¹³ consilio eius, sed dedisti manus uicta, fudistique lacrimas palam et gemitus deuorasti¹⁴ quidem, non tamen hilari fronte textisti, et haec illo saeculo quo magna pietas erat nihil impie facere.

---

¹ exemplar n   voorbeeld

² incubare + dat.   zich overgeven aan

³ absolvere 3   vrijspreken

⁴ explorare   vaststellen, beproeven

⁵ adprobare   bewijzen

⁶ in persona + gen.   in de zaak van

⁷ superstes, -stis   overlevend

⁸ Nec scio an +coni.   misschien

⁹ Aulus Cremutius Cordus (? - 25 n.Chr.) is de naam van een Romeins senator en geschiedschrijver uit het eerste kwart van de 1e eeuw. Hij mag beschouwd worden als een voorloper van Tacitus. Hij schreef een (verloren) relaas van de burgeroorlogen, vermoedelijk vanaf de moord op Julius Caesar, en van het begin van Augustus' regering.

In zijn werk legde Cremutius een uitgesproken republikeinse gezindheid en een grote drang tot vrijmoedigheid aan de dag. Omdat hij kronieken had gepubliceerd waarin hij de Caesarmoordenaars prees en G. Cassius zelfs "de laatste der Romeinen" noemde, werd hij in 25 voor het gerecht gedaagd door Satrius Secundus en Pinarius Natta, beide cliënten van de beruchte Seianus.

In tegenwoordigheid van keizer Tiberius hield hij voor de Senaat een vlijmende afscheidsrede waarin hij zijn recht op vrije meningsuiting verdedigde. Hij gaf onder meer machthebbers de raad kritiek over zich heen te laten gaan, "omdat die dingen, als men er niet op reageert, vanzelf doodbloeden; maakt men er zich echter boos over, dán pas wekt men de schijn ze als juist te erkennen." (volgens Tacitus, Annales IV, 34). Hierna verliet hij de Senaat, vastbesloten een einde aan zijn leven te maken, en stierf de vrijwillige hongerdood.

Zijn werk werd op last van de senaat in beslag genomen en vernietigd, maar zijn dochter Marcia wist één exemplaar te redden. Tijdens de regering van keizer Caligula verscheen er een nieuwe editie. Fragmenten van zijn werk zijn opgenomen bij H. Peter, *Historicorum Romanorum Reliquiae II* (Leipzig, 1906).

¹⁰ inhiuere 2   tegenhouden

¹¹ satelles, -itis   handlanger

¹² fuga   escaperoute

¹³ favere 2 + dat.   koesteren

¹⁴ deuorare   verslinden, vechten tegen

I. Een wond moet je bij het begin aanpakken.

1. Als ik niet zou weten, Marcia, dat jij zo'n grote afstand genomen had van de zwakheid van de vrouwelijke geest als van de overige gebreken en dat men naar jouw karakter kijkt als naar een of ander toonbeeld van weleer, zou ik niet jouw verdriet tegemoet durven te treden, waaraan ook mannen graag blijven vast zitten en zich overgeven en niet zou ik hoop gevat hebben dat ik op zo'n ongunstige moment, bij zo'n vijandige rechter, bij een beschuldiging die je in zo'n kwaad daglicht stelt, het tot stand zou kunnen brengen dat ik jouw positie zou vrijspreken. De reeds beproefde kracht van jouw geest en jouw deugd die door een grote ervaring bewezen is, hebben mij vertrouwen gegeven.

2. Het is niet onbekend hoe jij je hebt gedragen in de zaak van jouw vader, die je niet minder dan jouw kinderen hebt bemind, met uitzondering hiervan dat je niet wenste dat hij je overleefde. Misschien heb je dat ook wel gewenst; grote toewijding veroorlooft zich sommige dingen in strijd met de goede zede. Jij hebt naar vermogen de dood van jouw vader Aulus Cremutus Cordus tegengehouden; nadat het jou duidelijk was geworden dat alleen die weg temidden van de trawanten van Seianus openstond om aan slavernij te ontkomen, was jij geen voorstander van zijn plan, maar overwonnen heb je hem de hand gegeven, en je hebt weliswaar openlijk tranen vergoten en jammerklachten heb je wel onderdrukt, maar toch heb je niet die niet verborgen achter een vrolijk gezicht en dat in die tijd waarin het een blijk van grote toewijding was niets zonder toewijding te doen.

3. Vt uero aliquam occasionem mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo sumptum¹ erat supplicium, in usum hominum reduxisti et a uera illum uindicasti² morte ac restituisti in publica monumenta libros quos uir ille fortissimus sanguine suo scripserat. Optime meruisti³ de Romanis studiis: magna illorum pars arserat; optime de posteris, ad quos ueniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno inputata⁴; optime de ipso, cuius uiget uigebitque memoria quam diu in pretio⁵ fuerit Romana cognosci, quam diu quisquam erit qui reuerti uelit ad acta⁶ maiorum, quam diu quisquam qui uelit scire quid sit uir Romanus, quid subactis⁷ iam ceruicibus omnium et ad Seianianum iugum⁸ adactis indomitus⁹, quid sit homo ingenio animo manu liber. 4. Magnum mehercules detrimentum¹⁰ res publica ceperat, si illum ob duas res pulcherrimas in obliuionem¹¹ coniectum, eloquentiam et libertatem, non eruisses¹²: legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus uetustatem¹³ nullam timet; at illorum carnificum¹⁴ cito scelera quoque, quibus solis memoriam meruerunt, tacebuntur.

5. Haec magnitudo animi tui uetuit me ad sexum tuum respicere, uetuit ad uultum, quem tot annorum continua tristitia, ut semel obduxit¹⁵, tenet. Et uide quam non subrepam¹⁶ tibi nec furtum¹⁷ facere adfectibus tuis cogitem: antiqua mala in memoriam reduxi et, ut scires hanc quoque plagam¹⁸ esse sanandam, ostendi tibi aequae magni uulneris cicatricem¹⁹. Alii itaque molliter agant et blandiantur²⁰, ego conflagere²¹ cum tuo maerore constitui et defessos exhaustosque oculos, si uerum uis, magis iam ex consuetudine quam ex desiderio fluentis, continebo²², si fieri potuerit, fauente²³ te remediis tuis, si minus, uel inuita, teneas licet²⁴ et amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filii locum superstitem fecisti.

---

¹ sumere supplicium de + abl.	met de dood straffen
² vindicare ab + abl.	bevrijden van
³ bene merere 3 de + abl.	zich verdienstelijk maken jegens
⁴ imputare + dat.	toeschrijven aan
⁵ in pretio esse	waard zijn
⁶ acta maiorum	de verordeningen van de voorouders
⁷ subigere 3	onder het iuk brengen, overweldigen
⁸ iugum	juk
⁹ indomitus	ongetemd
¹⁰ detrimentum	schade
¹¹ obliuio, -ionis	vergetelheid
¹² eruere 3	uitgraven
¹³ uetustas, -tatis	ouderdom
¹⁴ carnifex, -ficus	beul
¹⁵ obducere 3	bedekken, verbergen
¹⁶ subrepere 3	besluipen
¹⁷ furtum facere + dat.	bestelen, bedriegen
¹⁸ plaga	wond
¹⁹ cicatrix, -icis	litteken
²⁰ blandiri	vleien
²¹ conflagere cum	slaags raken met
²² continere 2	beteugelen
²³ fauere + dat.	gunstig gezind zijn
²⁴ licet + coni.	ookal

3. Zodra echter de verandering der tijden de gelegenheid gegeven had, heb jij het talent van je vader die ter dood gebracht was, weer teruggebracht om nuttig te zijn voor de mensen en heb jij hem bevrijd van de echte dood en zijn boeken die die zeer dappere man met zijn eigen bloed had geschreven weer tot openbare gedenktekens hersteld. Jij hebt je zeer verdienstelijk gemaakt jegens het Romeinse wetenschappelijke werk; een groot deel daarvan was in vlammen opgegaan; jij hebt je zeer verdienstelijk gemaakt jegens het nageslacht tot wie een onaangetast vertrouwen in de geschiedenis zal komen dankzij de grote prijs van de schrijver daarvan; jij hebt je zeer verdienstelijk gemaakt jegens hemzelf aan wie de herinnering levendig is en zal zijn zolang men het waardeert de Romeinse geschiedenis te leren kennen, zolang als er iemand zal zijn die wil terugkeren naar de verrichtingen van de voorouders, zolang als er iemand zal zijn die wil weten wat een Romeinse man is, wat een ongetemde man is, terwijl reeds de nekken van allen onder het juk gebracht zijn en naar het juk van Seianus zijn gebracht, wat een man is die vrij is qua karakter, geest, hand. 4. Bij Hercules, de staat had een groot verlies geleden, als jij hem niet, toen hij wegens twee zeer mooie kwaliteiten tot vergetelheid verbannen was, namelijk welsprekendheid en vrijheidszin, had opgediept: hij wordt gelezen, hij bloeit, in de handen der mensen en in hun harten opgenomen vreest hij geen ouderdom; maar spoedig zal er ook over de misdaden van zijn beulen, het enige waarmee zij het verdiend hebben niet vergeten te worden, gezwegen worden.

6. Quis enim erit finis? Omnia in superuacuum¹ temptata sunt: fatigatae² adlocutiones amicorum, auctoritates magnorum et adfinium³ tibi uirorum; studia⁴, hereditarium et paternum bonum, surdas⁵ aures inrito et uix ad breuem occupationem⁶ proficiente⁷ solacio⁸ transeunt; illud ipsum naturale remedium temporis, quod maximas quoque aerumnas⁹ componit¹⁰, in te una uim suam perdidit. 7. Tertius iam praeterit annus, cum interim nihil ex primo illo impetu cecidit¹¹: renouat se et corroborat¹² cotidie luctus et iam sibi ius mora¹³ fecit eoque adductus est ut putet turpe desinere. Quemadmodum omnia uitia penitus¹⁴ insidunt nisi dum surgunt oppressa sunt, ita haec quoque tristia et misera et in se saeuientia ipsa nouissime¹⁵ acerbitate pascuntur et fit infelicis animi praua¹⁶ uoluptas dolor. 8. Cupissem itaque primis temporibus ad istam curationem¹⁷ accedere; leniore medicina fuisset oriens¹⁸ adhuc restringenda¹⁹ uis: uehementius contra inueterata²⁰ pugnandum est. Nam uulnerum quoque sanitas²¹ facilis est, dum a sanguine recentia²² sunt: tunc et uruntur²³ et in altum reuocantur²⁴ et digitos²⁵ scrutantium²⁶ recipiunt, ubi corrupta in malum ulcus²⁷ uerterunt²⁸. Non possum nunc per obsequium²⁹ nec molliter adgredi tam durum dolorem: frangendus est.

---

¹ supervacuum	overbodig
² fatigare	afmatten, volledig uitputten
³ adfinis	verwant
⁴ studium	studie; <i>pl.</i> literaire werken
⁵ surdus	doof
⁶ occupatio	bezigheid, het in beslag genomen worden
⁷ proficere 5	nut hebben
⁸ solacium	troost
⁹ aerumna	ellende, verdriet
¹⁰ componere 3	tot bedaren brengen
¹¹ cadere 3	vallen, afnemen
¹² corroborare	versterken
¹³ mora	oponthoud, tijd(sduur)
¹⁴ penitus	diep (van binnen)
¹⁵ nouissime	uiteindelijk
¹⁶ pravus	slecht
¹⁷ curatio	verzorging, behandeling, toezicht
¹⁸ oriri	ontstaan
¹⁹ restringere 3	beperken
²⁰ veterari	oud worden
²¹ sanitas	welzijn, gezondheid, genezing
²² recens ab	vers van, onmiddellijk na
²³ urere 3	branden
²⁴ revocare	terugbrengen, goed maken, weer herstellen,
²⁵ digitus	vinger
²⁶ scrutari	onderzoeken
²⁷ ulcus, -eris	zweer
²⁸ vertere <i>intr.</i>	veranderen
²⁹ obsequium	toegeeflijkheid

6. Wat zal immers het einde zijn? Alles is overbodig geprobeerd: vrienden hebben jou onophoudelijk met aansporingen toegesproken, het gezag van grote en jou verwante mannen heeft een beroep op jou gedaan; wetenschap, een overgeërfd en vaderlijk goed, is aan jouw dove oren voorbijgegaan, terwijl de troost vergeefs was en nauwelijks ertoe bijdroeg dat jij daardoor korte tijd in beslag genomen werd; juist die natuurlijke genezende werking van de tijd, die ook de gevoelens van het grootste verdriet tot bedaren brengt, heeft in jou alleen zijn kracht verspild. 7. Reeds passeert het derde jaar, terwijl intussen niets van die eerste aanval van verriet is verdwenen: dagelijks vernieuwt zich en versterkt zich de rouw en zij heeft zich al bestaansrecht gegeven door aan te houden en zover is gebracht dat zij het schandelijk vindt op te houden. Zoals alle gebreken zich diep van binnen neerlaten, tenzij zij overweldigd zijn, terwijl zij hun kop opsteken, zo worden ook juist deze droeve en ongelukkige gebreken die tegen zichzelf woeden, gevoed door bitterheid en zo wordt verdriet en slecht genot van een ongelukkige geest. 8. Het zou dus mijn wens geweest zijn in de begintijd me bezig te houden met de behandeling daarvan; toen zij nog in haar beginfase was, had dat geweld met een lichter middel beperkt moeten zijn: heviger moet men strijden tegen zaken die ouder geworden zijn. Want ook van wonden is de genezing gemakkelijk, zolang ze nog vers van bloed zijn: dan worden ze én dichtgebrand én diep naar binnen hersteld en dan laten ze de vingers toe van wie hem onderzoekt, wanneer zij aangetast in een slechte zweer veranderd zijn. Niet kan ik nu toegeeflijk en zacht zo'n harde pijn te lijf gaan: zij moet gekraakt worden.

II. Octavia en Livia

1. Scio a praeceptis¹ incipere omnis qui monere aliquem uolunt, in exemplis desinere. Mutari² hunc interim morem expedit³; aliter enim cum alio agendum est: quosdam ratio ducit, quibusdam nomina clara opponenda⁴ sunt et auctoritas quae liberum⁵ non relinquat animum ad speciosa stupentibus. 2. Duo tibi ponam ante oculos maxima et sexus⁶ et saeculi tui exempla: alterius feminae quae se tradidit ferendam dolori, alterius quae pari adfecta casu, maiore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium⁷, sed cito animum in sedem suam reposuit. 3. Octauia et Liuia, altera soror Augusti, altera uxor, amiserunt filios iuuenes, utraque spe futuri principis certa: Octauia Marcellum, cui et auunculus et socer incumbere⁸ coeperat, in quem onus imperii reclinare⁹, adulescentem animo alacrem, ingenio potentem¹⁰, sed frugalitatis¹¹ continentiaeque¹² in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandae, patientem¹³ laborum, uoluptatibus alienum¹⁴, quantumcumque inponere illi auunculus¹⁵ et, ut ita dicam, inaedificare¹⁶ uoluisset laturum; bene legerat¹⁷ nulli cessura ponderi fundamenta. 4. Nullum finem per omne uitae suae tempus flendi gemendique fecit nec ullas admisit uoces salutare¹⁸ aliquid adferentis, ne auocari quidem se passa est; intenta in unam rem et toto animo adfixa, talis per omnem uitam fuit qualis in funere, non dico non [est] ausa consurgere, sed adleuari¹⁹ recusans, secundam orbitatem²⁰ iudicans lacrimas mittere²¹.

---

¹ praeceptum	voorschrift, advies, regel
² mutare	veranderen
³ expedire	voordelig zijn
⁴ opponere + <i>dat.</i>	stellen tegenover
⁵ liber	vrij, ongebonden, open
⁶ sexus 2	sexe
⁷ dominium	macht
⁸ incumbere + <i>dat.</i>	druk uitoefenen op
⁹ reclinare in + <i>acc.</i>	op iemands schouders leggen
¹⁰ potens	kundig, bekwaam
¹¹ frugalitas	soberheid, bezonnenheid
¹² continentia	ingetogenheid
¹³ patiens + <i>gen.</i>	bestand tegen
¹⁴ alienus + <i>abl.</i>	gespeend van
¹⁵ auunculus	oom
¹⁶ inaedificare	bouwen op
¹⁷ legere 3	uitzoeken, kiezen
¹⁸ salutaris	heilzaam
¹⁹ adlevare	opheffen
²⁰ orbitas	kinderloosheid, verlies (van een kind)
²¹ mittere	opgeven

II. Octavia en Livia

1. Ik weet dat alle mensen die iemand willen aansporen, bij voorschriften beginnen en met voorbeelden ophouden. Het is nuttig deze gewoonte te veranderen; men moet namelijk met de een zo omgaan en met de ander zus; sommigen worden geleid door het verstand, sommigen moeten geconfronteerd worden met beroemde namen en gezag dat de geest niet ongemoeid laat, wanneer men met stomheid geslagen is bij zaken die mooi lijken. 2. Ik zal jou twee zeer grote voorbeelden voor ogen stellen van jouw sexe en jouw generatie: de ene vrouw die zich aan haar verdriet heeft overgeleverd om zich daardoor te laten meeslepen, de andere die getroffen door een gelijk ongeluk, maar wel een groter verlies, toch niet aan haar ellende een lange macht over zich heeft gegeven, maar haar geest weer snel op de eigen plaats heeft gereposteerd. 3. Octavia en Livia, de een de zuster van Augustus, de ander diens vrouw, hebben zoons op jong volwassen leeftijd verloren, ieder van beide had vaste hoop op een toekomstige princeps: Octavia verloor Marcellus, naar wie én zijn oom én zijn schoonvader¹ begonnen was te neigen, op wiens schouders hij begonnen was de last van het imperium te leggen, een jongeman die levendig was qua geest, bekwaam qua karakter, maar wiens soberheid en ingetogenheid in hetzij die jaren hetzij die positie niet met mate bewonderd moet worden, een jongeman die bestand was tegen inspanningen en wars van genietingen en bestemd om een hoe grote last ook maar zijn oom op hem had willen plaatsen en om zo te zeggen op hem had willen bouwen, te dragen; hij had goed een fundament uitgezocht dat voor geen gewicht zou wijken. 4. Zij heeft geen eind gemaakt aan haar huilen en zuchten gedurende haar hele levenstijd en zij heeft geen woorden toegelaten die iets heilzaams brachten en zelfs niet heeft zij het geduld daarvan weggeroepen te worden; gericht op maar één zaak en met haar hele hart daaraan gehecht, was zij haar hele leven zo, zoals ze op de begrafenis was en ik zeg niet omdat ze niet de moed had zich te verheffen, maar omdat ze weigerde overeind geholpen te worden, omdat zij het opgeven van haar tranen als een tweede verlies zag.

---

¹ Hij was getrouwd met Augustus' dochter Iulia.

5. Nullam habere imaginem filii carissimi uoluit, nullam sibi de illo fieri mentionem. Oderat omnes matres et in Liuiam maxime furebat¹, quia uidebatur ad illius filium transisse sibi promissa felicitas. Tenebris et solitudini familiarissima², ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandae Marcelli memoriae composita aliosque studiorum honores reiecit et aures suas aduersus omne solacium clusit. A sollempnibus officiis seducta et ipsam magnitudinis fraternae nimis circumlucentem fortunam exosa³ defodit⁴ se et abdidit. Adsidentibus liberis, nepotibus lugubrem uestem non deposuit, non sine contumelia omnium suorum, quibus saluis⁵ orba⁶ sibi uidebatur.

III. De keus is aan Marcia.

1. Liuia amiserat filium Drusum⁷, magnum futurum principem, iam magnum ducem; intrauerat penitus Germaniam et ibi signa Romana fixerat ubi uix ullos esse Romanos notum erat. In expeditione decesserat⁸ ipsis illum hostibus aegrum cum ueneratione et pace mutua prosequentibus nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro re publica obierat⁹, ingens ciuium prouinciarumque et totius Italiae desiderium¹⁰, per quam effusis¹¹ in officium lugubre municipiis coloniisque usque in urbem ductum erat funus¹² triumpho simillimum. 2. Non licuerat matri ultima filii oscula gratumque extremi sermonem¹³ oris haurire¹⁴; longo itinere reliquias Drusi sui prosecuta, tot per omnem Italiam ardentibus rogis¹⁵, quasi totiens illum amitteret, inritata, ut primum tamen intulit tumulo, simul et illum et dolorem suum posuit¹⁶, nec plus doluit quam aut honestum erat Caesari aut aequum saluo.

5. Zij wilde geen beeld van haar innig geliefde zoon hebben en ze wilde niet dat er tegenover haar over hem gerept werd. Zij haatte alle moeders en ging met name tekeer tegen Livia, omdat het scheen dat het haar beloofde geluk naar Livia's zoon

¹ furere 3   razen, tekeer gaan

² familiaris + dat .   behorend tot

³ exosus + acc.   vol haat voor

⁴ defodere 5   begraven

⁵ saluus   behouden

⁶ orbus   ouderloos, kinderloos, beroofd van een verwant

⁷ *Gedurende zijn uitzonderlijke succesvolle carrière als militair leider, waarin hij veel samenwerkte met zijn broer Tiberius, stierf hij onverwacht op 29-jarige leeftijd in 9 v.Chr. na een ongelukkige val van zijn paard. Het Romeinse volk, de soldaten, de Senaat, Tiberius, Augustus maar vooral zijn vrouw Antonia, waren allen diep getroffen door zijn dood. Augustus schreef later een biografie over hem; zijn 27-jarige weduwe heeft nooit willen hertrouwen.*

⁸ decedere 3   sterven

⁹ obire   ondergaan

¹⁰ desiderium   verlangen, behoefte

¹¹ effundi   naar buiten stromen

¹² funus n   begrafenisstoet

¹³ sermo m   gesprek

¹⁴ haurire   gretig in zich opnemen, genieten van

¹⁵ rogi   brandstapel

¹⁶ = deposuit

was overgegaan. Uiterst vertrouwd met duisternis en eenzaamheid, zonder zelfs rekening te houden met haar broer, wees zij liederen af die gemaakt waren om de herinnering aan Marcellus te vieren en andere eerbewijzen in literaire werken en zij sloot haar oren tegen iedere troost. Teruggetrokken van plechtige taken en vol haat jegens de al te fel stralende status van de grootsheid van haar broer heeft zij zich begraven en verborgen.

III. De keus is aan Marcia.

1. Livia had haar zoon Drusus verloren, beoogde grote princeps, reeds een grote generaal; hij was Germania diep binnengedrongen en hij had daar Romeinse vaandels in de grond gestoken, waarvan bekend was dat er nauwelijks enige Romeinen waren. Tijdens een expeditie was hij gestorven, terwijl juist de vijanden hem op zijn ziekbed met wederzijdse eerbied en vrede begeleidden en het niet waagden te wensen wat voordelig was. Bij die dood die hij voor de staat had ondergaan, kwam een enorm verlangen naar hem van de burgers en de provincies en heel Italië waardoorheen de begrafenisstoet die zeer leek op een triomftocht, helemaal tot aan de stad was geleid, terwijl steden en kolonies uitgelopen waren ter vervulling van hun rouwplicht. 2. Niet had de moeder van de laatste kussen van haar zoon mogen genieten en niet van de laatste woorden uit zijn mond; nadat zij met een lange tocht de resten van haar Drusus had begeleid, heeft zij, geprikkeld omdat in heel Italië zoveel brandstapels brandden, alsof zij hem zo dikwijls verloor, zodra als zij evenwel hem in de tombe had gebracht, tegelijk en hem en haar verdriet weggezet en zij heeft niet meer verdriet gehad dan eervol was voor Caesar of billijk, daar die toch nog iin leven was.

Non desiit denique Drusi sui celebrare nomen, ubique illum sibi priuatim publiceque repraesentare¹, libentissime de illo loqui, de illo audire: cum memoria illius uixit, quam nemo potest retinere et frequentare² qui illam tristem sibi reddidit. 3. Elige itaque utrum exemplum putes probabilius³. Si illud prius sequi uis, eximes⁴ te numero uiuorum: auersaberis⁵ et alienos liberos et tuos ipsumque quem desideras; triste⁶ matribus omen occures; uoluptates honestas, permissas, tamquam parum decoras⁷ fortunae tuae reicies; inuisa haerebis⁸ in luce et aetati tuae, quod non praecipitet⁹ te quam primum et finiat, infestissima¹⁰ eris; quod turpissimum alienissimumque est animo tuo in meliorem noto partem¹¹, ostendes te uiuere nolle, mori non posse. 4. Si ad hoc maximae feminae te exemplum adplicueris¹² moderatius, mitius, non eris in aerumnis¹³ nec te tormentis macerabis¹⁴: quae enim, malum¹⁵, amentia est poenas a se infelicitatis¹⁶ exigere et mala sua [non] augere! Quam in omni uita seruasti morum probitatem et uerecundiam, in hac quoque re praestabis¹⁷; est enim quaedam et dolendi modestia. Illum ipsum iuuenem, dignissimum qui te laetam semper nominatus cogitatusque faciat, meliore pones loco, si matri suae, qualis uiuus solebat, hilarisque et cum gaudio occurrit.

IV. Moet verdriet groot of eeuwig zijn?

1. Nec te ad fortiora ducam praecepta, ut inhumano ferre humana iubeam modo, ut ipso funebri die oculos matris exsiccem¹⁸. Ad arbitrium¹⁹ tecum ueniam: hoc inter nos quaeretur, utrum magnus dolor esse debeat an perpetuus.

---

¹ repraesentare	voor ogen stellen, doen herleven
² frequentare	vaak gebruiken, massaal vieren
³ probabilis	prijzenswaardig
⁴ eximere 3 + <i>dat.</i>	ontnemen aan
⁵ auersari	zich afwenden van, versmaden
⁶ tristis	onheilspellend
⁷ decorus + <i>dat.</i>	passen bij, gepast aan
⁸ haerere 2 in + <i>abl.</i>	vast blijven zitten in
⁹ praecipitare	te gronde richten
¹⁰ infestus	vijandig
¹¹ in bonam partem	in goede zin, van de goede kant
¹² applicare ad	aansluiten bij
¹³ aerumna	verdriet
¹⁴ macerare	kwellen
¹⁵ malum	verdorie
¹⁶ infelicitas	ongeluk, ellende
¹⁷ praestare	realiseren, aan de dag leggen
¹⁸ exsiccare	geheel drogen
¹⁹ arbitrium	uitspraak, vonnis

Tenslotte hield ze niet op de naam van Drusus te vieren, overal hem voor zichzelf in de privé sfeer en in het openbaar te doen herleven, zeer graag over hem te spreken, over hem te horen: zij leefde met de herinnering aan hem, die niemand, die voor zich een droeve herinnering heeft opgeroepen, kan behouden en vieren.

3. Kies dus welk van beide voorbeelden jij prijzenswaardiger vindt. Als jij die eerste wilt volgen, dan zul jij je aan de levenden ontnemen: jij zult je afwenden en van andermans kinderen en van die van jezelf en van juist hem die je mist; jij zult als een somber voorteken moeders ontmoeten; jij zult eervolle geneugten, die toegestaan zijn, als pasten ze te weinig bij jouw situatie afwijzen; gehaat zul je blijven steken in het daglicht en jij zult zeer vijandig zijn aan jouw leven omdat die jou niet zo snel mogelijk in het verderf stort en een einde aan jou maakt; wat zeer schandelijk is en vreemd aan jouw geest is die beter bekend staat, jij zult laten zien niet te willen leven en niet te kunnen sterven. 4. Maar als jij je zult aansluiten bij dit voorbeeld van een zeer grote vrouw, een voorbeeld dat gematigder, zachter is, zul jij niet in verdriet gedompeld zijn en zul je jezelf niet met foltering en kwellen: Verdorie, wat voor dwaasheid is het immers jezelf te straffen wegens je ongeluk en de eigen ellende te vergroten! Jij zult de deugdelijkheid van je karakter en je schroom die jij je hele leven hebt bewaard, ook in deze kwestie laten zien; er bestaat ook een soort bescheidenheid in verdriet hebben. Jij zult dan die jongeman zelf die het het zeer verdient jou altijd blij te maken, wanneer hij genoemd is en wanneer er aan hem gedacht is, op een betere plaats stellen, als hij zich aan zijn moeder vrolijk en met vreugde voordoet, zoals hij bij leven gewoon was.

IV. Moet verdriet groot of eeuwig zijn?

1. En niet zal ik jou naar sterker voorschriften leiden, bijvoorbeeld dat ik beveel menselijke zaken op onmenselijke wijze te verdragen, dat ik op de begrafenisdag zelf de ogen van de moeder geheel droog. Ik zal samen met jou tot een vonnis komen: wij zullen elkaar de vraag stellen, of verdriet groot of eeuwig moet zijn.

2. Non dubito quin Iuliae Augustae, quam familiariter coluisti¹, magis tibi placeat exemplum: illa te ad suum consilium uocat. Illa in primo feruore², cum maxime inpatientes³ ferocesque sunt miseriae, consolandam se Areo, philosopho uiri sui, praebuit et multum eam rem profuisse sibi confessa⁴ est, plus quam populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere, plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo⁵ titubabat⁶ nec luctu suorum inclinandus⁷ erat, plus quam Tiberium filium, cuius pietas efficiebat ut in illo acerbo et defleto gentibus funere nihil sibi nisi numerum⁸ deesse sentiret. 3. Hic, ut opinor, aditus⁹ illi fuit, hoc principium¹⁰ apud feminam opinionis suae custodem diligentissimam: 'usque in hunc diem, Iulia, quantum quidem ego sciam, adsiduus uiri tui comes, cui non tantum quae in publicum emittuntur nota, sed omnes sunt secretiores animorum uestrorum motus, dedisti operam ne quid esset quod in te quisquam rependeret; nec id in maioribus modo obseruasti¹¹, sed in minimis, ne quid faceres cui famam, liberrimam¹² principum iudicem, uelles ignoscere¹³. 4. Nec quicquam pulchrius existimo quam in summo fastigio conlocatos multarum rerum ueniam¹⁴ dare, nullius petere; seruandus itaque tibi in hac quoque re tuus mos est, ne quid committas quod minus aliterue factum uelis.

V. Verdraag al je lasten.

1. Deinde oro atque obsecro ne te difficilem amicis et intractabilem¹⁵ praestes¹⁶. Non est enim quod ignores omnes hos nescire quemadmodum se gerant, loquantur aliquid coram te de Druso an nihil, ne aut obliuio¹⁷ clarissimi iuuenis illi faciat iniuriam aut mentio¹⁸ tibi.

---

¹ colere 3	eren
² fervor	hartstocht, onstuimigheid
³ impatiens	onbeheerst
⁴ confiteri	bekennen
⁵ adminiculum	steun
⁶ titubare	wankelen
⁷ inclinari	beginnen te wankelen, wijken
⁸ numerus	nummer, aantal, lid
⁹ aditus 4	toegang, invalshoek
¹⁰ principium	grondbeginsel
¹¹ observare	bewaken, in acht nemen
¹² liber	vrij, autonoom, zonder beperkingen
¹³ ignoscere 3 + dat.	vergeven
¹⁴ uenia	vergiffenis
¹⁵ intractabilis	onhandelbaar
¹⁶ se praestare	zich betonen
¹⁷ obliuio	vergetelheid
¹⁸ mentio	het ter sprake brengen

2. Ik twijfel er niet aan, dat het voorbeeld van Iulia Augusta, die jij vriendschappelijk hebt geëerd, jou meer bevalt: zij roept jou tot haar inzicht. Zij liet zich in het begin van haar heftige gevoel, wanneer ellende met name onbeheerst en onstuimig is, troosten door Areus, de filosoof van haar man, en zij heeft bekend dat dat haar zeer geholpen heeft, meer dan het Romeinse volk dat zij niet door haar bedroefdheid bedroefd wilde maken, meer dan Augustus die omdat een van de twee stutten ontnomen was, wankelde en die niet door de rouw van de zijnen kon wankelen, meer dan Tiberius haar zoon wiens toewijding ervoor zorgde dat zij bij die begrafenis die bitter en door zovele volkeren beweend was, het gevoel had dat haar niets ontbrak behalve het aantal (kinderen). 3. Hij had, naar ik meen, deze benadering, dit beginsel bij zijn vrouw die de meest nauwgezette bewaker van zijn naam was: “Tot op deze dag, Julia, heb jij voorzover als ik dat kan weten, als continue metgezel van je man, aan wie niet alleen de dingen bekend zijn die algemeen bekend gemaakt worden, maar alle geheimere roerselen van uw geest, uw best gedaan dat er niets was dat iemand in u laakte; en niet alleen hebt u dit in belangrijker zaken in het oog gehouden, maar ook in de kleinste, opdat u niets zou doen, waarvan u wilde dat de publieke opinie, de meeste autonome rechter van vorsten, het vergaf. 4. En ik vind niets mooiers dan dat zij die helemaal op de top staan veel vergeven, om niets vergiffenis vragen; dus moet door jou ook in deze kwestie jouw gewoonte gehandhaafd worden, opdat je niets laat gebeuren waarvan je wel zal willen dat in mindere mate of anders zou hebben plaats gevonden.

V. Verdraag al je lasten.

1. Vervolgens bid ik en smeed ik dat je jezelf niet moeilijk en onhandelbaar aan je vrienden betoont. Er is immers geen reden dat je niet weet dat al dezen niet weten hoe zij zich moeten gedragen en of zij iets of niets moeten zeggen in jouw aanwezigheid over Drusus opdat niet de vergetelheid van de zeer beroemde jongeling hem of het spreken over hem jou onrecht doet.

2. Cum secessimus¹ et in unum conuenimus, facta eius dictaque quanto meruit suspectu² celebramus; coram te altum nobis de illo silentium est. Cares³ itaque maxima uoluptate, filii tui laudibus, quas non dubito quin uel⁴ inpendio⁵ uitae, si potestas detur, in aeuum omne sis prorogatura. 3. Quare patere⁶, immo arcesse⁷ sermones quibus ille narretur, et apertas aures praebe ad nomen memoriamque filii tui; nec hoc graue duxeris⁸ ceterorum more, qui in eiusmodi casu partem mali putant audire solacia. 4. Nunc incubuisti⁹ tota in alteram partem et oblita meliorum fortunam tuam qua¹⁰ deterior¹¹ est aspicias. Non conuertis te ad conuictus¹² filii tui occursusque iucundos, non ad pueriles dulcesque blanditias¹³, non ad incrementa¹⁴ studiorum: ultimam illam faciem rerum premis; in illam, quasi parum ipsa per se horrida sit, quidquid potes congeris¹⁵. Ne, obsecro te, concupieris peruersissimam gloriam, infelicissima uideri. 5. Simul cogita non esse magnum rebus prosperis¹⁶ fortem se gerere, ubi secundo cursu uita procedit: ne gubernatoris quidem artem tranquillum mare et obsequens uentus ostendit, aduersi aliquid incurrat oportet¹⁷ quod animum probet¹⁸. 6. Proinde¹⁹ ne summiseris te, immo contra fige stabilem gradum²⁰ et quidquid onerum supra cecidit sustine²¹, primo dumtaxat²² strepitu conterrita. Nulla re maior inuidia fortunae fit quam aequo animo.' Post haec ostendit illi filium incolumem²³, ostendit ex amisso nepotes.

---

¹ secedere	zich terugtrekken
² suspectus 4	bewondering
³ carere 2 + <i>abl.</i>	missen, zijn zonder
⁴ uel	zelfs
⁵ inpendium	schade, verlies, kosten, rente
⁶ pati	dulden
⁷ arcessere 3	ontbieden
⁸ ducere + 2 <i>acc.</i>	iets beschouwen als
⁹ incumbere	zich werpen/toeleggen op
¹⁰ qua	voor zover als
¹¹ deterior	slechter
¹² convictus 4	het samenleven, omgang, contact
¹³ blanditia	liefkozing, vleiend woord
¹⁴ incrementum	groei, toename
¹⁵ congerere 3	bijeenbrengen, opstapelen, in grote hoeveelheden uitstorten
¹⁶ prosperus	voorspoedig
¹⁷ oportet + <i>conj.</i>	het behoort dat
¹⁸ probare	bewijzen
¹⁹ Proinde	daarom
²⁰ gradus 4	stap
²¹ sustinere 2	torsen
²² dumtaxat	alleen
²³ incolumis	ongeschonden

2. Wanneer wij ons hebben teruggetrokken en op één plaats bijeengekomen zijn, vieren wij zijn daden en woorden met zo'n grote bewondering als hij verdient heeft; ten overstaan van jou koesteren wij over hem een diep stilzwijgen. Jij mist dus een zeer groot genot, de lofprijzingen aan het adres van jouw zoon, waarvan ik het niet betwijfel of jij zult die, als de mogelijkheid gegeven wordt, voortzetten tot, in alle eeuwigheid zelfs als kost het je leven. 3. Daarom moet je gesprekken waarin over hem verteld wordt verdragen, jazelfs daarop aandringen en zet je oren open voor de naam van en de nagedachtenis aan jouw zoon; en niet moet je dit als zwaar beschouwen zoals de anderen, die bij zo'n lotgeval het als een deel van hun ellende beschouwen troostende woorden te horen. 4. Nu heb jij het geheel over de andere boeg gegooid en heb je de positieve kant vergeten en heb je alleen oog voor jouw situatie voor zover als die slechter is. Niet richt je je op de omgang en aangename ontmoetingen met jouw zoon, niet op de lieve liefkozingen van hem als kind, niet op de vorderingen van zijn studie: alleen dat laatste beeld van hoe het toen was koester je. Daarop focus jij je volledig voor zover je kunt alsof dat beeld zelf op zich niet huiveringwekkend genoeg is. Ik smeed je, wens niet een zeer verkeerde roem, namelijk de ongelukkigste te schijnen. 5. Bedenk tegelijk dat het niet een grote prestatie is in voorspoed je dapper te gedragen, wanneer het leven over een gunstig pad voortgaat: ook niet van een stuurman wordt de vaardigheid getoond door een rustige zee en een gunstige wind; er moet een tegenslag op zijn pad komen om zijn geest te testen. 6. Daarom moet je je niet gewonnen geven, integendeel zet je stevig schrap en verdraag al wat aan lasten op je is gevallen, nadat je alleen bij het eerste gekletter verschrikt bent geraakt. Door niets wordt het verwijt aan het lot groter dan door een evenwichtige geest." Hierna wees hij haar op haar ongeschonden zoon en op de kleinzoons van haar verloren zoon.

VI. Verander van masker.

1. Tuum illic, Marcia, negotium actum, tibi Areus¹ adsedit; muta personam² — te consolatus est. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quam ulla umquam mater amiserit — non permulceo³ te nec extenuo⁴ calamitatem tuam: si fletibus fata uincuntur, conferamus⁵; 2. eat omnis inter luctus dies, noctem sine somno tristitia consumat; ingerantur⁶ lacerato⁷ pectori manus et in ipsam faciem impetus fiat atque omni se genere saeuitiae profecturus maeror exerceat. Sed si nullis planctibus⁸ defuncta⁹ reuocantur, si sors inmotā et in aeternum fixa nulla miseria mutatur et mors tenuit¹⁰ quidquid abstulit, desinat dolor qui¹¹ perit. 3. Quare regamur nec nos ista uis transuersos¹² auferat. Turpis est nauigii rector cui gubernacula¹³ fluctus eripuit, qui fluitantia¹⁴ uela deseruit, permisit tempestati ratem; at ille uel in naufragio¹⁵ laudandus quem obruit¹⁶ mare clauum¹⁷ tenentem et obnixum¹⁸.

VII. Bevooroordeeldheid maakt zwak.

1. 'At enim naturale desiderium suorum est.' Quis negat¹⁹, quam diu modicum est? Nam discessu, non solum amissione²⁰ carissimorum necessarius morsus²¹ est et firmissimorum quoque animorum contractio²². Sed plus est quod opinio adicit²³ quam quod natura imperauit.

---

¹ Arēus, ī m Gr. filosoof, leraar v. Augustus

² persona masker, rol

³ permulcere 2 kalmeren, sussen, bedaren

⁴ extenuare verkleinen, verminderen

⁵ conferre het tot een treffen laten komen

⁶ ingerere 3 werpen naar

⁷ laceratus verminkt

⁸ planctus 4 het luid treuren

⁹ defungi, -functus sterven

¹⁰ perf. gnom.

¹¹ lees: eius qui

¹² transversus schuin, dwars

¹³ gubernaculum roer

¹⁴ fluitare golven

¹⁵ naufragium schipbreuk

¹⁶ obruere 3 bedelven

¹⁷ clauus helmstok, roer

¹⁸ obniti, -nixus zich schrap zetten

¹⁹ negare weigeren

²⁰ amissio verlies

²¹ morsus 4 beet, leed

²² contractio animi depressie

²³ adicere 5 toevoegen

VI. Verander van masker.

1. Marcia, daar is jouw taak volbracht, Areus heeft jou geholpen; verander van masker – hij heeft je getroost. Maar stel, Marcia, jou is meer ontrukkt dan ooit enig moeder heeft verloren – niet bedaar ik jou en niet verklein ik jouw ongeluk; 2. Laat iedere dag in rouw verstrijken, laat droefheid zonder slaap de nacht verteren; laten de handen naar de toegetakelde borst gebracht worden en laat een aanval op het gezicht zelf gedaan worden en laat de droefenis zich oefenen in iedere soort wreedheid om vorderingen te maken. Maar als wat dood is door geen rouwmisbaar wordt teruggeroepen, als het lot zonder beweging en voor latijd bepaald door geen ellende wordt veranderd en als de dood behoudt alwat het heeft weggenomen, laat dan het verdriet om wie gestorven is ophouden. 3. Laten we daarom bestuurd worden en laat dat geweld ons niet dwars op de golven wegnemen. Schandelijk is een roerganger aan wie de golfslag het roer heeft ontrukkt, die de golvende zeilen in de steek heeft gelaten, die het schip heeft overgelaten aan de storm; maar hij moet zelfs bij schipbreuk geprezen worden, die door de zee bedolven wordt, terwijl hij het roer vasthoudt en zich schrap zet.

VII. Bevooroordeeldheid maakt zwak.

1. ‘Maar verlangen naar je verwanten is toch natuurlijk.’ Wie ontkent dat zolang als het verlangen matig is? Want bij het vertrek en niet alleen bij het verlies van de liefsten moet er wel leed en neerslachtigheid van de hechtste vrienden zijn. Maar meer is dat wat de mening toevoegt dan wat de natuur heeft bevolen.

2. Aspice mutorum animalium quam concitata¹ sint desideria et tamen quam breuia: uaccarum uno die alteroue mugitus² auditur, nec diutius equarum uagus ille amensque discursus est; ferae cum uestigia catulorum³ consecratae⁴ sunt et siluas peruagatae⁵, cum saepe ad cubilia⁶ expilata⁷ redierunt, rabiem⁸ intra exiguum tempus extingunt⁹; aues cum stridore¹⁰ magno inanes nidos circumfremuerunt¹¹, intra momentum¹² tamen quietae uolatus¹³ suos repetunt; nec ulli animali longum fetus¹⁴ sui desiderium est nisi homini, qui adest dolori suo nec tantum quantum sentit sed quantum constituit adficitur.

3. Vt scias autem non esse hoc naturale, luctibus frangi, primum magis feminas quam uiros, magis barbaros quam placidae eruditaeque gentis homines, magis indoctos quam doctos eadem orbitas¹⁵ uulnerat. Atqui quae a natura uim acceperunt eandem in omnibus seruant: apparet non esse naturale quod uarium est. 4. Ignis omnes aetates omniumque urbium ciues, tam uiros quam feminas uret; ferrum in omni corpore exhibebit¹⁶ secandi potentiam. Quare? quia uires illis a natura datae sunt, quae nihil in personam¹⁷ constituit. Paupertatem luctum ambitionem alius aliter sentit prout¹⁸ illum consuetudo infecit¹⁹, et inbecillum impatientemque²⁰ reddit praesumpta²¹ opinio de non timendis terribilis²².

---

¹ concitatus	opgewonden, heftig
² mugitus 4	geloei
³ catulus	jong dier, jonge hond
⁴ consecrari	ijverig volgen
⁵ pervagari	zwerven door
⁶ cubile <i>n.</i>	nest, leger
⁷ expilatus	leeggeplunderd
⁸ rabies	razernij
⁹ extinguerere 3	uitdoven, lessen
¹⁰ stridor	gekrijs
¹¹ circumfremere 3	lawaai maken rondom
¹² momentum	moment
¹³ volatus 4	het vliegen
¹⁴ fetus 4	kroost
¹⁵ orbitas	verlies, gemis van een verwant
¹⁶ exhibere	laten zien
¹⁷ persona	individu
¹⁸ prout	al naargelang
¹⁹ inficere 5	verpesten
²⁰ impatiens	niet bestand
²¹ praesumptus	vooringenomen
²² terribilis	angstaanjagend

2. Zie hoe van stomme beesten het gemis hevig is en toch ook hoe kort: van koeien wordt een of twee dagen geloei gehoord en niet langer duurt van merries dat dolende en buitenzinnige heen en weer gedraaf; wanneer wilde beesten de sporen van hun welpen ijverig gevolg hebben en bossen doorkruist hebben, wanneer ze vaak bij hun leeggeplunderde legers zijn teruggekeerd, dan doven ze in korte tijd hun razernij; vogels hebben met luid gekrijs lege nesten omgeven, maar toch hervatten ze binnen een moment rustig hun eigen vlucht; geen beest kent een langdurig gemis van het eigen jong behalve de mens die zijn eigen leed helpt en niet wordt hij getroffen door pijn in die mate waarin hij die pijn ervaart maar waarin hij die vaststelt.

3. Opdat je echter weet dat dit niet natuurlijk is, dat men door rouw gebroken wordt, op de eerste plaats kwetst hetzelfde verlies meer vrouwen dan mannen, meer barbaren dan mensen van een rustig en gecultiveerd volk, meer niet-geleerden dan geleerden. Maar toch gebruikt alles wat van de natuur kracht gekregen heeft, die zelfde kracht in alle gevallen: het is duidelijk dat niet natuurlijk is wat geen eigenheid heeft. 4. Vuur zal alle generaties en burgers van alle steden, zowel mannen als vrouwen verbranden; ijzer zal in ieder lichaam laten zien dat het in staat is te snijden. Waarom? Omdat aan daaraan krachten gegeven zijn door de natuur, die niets voor een individu vastlegt. De een ervaart armoede, rouw, gunstbejag zo, de ander zus al naargelang de gewoonte hem heeft aangetast en zijn mening die hij al van tevoren heeft over zaken waarvoor hij niet bang hoeft te zijn, maakt hem zwak en daar niet tegen bestand.

VIII. Beëindig je verdriet zelf.

1. Deinde quod naturale est non decrescit¹ mora: dolorem dies longa consumit². Licet contumacissimum³, cotidie insurgentem et contra remedia efferuescentem⁴, tamen illum efficacissimum⁵ mitigandae⁶ ferociae tempus eneruat⁷. 2. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnunc ingens tristitia et iam uidetur duxisse⁸ callum⁹, non illa concitata qualis initio fuit, sed pertinax¹⁰ et obstinata; tamen hanc quoque tibi aetas minutatim¹¹ eximet: quotiens aliud egeris, animus relaxabitur¹². 3. Nunc te ipsa custodis; multum autem interest¹³ utrum tibi permittas maerere an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiae conuenit¹⁴, finem luctus potius facere quam expectare, nec illum opperiri¹⁵ diem quo te inuita dolor desinat! ipsa illi renuntia¹⁶.

IX. 'een ieder kan overkomen wat iemand kan overkomen!'

1. 'Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione¹⁷ nostri, si id non fit naturae iussu?' Quod nihil nobis mali antequam eueniat proponimus, sed ut¹⁸ immunes ipsi et aliis pacatus¹⁹ ingressi iter alienis non admonemur²⁰ casibus illos esse communes. 2. Tot praeter domum nostram ducuntur exequiae²¹: de morte non cogitamus; tot acerba funera: nos togam²² nostrorum infantium, nos militiam et paternae hereditatis²³ successionem²⁴ agitamur animo;

---

¹ decrescere 3	afnemen
² consumere 3	verteren
³ contumax	koppig, weerbarstig
⁴ efferescere 3	tekeer gaan
⁵ efficax + dat.	doeltreffend voor
⁶ mitigare	verzachten
⁷ enervare	verzwakken
⁸ ducere 3	veroorzaken
⁹ callum	eelt, hardheid, ongevoeligheid
¹⁰ pertinax	vasthoudend
¹¹ minutatim	beetje bij beetje
¹² relaxare	kalmeren
¹³ interest	het maakt uit, het is een verschil
¹⁴ convenire + dat.	passen bij
¹⁵ opperiri	afwachten
¹⁶ renuntiare	afwijzen, opgeven
¹⁷ deploratio	het bejammeren
¹⁸ ut + adj.	alsof
¹⁹ pacatus	rustig, kalm
²⁰ admonere	eraan herinneren
²¹ exequiae	uitvaart
²² toga: als een Romeinse jongen de volwassen leeftijd bereikte (meestal 14 à 16 jaar), werd dat op grootse wijze gevierd met het aannemen van de manteltoga (togae virilis sumptio).	
²³ hereditas	erfenis
²⁴ successio	opvolging

VIII. Beëindig je verdriet zelf.

1. Verder, wat natuurlijk is, neemt niet af door de tijd: een lange tijd verteert het verdriet. Ook al is het verdriet uiterst weerbarstig, steekt die iedere dag zijn kop op en gaat die tegen de geneesmiddelen tekeer, toch verzwakt de tijd die het meest doeltreffend is om ontembaarheid te verzachten de pijn . 2. Marcia, er blijft jou zeker ook nu nog een enorme droefheid en reeds schijnt die eelt veroorzaakt te hebben, niet die heftige droefheid, zoals die in het begin was, maar een hardnekkige en koppige; toch zal ook deze jou door de tijd beetje bij beetje ontnomen worden: zo dikwijls als je iets anders gedaan zult hebben, zal je geest gekalmeerd worden. 3. Nu bewaak jij jezelf; het is echter een enorm verschil of jij het jezelf toestaat te treuren of het je beveelt. Hoe meer past dit bij de verfijndheid van jouw karakter liever je rouw te beëindigen dan af te wachten en niet die dag af te wachten waarop het verdriet tegen je zin stopt! Roep zelf die pijn een halt toe.

IX. ‘een ieder kan overkomen wat iemand kan overkomen!’

1. ‘Waar komt voor ons die zo grote koppigheid in het bewenen van ons vandaan, als die niet op bevel van de natuur plaats vindt?’ Omdat wij ons geen ellende voor ogen stellen voordat het gebeurt, maar omdat wij alsof wij onkwetsbaar zijn en een rustiger weg ingeslagen zijn dan de anderen, niet eraan herinnerd worden door de lotgevallen van die anderen dat die lotgevallen gemeenschappelijk zijn. 2. Zovele uitvaarten worden langs ons huis geleid: over de dood denken we niet na; er zijn zovele bittere begrafenissen: wij denken aan de toga van onze kinderen, aan de militaire dienst en de opvolging in de erfenis van de vader;

tot diuitum¹ subita paupertas in oculos incidit: et nobis numquam in mentem uenit nostras quoque opes aequae in lubrico² positas. Necesse est itaque magis corruamus³: quasi ex inopinato ferimur; quae multo ante prouisa sunt languidius⁴ incurrunt. 3. Vis tu scire te ad omnis expositum⁵ ictus stare et illa quae alios tela fixerunt⁶ circa te uibrasse⁷? Velut⁸ murum aliquem aut obsessum multo hoste locum et arduum⁹ ascensu¹⁰ semermis¹¹ adeas, expecta uulnus et illa superne¹² uolantia cum sagittis pilisque saxa in tuum puta librata¹³ corpus. Quotiens aliquis ad latus¹⁴ aut pone¹⁵ tergum ceciderit, exclama: 'non decipies¹⁶ me, fortuna, nec securum¹⁷ aut neglegentem¹⁸ opprimes. Scio quid pares¹⁹: alium quidem percussisti²⁰, sed me petisti'. 4. Quis umquam res suas quasi periturus aspexit? Quis umquam uestrum de exilio²¹, de egestate²², de luctu cogitare ausus est? Quis non, si admoneatur ut cogitet²³, tamquam dirum omen respuat²⁴ et in capita inimicorum aut ipsius intempestiui²⁵ monitoris abire illa iubeat? 'Non putauit futurum.' 5. Quicquam tu putas non futurum quod [multis] scis posse fieri, quod multis uides euenisse²⁶? Egregium uersum et dignum qui non e pulpito²⁷ exiret:

cuius potest accidere quod cuiquam potest!

Ille amisit liberos: et tu amittere potes; ille damnatus est: et tua innocentia sub ictu est. Error decipit hic, effeminat²⁸, dum patimur quae numquam pati nos posse prouidimus. Aufert uim praesentibus malis qui futura prospexit.

plotselinge armoe van rijken doet zich voor aan onze ogen: en het komt nooit bij ons op dat ook onze rijkdom evenzeer op een glibberige ondergrond geplaatst is.

---

¹ dives, diuitis	rijk
² lubricus	glibberig
³ corruere 3	in elkaar storten, ten ondergaan, floppen
⁴ languidus	traag
⁵ expositus	blootgesteld
⁶ figere 3	doorboren
⁷ vibrare	trillen
⁸ velut + <i>coni.</i>	alsof
⁹ arduus	steil
¹⁰ <i>dat fin.; sup1</i>	
¹¹ semermis	halfbewapend
¹² superne <i>adv.</i>	van bovenaf
¹³ librare	slingeren
¹⁴ latus, lateris	zijde
¹⁵ pone + <i>acc.</i>	achter
¹⁶ decipere 5	misleiden, bedriegen
¹⁷ securus	zorgeloos
¹⁸ neglegens	onverschillig
¹⁹ parare	van plan zijn
²⁰ percutere 5	hevig treffen
²¹ exilium	ballingschap
²² egestas	gebrek
²³ <i>sc. de his rebus</i>	
²⁴ respuere 3	afwijzen, versmaden
²⁵ intempestivus	ontijdig
²⁶ euenire + <i>dat.</i>	overkomen aan
²⁷ pulpitum	het podium
²⁸ effeminare	verwekelijken

Dus moeten wij meer ten ondergaan: wij worden als het ware vanuit het onverwachte meegesleurd; wat men ver van tevoren heeft gezien, rent trager op je af. 3. Wil jij weten dat je bloot gesteld staat aan alle klappen en dat de projectielen die anderen hebben doorboord rondom jou trillend hebben gevlogen? Alsof jij op een muur of een plek die door veel vijanden bezet is en steil is om te beklimmen, halfgewapend afgaat, moet jij bedacht zijn op een wond en denken dat die stenen die over je heen vliegen met pijlen en speren naar jouw lichaam geslingerd zijn. Zo dikwijls als iemand aan je flank of achter je rug gevallen is, moet je uitroepen: ‘Fortuna, je zult me niet bedriegen en niet zul je me zorgeloos of terwijl ik niet op mijn hoede ben, overweldigen. Ik weet wat je van plan bent: je hebt wel een ander getroffen, maar je hebt mij aangevallen.’ 4. Wie heeft ooit naar zijn situatie gekeken alsof hij op het punt stond om te komen? Wie van jullie heeft ooit over de ondergang, over gebrek, over rouw durven nadenken? Wie zal wel niet, als hij gewaarschuwd wordt erover na te denken, een voortreken als was het wreed afwijzen en die dingen bevelen op het hoofd van zijn vijanden of van juist hem die hem ontijdig waarschuwt neer te komen? ‘Niet dacht ik dat het zou gebeuren.’ 5. Denk jij dat er iets niet zal gebeuren, waarvan jij weet dat het [velen] kan gebeuren, waarvan jij ziet dat het velen overkomen is? Een uitstekend vers en een die past bij iemand¹ die niet wegging van het podium:

een ieder kan overkomen wat iemand kan overkomen!

Hij heeft zijn kinderen verloren: ook jij kunt ze verliezen; hij is veroordeeld: ook jouw onschuld is in gevaar. Deze fout misleidt en verwekelijkt ons, totdat wij dat ondergaan waarvan wij nooit vooraf bedacht hebben dat wij dat kunnen ondergaan. Wie rampen die in het verschiep lagen van tevoren gezien heeft, ontnemt de rampen van nu hun kracht.

---

¹ Publilius Syrus was een Romeinse schrijver uit de 1e eeuw v.Chr.. Zoals zijn naam verraadt, was hij afkomstig uit Syria. Hij kwam als slaaf in Italië terecht. Zowel door zijn geestigheid en intelligentie als door zijn knappe uiterlijk won hij te Rome de gunst van zijn patronus, die hem de vrijheid en een goede opvoeding schonk. Als mimespeler die in zijn eigen stukken als acteur optrad, werd hij al spoedig in verschillende Italische steden beroemd en gewaardeerd. Nadat hij aldus ook de aandacht van Julius Caesar op zich had gevestigd, deed hij in 46 v.Chr. mee aan een openbaar toernooi voor mimespelers, naar aanleiding van door Caesar georganiseerde spelen, en versloeg er op verbluffende wijze al zijn rivalen, inclusief de beroemde Decimus Laberius. Vooral het improvisatietalent van Publilius Syrus lijkt heel bijzonder geweest te zijn.

Over zijn grote betekenis voor de Romeinse mimus bestond reeds in de Oudheid géén enkele twijfel. Publilius Syrus is echter vooral bekend geworden door de bloemlezing *Sententiae* (Spreuken) in jambische en trochaeïsche verzen, oneliners, die reeds in de 1e eeuw na Chr. uit zijn mimen is samengesteld. Deze verzameling moet al uit een vroege periode dateren, want ze is reeds bekend aan Aulus Gellius (2e eeuw). In de loop der tijden zijn de *Sententiae* echter aangevuld met interpolaties uit andere auteurs (voornamelijk uit onuitgegeven werk van Seneca de Jongere). De ongeveer 700 oneliners die vrijwel zeker van Publilius Syrus zelf afkomstig zijn (op een totaal van 1000) bevatten praktische levenswijsheid in metrische vorm. Ze zijn gerangschikt in alfabetische volgorde, naar de beginletter van ieder vers.

X. Een veranderlijke meesteres

1. Quidquid est hoc, Marcia, quod circa nos ex aduenticio¹ fulget, liberi, honores, opes, ampla atria² et exclusorum³ clientium turba referta⁴ uestibula, clarum <nomen>, nobilis aut formosa coniunx ceteraque ex incerta et mobili⁵ sorte pendentia alieni commodatique⁶ apparatus⁷ sunt; nihil horum dono datur. Conlaticiiis⁸ et ad dominos redituris instrumentis⁹ scaena¹⁰ adornatur; alia ex his primo die, alia secundo referentur, pauca usque ad finem perseuerabunt¹¹. 2. Itaque non est quod nos suspiciamus tamquam inter nostra positi: mutua¹² accepimus. Vsus fructusque noster est, cuius tempus ille arbiter¹³ muneris sui temperat¹⁴; nos oportet in promptu¹⁵ habere quae in incertum diem data sunt et appellatos sine querella reddere: pessimi debitoris est creditori facere conuicium¹⁶. 3. Omnes ergo nostros, et quos superstites¹⁷ lege nascendi optamus et quos praecedere iustissimum ipsorum uotum est, sic amare debemus tamquam nihil nobis de perpetuitate¹⁸, immo nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Saepe admonendus est animus, amet ut recessura¹⁹, immo tamquam recedentia: quidquid a fortuna datum est, tamquam exempto²⁰ auctore²¹ possideas. 4. Rapite ex liberis uoluptates, fruendos uos in uicem liberis date et sine dilatione²² omne gaudium haurite: nihil de hodierna nocte promittitur — nimis magnam aduocationem²³ dedi — nihil de hac hora. Festinandum est, instatur a tergo: iam disicietur iste comitatus, iam contubernia²⁴ ista sublato clamore soluentur. Rapina²⁵ rerum omnium est: miseri nescitis in fuga uiuere.

---

¹ ex aduenticio	van buitenaf
² atrium	atrium, huis
³ excludere 3	buitensluiten, niet toelaten
⁴ refertus + <i>abl.</i>	vol van
⁵ mobilis	bewegelijk, veranderlijk
⁶ commodare	lenen, ter beschikking stellen
⁷ apparatus 4	toerusting, pracht, praal
⁸ collaticius	verzameld, samengebracht
⁹ instrumentum	huisraad, tooi
¹⁰ scaena	podium
¹¹ perseverare	volharden, voortduren
¹² mutuus	geleend, te leen
¹³ arbiter	rechter, bevelhebber, meester
¹⁴ temere	paal en perk stellen aan
¹⁵ in promptu	bij de hand
¹⁶ conuicium	verwijt, beschimping
¹⁷ superstes	overlevend (ons)
¹⁸ perpetuitas	ononderbroken duur
¹⁹ recedere 3	verloren gaan
²⁰ eximere, -emi, -emptus	wegnemen
²¹ auctor	verantwoordelijke persoon, getuige
²² dilatio	uitstel
²³ advocatio	bijstand, respijt, troost
²⁴ contubernium	tentgenootschap, kameraadschappelijk samenleven, hechte vriendschap
²⁵ rapina	roof

X. Een veranderlijke meesteres

1. Wat het ook is, Marcia, wat rond ons van buitenaf schittert, kinderen, ereambten, rijkdommen, grote huizen en voorportalen vol van een menigte buitengesloten clientes, een beroemde naam, een aanzienlijke en mooie echtgenoteen wat verder van het onzkeere en veranderlijke lot afhangt, dat is geleende pracht van een ander; niets hiervan wordt cadeau gedaan. Een podium wordt versierd met huisraad dat bijeengebracht is en naar zijn eigenaren zal terugkeren; sommige dingen daarvan zullen op de eerste dag, andere op de tweede teruggebracht worden, weinig zal tot het einde blijven. Dus is er geen reden dat wij denken dat wij geplaatst zijn te midde van dingen die van ons zijn: wij hebben ze te leen gekregen. Het gebruik en het voordeel is van ons van dat waarvan diegene die de meester is van zijn eigen geschenk de tijd regelt; wij moeten dat bij de hand hebben wat voor onbepaalde tijd gegeven is en dat teruggeven als we daarop aangesproken zijn: het is eigen aan een zeer slechte schuldenaar de schuldeiser een verwijt te maken. 3. Wij moeten dus al de onzen, zowel degenen van wie wij wensen dat zij ons overleven op grond van de wet van hun geboorte als ook degenen juist van wie de wens uiterst terecht is ons vooraf te gaan, zo beminnen alsof ons niets over de eeuwige duur, ja zelfs niets over de langdurigheid van hun bestaan is beloofd. Dikwijls moet de geest eraan herinnerd worden te beminnen wat bestemd is te verdwijnen, ja zelfs alsof het al verdwijnt: al wat door het lot gegeven is, moet je bezitten als was de verantwoordelijke verwijderd. 4. Geniet snel van de geneugten van de kant van je kinderen en geeft op jullie beurt je aan je kinderen om van je te genieten en geniet met volle teugen zonder uitstel van alle vreugde: niets wordt beloofd over de nacht van vandaag -ik heb zeer grote bijstand verleend- niets over dit uur. Je moet je haasten, er wordt in je rug bedreigd: weldra zal dat gezelschap uiteengegoid worden, weldra zullen die hechte vriendschappen onder het aanheffen van geschreeuw beëindigd worden. Geen enkele zaak is uitgezonderd van roof: jullie ongelukkigen weten niet dat jullie op de vlucht leven.

5. Si mortuum tibi filium doles, eius temporis quo natus est crimen¹ est; mors enim illi denuntiata nascenti est; in² hanc legem genitus <est>, hoc illum fatum ab utero³ statim prosequebatur. 6. In regnum fortunae et quidem durum atque inuictum peruenimus, illius arbitrio⁴ digna atque indigna passuri. Corporibus nostris inpotenter⁵ contumeliose⁶ crudeliter abutetur: alios ignibus peruret uel in poenam admotis uel in remedium; alios uinciet — id nunc hosti licebit, nunc ciui; alios per incerta nudos maria iactabit et luctatos⁷ cum fluctibus ne in harenam quidem aut litus explodet⁸, sed in alicuius inmensae uentrem beluae⁹ decondet; alios morborum uariis generibus emaceratos¹⁰ diu inter uitam mortemque medios detinebit. Vt uaria et libidinosa¹¹ mancipiorumque suorum negligens¹² domina et poenis et muneribus errabit.

XI. Het zwakke lichaam

1. Quid opus¹³ est partes deflere? tota flebilis uita est: urgebunt noua incommoda, priusquam ueteribus satis feceris¹⁴. Moderandum¹⁵ est itaque uobis maxime, quae inmoderate fertis, et in multos dolores humani pectoris <uis> dispensanda¹⁶. Quae deinde ista suae publicaeque condicionis¹⁷ obliuio est? Mortalis nata es mortalesque peperisti: putre¹⁸ ipsa fluidumque¹⁹ corpus et causis²⁰ [morbos] repetita sperasti tam inbecilla materia²¹ solida et aeterna gestasse²²?

---

¹ crimen	schuld, verwijt
² in + <i>acc.</i>	in overeenstemming met, volgens
³ uterus	buik
⁴ arbitrium	willekeur
⁵ inpotenter	teugelloos
⁶ contumeliosus	krenkend
⁷ luctari	worstelen
⁸ explodere 3	verdrijven
⁹ belua	monster
¹⁰ emacerare	uitmergelen
¹¹ libidinosus	wellustig
¹² negligens + <i>gen.</i>	verwaarlozend
¹³ opus est	het is nodig
¹⁴ satisfacere 5	voldoen aan, genoegdoening geven aan
¹⁵ moderari	matigen
¹⁶ dispensare	verdelen, beheren
¹⁷ condicio	voorwaarde, situatie, lot
¹⁸ puter, -tris, -tre	rottend, halfvergaan, slap
¹⁹ fluidus	vloeiend, slap, ontbindend
²⁰ causa	ziekte
²¹ materia imbecilla <i>abl. abs.</i>	
²² gestare	dragen

5. Als jij verdriet hebt om het feit dat jouw zoon dood is, is dat een verwijt aan die tijd waarop hij geboren is; de dood is hem immers aangekondigd, toen hij geboren werd; volgens die wet is hij geboren, dit lot begeleidde hem onmiddellijk vanaf de baarmoeder. 6. Wij zijn terechtgekomen in het koninkrijk van het lot en wel een hard en onoverwinnelijk koninkrijk, terwijl wij bestemd zijn om dingen te ondergaan die de willekeur daarvan waardig en onwaardig zijn. Het zal onze lichamen teugelloos, krenkend, wreed misbruiken: het zal sommigen met vuur totaal verbranden hetzij terwijl dat vuur ter bestraffing toegepast is hetzij ter genezing, anderen zal het boeien -dit zal nu eens de vijand, dan weer de burger vrijstaan; weer anderen zal het naakt heen en weer gooien over onzekere zeeën en zal het hen worstelend met de golven zelfs niet naar het zand of de kust uit zee drijven, maar in de buik van een of ander geweldig beest verbergen; weer anderen zal het terwijl zij door verscheidene soorten ziekten zijn uitgemergeld, lang midden tussen leven en dood vasthouden. Het lot zal als een veranderlijke en wellustige meesteres die haar slaven verwaarloost en qua straffen en qua beloningen grillig zijn.

XI. Het zwakke lichaam

1. Waarom is het nodig delen te bewenen? Het hele leven is om te huilen: nieuwe ongemakken zullen je in het nauw brengen, voordat je de oude genoegdoening gegeven hebt. Jullie moeten dus vooral dat matigen wat jullie onmatig dragen en jullie moeten jullie kracht over de vele dingen die de menselijke inborst verdriet doen, verdelen. Verder, wat is dat voor vergetelheid van de eigen en algemene situatie? Je bent als sterveling geboren en je hebt stervelingen op de wereld gezet: heb jijzelf als halfvergaan en ontbindend lichaam en door ziekte bestookt erop gehoopt stevige en eeuwige zaken gedragen te hebben terwijl het materiaal waarvan het gemaakt is, zwak is?

2. Decessit filius tuus, id est decucurrit ad hunc finem ad quem quae feliciora partu¹ tuo putas properant. Hoc² omnis ista quae in foro litigat³, in theatri <plaudit>, in templis precatur turba dispari gradu⁴ uadit: et quae diligis, ueneraris⁵ et quae despicias unus exaequabit⁶ cinis. 3. Hoc uidelicet * * * illa Pythicis oraculis adscripta⁷ <uox>: nosce te⁸. Quid est homo? quolibet quassu⁹ uas¹⁰ et quolibet fragile¹¹ iactatu¹². Non tempestate¹³ magna ut dissiparis¹⁴ opus est: ubicumque arietaueris¹⁵, solueris. Quid est homo? inbecillum corpus et fragile, nudum, suapte natura inerme, alienae opis indigens¹⁶, ad omnis fortunae contumelias¹⁷ proiectum, cum bene lacertos¹⁸ exercuerit, cuiuslibet ferae pabulum¹⁹, cuiuslibet uictima; ex infirmis fluidisque contextum²⁰ et lineamentis²¹ exterioribus nitidum, frigoris aestus laboris inpatiens, ipso rursus²² situ²³ et otio iturum in tabem²⁴, alimenta metuens sua, quorum modo inopia <deficit²⁵, modo copia> rumpitur; anxiae sollicitaeque tutelae²⁶, precarii²⁷ spiritus et male²⁸ haerentis²⁹, quod pauor repentinus aut auditus ex inproviso sonus auribus grauis excutit³⁰, sollicitudinis semper sibi nutrimentum³¹, uitiosum³² et inutile. 4. Miramur in hoc mortem, quae unius singultus³³ opus est? Numquid enim ut concidat magni res molimenti³⁴ est?

---

¹ partus 4	kind
² hoc=huc	hierheen
³ litigare	ruzie maken
⁴ gradus 4	tred
⁵ venerari	aanbidden
⁶ exaequare	gelijk maken
⁷ adscribere + dat.	schrijven op
⁸ = γνῶθι σεαυτόν:	<i>inscriptie op de Apollotempel in Delphi</i>
⁹ quassus 4	schok
¹⁰ vas n.	vaas, kan
¹¹ fragilis	breekbaar
¹² iactatus 4	het heen en weer gooien
¹³ tempestas	tijd
¹⁴ dissipare	verstrooien
¹⁵ arietare	stoten
¹⁶ indigere 2 + gen.	nodig hebben
¹⁷ contumelia	belediging, ruwe behandelingen
¹⁸ lacertus	arm
¹⁹ pabulum	(groen)voer
²⁰ contexere 3	samenweven, samenstellen
²¹ lineamentum	lijn; pl. ontwerp, contour, gestalte
²² rursus	opnieuw, verder
²³ situs 4	het lang blijven liggen, rust
²⁴ tabes	ontbinding, verval
²⁵ deficere 5	verminderen, zijn kracht verliezen
²⁶ tutela	bescherming, hoede, voogdij
²⁷ precarius	als gunst verleend, onzeker
²⁸ male adv.	te veel
²⁹ haerere 2	haperen
³⁰ excutere 5	wegrukken
³¹ nutrimentum	voedsel
³² vitiosus	verkeerd, gebrekkig
³³ singultus 4	de hik
³⁴ molimentum	inspanning, moeite

2. Jouw zoon is gestorven, dat wil zeggen hij is naar dat einde weggespoed waarheen zich die dingen haasten, waarvan jij denkt dat zij gelukzaliger zijn dan jouw zoon. Hierheen gaat heel die menigte met ongelijke tred die op het forum ruzie maakt, in de theaters klapt in de tempels bidt: zowel wat jij bemint en aanbidt als ook wat jij veracht zal door dezelfde as gelijkgesteld worden. 3. Dit namelijk *** Op het Pythische orakel staat geschreven: Leer uzelf kennen. Wat is de mens? Een kan die kan breken bij iedere schok en bij ieder heen en weer gegooi. Er is geen grote storm nodig om verstrooid te worden: je zult, waar je ook maar tegen aan stoot, ontbonden worden. Wat is de mens? Een zwak en breekbaar lichaam, naakt, wat betreft de eigen natuur ongewapend, behoeftig aan de hulp van een ander, blootgesteld aan alle ruwe behandelingen van het lot, en ook al heeft hij zijn armen goed getraind, voer en slachtoffer van ieder wild beest; samengesteld uit zwak en slap materiaal en van buiten fysiek mooi, niet bestand tegen koude, hitte en inspanning, verder bestemd te vervallen juist door rust en niets doen, bezorgd om het eigen eten: nu eens bezwijkt hij door gebrek daaraan, dan weer barst hij door een overvloed daarvan; bang en bezorgd is hij op zijn hoede en hij ademt onzeker en te vaak stikkend, omdat plotse angst of een onverwacht gehoord geluid dat voor zijn oren zwaar is hem verbijstert; hij is altijd een bron van zorg voor zichzelf is, vol gebreken en zonder nut. 4. Verbazen we ons dan nog ten aanzien hiervan over de dood, hetgeen het werk is van een enkele hik? Het is toch geen kwestie van grote inspanning dat het lichaam in elkaar stort?

odor illi saporque et lassitudo¹ et uigilia et umor et cibus et sine quibus uiuere non potest mortifera² sunt; quocumque se mouit, statim infirmitatis suae conscius³, non omne caelum ferens, aquarum nouitatibus flatuque non familiaris⁴ aerae et tenuissimis causis atque offensionibus⁵ morbidum⁶, putre causarium⁷, fletu uitam auspicatum⁸, cum interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet, in quantas cogitationes oblitum condicionis suae uenit! 5. Inmortalia, aeterna uolutat⁹ animo et in nepotes pronepotesque disponit¹⁰, cum interim longa conantem eum mors opprimit et hoc quod senectus uocatur paucissimorum <est> circumitus¹¹ annorum.

XII. De dood is niet de grootste ramp.

1. Dolor tuus, si modo ulla illi ratio¹² est, utrum sua spectat incommoda an eius qui decessit? Vtrum te in amisso filio mouet quod nullas ex illo uoluptates cepisti, an quod maiores, si diutius uixisset, percipere¹³ potuisti? 2. Si nullas percepisse te dixeris, tolerabilius efficies detrimentum¹⁴ tuum; minus enim homines desiderant ea ex quibus nihil gaudi laetitiaeque perceperant. Si confessa fueris percepisse magnas uoluptates, oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod contigit¹⁵; prouenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione, nisi forte ii qui catulos auesque et friuola¹⁶ animorum oblectamenta¹⁷ summa diligentia nutriunt fruuntur aliqua uoluptate ex uisu tactuque et blanda adulatione mutorum, liberos nutrientibus non fructus educationis ipsa educatio est. Licet¹⁸ itaque nil tibi industria¹⁹ eius contulerit²⁰, nihil diligentia custodierit, nihil prudentia suaserit, ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est.

---

¹ lassitudo	vermoeidheid, afmatting
² mortifer	dodelijk
³ conscius + gen.	bewust van
⁴ familiaris	bekend
⁵ offensio	ongeluk, tegenspoed
⁶ morbidus	ziek
⁷ causarius	ziek, invalide
⁸ auspicari	beginnen
⁹ uolutare animo	overwegen
¹⁰ disponere 3	regelen, in orde brengen
¹¹ circumitus 4	kringloop, periode
¹² ratio	reden
¹³ percipere 5	in ontvangst nemen
¹⁴ detrimentum	verlies
¹⁵ contingere 3, -tigi	te beurt vallen
¹⁶ frivolus	onbelangrijk
¹⁷ oblectamentum	genot
¹⁸ licet + conj.	ookal
¹⁹ industria	vlijt
²⁰ conferre	nuttig zijn, opleveren

Voor hem zijn geur en smaak en vermoeidheid en het wakker zijn en vocht en voedsel en de dingen zonder welke hij niet kan leven, dodelijk; waarheen hij zich ook bewogen heeft, hij is zich onmiddellijk bewust van zijn eigen zwakheid, omdat hij niet ieder klimaat verdraagt, doordat hij door onbekendheid met wateren en het blazen van een niet vertrouwde wind en door zeer onbeduidende redenen en ongelukjes ziek wordt, omdat hij vergankelijk en invalide is en met gewezen zijn leven begonnen is, maar hoeveel onrust veroorzaakt intussen dit verachtelijke wezen, hoe grote gedachten bereikt hij, terwijl hij zijn eigen situatie vergeten is! 5. Hij overweegt in zijn geest onsterfelijke en eeuwige zaken en probeert dat te regelen voor zijn kleinkinderen en achterkleinkinderen, terwijl intussen de langdurende dood hem bij zijn poging overweldigt en dat wat ouderdom genoemd wordt, de rondgang van heel weinig jaren is.

XII. De dood is niet de grootste ramp.

1. Is jouw verdriet, als die tenminste enige grond heeft, gericht op zijn nadelen of op die van hem die overleden is? Treft jou nu jij je zoon verloren hebt, het feit dat jij geen genot hebt beleefd aan je zoon of dat je roter genot had kunnen krijgen als hij langer geleefd had? 2. Stel dat je zegt geen genot aan hem beleefd te hebben, dan zul je jouw verlies dragelijker maken; de mensen missen immers minder dat waarvan ze geen vreugde of blijdschap hadden beleefd. Als je bekent groot genot beleefd te hebben, moet je niet daarover klagen wat ontnomen is, maar dankbaar zijn voor wat je te beurt gevallen is, want er is voldoende voordeel aan de dag gekomen van jouw inspanningen ten gevolge van de opvoeding zelf, tenzij misschien dat zij die welpen en vogels en wat onbelangrijk genot aan de geest geeft met uiterste nauwgezetheid voeden, een of ander genot genieten door het zicht en de aanraking en tedere vleierij van stomme wezens, maar zij die hun kinderen voeden in het opvoeden geen genot ervaren, maar het alleen als opvoeden zien. Ookal heeft dus jouw vlijt voor hem jou niets opgeleverd, ookal heeft jouw nauwgezetheid hem helemaal niet bewaakt, jouw bedachtzaamheid hem geenszins overreed, is juist wat jij hebt gehad, wat jij hebt bemind, jouw genot.

3. 'At potuit longior esse, maior.' Melius tamen tecum actum¹ est quam si omnino non contigisset, quoniam, si ponatur electio² utrum satius³ sit non diu felicem esse an numquam, melius est discessura nobis bona quam nulla contingere. Vtrumne malles degenerem⁴ aliquem et numerum⁵ tantum nomenque filii expleturum habuisse an tantae indolis⁶ quantae tuus fuit, iuuenis cito prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito omnis officii curiosus⁷, cito sacerdos, omnia tamquam properans? Nulli fere et magna bona et diuturna contingunt, non durat nec ad ultimum exit nisi lenta⁸ felicitas: filium tibi di immortales non diu daturi statim talem dederunt qualis diu effici <uix> potest.

4. Ne illud quidem dicere potes, electam⁹ te a dis cui frui non liceret filio: circumfer per omnem notorum, ignotorum frequentiam¹⁰ oculos, occurrent tibi passi ubique maiora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes; ne deos quidem fabulae immunes¹¹ reliquerunt, puto, ut nostrorum funerum leuamentum esset etiam diuina concidere¹². Circumspice, inquam, omnis: nullam <tam> miseram nominabis domum quae non inueniat in miseriore solacium. 5. Non mehercules tam male de moribus tuis sentio ut putem posse te leuius pati casum tuum, si tibi ingentem lugentium numerum produxero: maliuolum¹³ solacii genus est turba miserorum. Quosdam tamen referam, non ut scias hoc solere hominibus accidere — ridiculum est enim mortalitatis exempla colligere - sed ut scias fuisse multos qui lenirent¹⁴ aspera placide ferendo.

6. A felicissimo incipiam. L. Sulla filium amisit, nec ea res aut malitiam¹⁵ eius et acerrimam uirtutem in hostes ciuesque contudit¹⁶ aut effecit ut cognomen illud usurpasse¹⁷ falso uideretur, quod amisso filio adsumpsit nec odia hominum ueritus, quorum malo illae nimis secundae res constabant¹⁸, nec inuidiam deorum, quorum

---

¹ agere cum + <i>abl.</i>	behandelen
² lectio	keuze
³ satius <i>n.</i>	beter
⁴ degener	ontaard
⁵ numeerus	positie
⁶ indoles	karakter, aanleg
⁷ curiosus + <i>gen.</i>	zorgvuldig, geïnteresseerd
⁸ lentus	traag, langzaam
⁹ eligere 3	uitkiezen
¹⁰ frequentia	menigte, massa
¹¹ immunis	vrij, onberoerd
¹² concidere 3	ten val komen, in elkaar storten
¹³ malivolus	kwaadwillig, afgunstig
¹⁴ lenire	verzachten
¹⁵ malitia	boosaardigheid, fout
¹⁶ contundere 3	verpulveren, vernietigen
¹⁷ usurpare	gebruiken, zich toeëigenen
¹⁸ constare + <i>abl.</i>	berusten op

3. 'Maar dat genot had langer, groter kunnen zijn. Jij hebt er evenwel meer voordeel aan gehad dan als dat volstrekt niet had plaatsgevonden, omdat het beter is, als de keuze wordt voorgelegd of het beter is niet lang gelukkig te zijn of nooit, dat wat goed is, ons verlaat dan dat er geen geluk aan ons te beurt valt. Zou je liever een ontaarde zoon gehad hebben en een die slechts een nul was en de naam zoon zou vervullen, of een van zo'n grote aanleg als jouw zoon was, die snel een verstandige jongeling was, snel met verantwoordelijkheidsgevoel, snel een echtgenoot, snel een vader, snel geïnteresseerd in iedere taak, snel priester, alsof hij met alles haast had? Bijna niemand valt groot en langdurig geluk te beurt, en slechts rustig geluk duurt voort en vertrekt bij de laatste dag: terwijl de onsterfelijke goden niet van plan waren jou je zoon lang te geven, hebben ze hem onmiddellijk zodanig gemaakt als nauwelijks na lange tijd tot stand gebracht kan worden.

4. Zelfs dat kun je niet zeggen, dat jij door de goden bent uitgekozen om niet van je zoon te mogen genieten: laat je ogen gaan over heel de menigte bekenden, onbekenden en er zullen zich aan jou overal mensen voordoen die groter tegenslag hebben ondergaan. Dat hebben grote generaals meegemaakt, vorsten hebben het meegemaakt; zelfs niet goden zijn door verhalen ongedeed gelaten, naar ik meen, opdat het de sterfgevallen van de onzen zou verlichten dat zelfs het goddelijke ten val komt. Kijk om je heen naar allen, zeg ik: je zult geen huis zo ongelukkig noemen dat het geen troost vindt in een nog ongelukkiger huis.

5. Bij Hercules, ik heb niet zo'n slechte mening over jou als persoon dat ik denk dat jij jouw lotgeval makkelijker kan dragen, als ik een enorm aantal rouwenden jou voor zal geleiden: een menigte ongelukkigen is een kwaadwillig soort troost. Toch zal ik sommigen aanhalen, niet opdat je weet dat dit mensen pleegt te overkomen -het is immers belachelijk voorbeelden van sterfelijkheid te verzamelen- maar opdat je weet dat er velen zijn geweest die het bittere verzachten door het rustig te dragen.

6. Ik zal bij de gelukkigste beginnen. Lucius Sulla heeft een zoon verloren en niet heeft dit hetzij zijn boosaardigheid en zijn zeer wrede vastberadenheid jegens de vijanden en burgers vernietigd of ervoor gezorgd dat hij die bijnaam zich ten onrechte scheen te hebben toegeëigend, die hij na het verlies van zijn zoon heeft aangenomen zowel zonder angst voor de haatgevoelens van de mensen, op wier ellende zijn al te grote succes berustte, als ook zonder angst voor de afgunst van de goden, van wie dat de beschuldiging was:

Sulla was zo succesvol. Maar laat dat voorbijgaan als een van de kwesties waarover men nog niet vonnis gewezen heeft, namelijk hoe Sulla is geweest -ook zijn vijanden zullen toegeven dat het goed is geweest dat hij de wapens heeft opgenomen en dat het goed is geweest dat hij ze heeft neergelegd: dat waarover het gaat, zal buiten kijf staan, dat een ramp die ook de succesvolsten treft, niet de grootste is.

XIII. Paulus

1. Dat Griekenland niet al te zeer die vader bewondert die bij het offer zelf, toen hem de dood van zijn zoon bericht was, slechts de fluitspeler beval te zwijgen en de krans van zijn hoofd aftrok, maar de rest volgens gebruik voltooide, heeft Pulvillus als pontifex bewerkstelligd aan wie, toen hij de post vasthield en het Capitolium aan het wijden was, de dood van zijn zoon bericht is. Hoe deed hij alsof hij het niet gehoord had en zei hij de plechtige woorden van de formule van de priester na terwijl geen gezucht het gebed onderbrak en Iuppiter gunstig gestemd was ten aanzien van de naam van zijn zoon. 2. Denk je dat er een eind aan dat rouwverdriet moet zijn waarvan de eerste dag en de eerste aanval de vader niet heeft weggeleid van de publieke altaren en het gelukbrengende uitspreken van de beloftes? Bij Hercules, hij verdient een gedenkwaardige wijding, hij verdient het aanzienlijkste priesterschap, hij die niet opgehouden is de goden te vereren, zelfs niet toen ze vertoornd waren. Toch heeft dezelfde man, zodra hij thuis was teruggekeerd, zowel zijn ogen gevuld en enige klagelijke woorden geuit; maar nadat hij volbracht had wat de gewoonte was voor overledenen te verrichten, is hij naar die aanblik van het Capitool teruggekeerd.

3. Paulus¹ circa illos nobilissimi triumphii dies quo uinctum ante currum egit Persen [incliti regis nomen] duos filios² in adoptionem dedit³, <duos> quos sibi seruauerat extulit⁴. Quales retentos putas, cum inter commodatos⁵ Scipio fuisset? Non sine motu uacuum Pauli currum populus Romanus aspexit. Contionatus⁶ est tamen et egit dis gratias quod compos⁷ uoti factus esset; precatum enim se ut, si quid ob ingentem uictoriam inuidiae dandum⁸ esset, id suo potius quam publico damno⁹ solueretur¹⁰. 4. Vides quam magno animo tulerit? orbitati suae gratulatus¹¹ est. Et quem magis poterat permouere tanta mutatio? solacia simul atque auxilia perdidit. Non contigit¹² tamen tristem Paulum Persi uidere.

XIV. Caesar

1. Quid nunc te per innumerabilia magnorum uirorum exempla ducam et quaeram miseros, quasi non difficilius sit inuenire felices? Quota¹³ enim quaeque domus usque ad exitum omnibus partibus suis constitit¹⁴, in qua non aliquid turbatum sit?

¹ Lucius Aemilius Paul(us) Macedonicus (229 v.Chr. – 160 v.Chr.) was een Romeins generaal en politicus. Hij werd door de senaat tot consul aangesteld om de Macedonische oorlog(uitgebroken in 171 v.Chr.) tegen Perses/Perseus van Macedonië tot een goed einde te brengen. Kort na zijn aanstelling, op 22 juni, won hij de beslissende slag van de oorlog, de slag bij Pydna. Hij nam Perseus van Macedonië gevangen en beëindigde zo de derde Macedonische Oorlog, die het einde van het zelfstandige Macedonië betekende

² De successen in politieke en militaire loopbaan van Paulus werden niet vergezeld door een gelukkig gezinsleven. Hij was getrouwd met Papiria Masonis, van wie hij volgens Plutarchus zonder duidelijke reden scheidde. Uit dit huwelijk werden vier kinderen geboren: twee jongens en twee Aemilia's. Macedonicus trouwde hierna voor een tweede keer en kreeg nog twee zoons. Aangezien hij niet in staat was vier zoons de cursus honorum te laten doorlopen, gaf hij de oudste zoons, uit zijn huwelijk met Papiria, op ter adoptie. De een werd geadopteerd door Quintus Fabius Maximus Cunctator en werd Quintus Fabius Maximus Aemilianus. De ander werd door Publius Cornelius Scipio II, zoon van Scipio Africanus, geadopteerd en werd bekend als Scipio Africanus minor na zijn verovering van Carthago in 146 v.Chr., aan het eind van de Derde Punische Oorlog. Met zijn oudste twee zoons geadopteerd door twee van de belangrijkste patricische gentes vertrouwde Paulus erop dat zijn twee jongste zoons zijn lijn zouden voortzetten. Helaas stierven ze beide op jonge leeftijd kort na elkaar, juist op het moment van Paulus' triomftocht.

³ in adoptionem dare	laten adopteren
⁴ efferre	ten grave dragen
⁵ commodare	ter beschikking stellen
⁶ contionari	een toespraak houden, in het openbaar spreken
⁷ compos + gen.	in het bezit van, die in vervulling ziet gaan
⁸ dare	creëren, veroorzaken
⁹ damnum	schade, straf
¹⁰ solvere 3	verwijderen
¹¹ gratulari + dat.	feliciteren, blij danken, blij zijn met
¹² contingit + dat.	het valt iemand te beurt
¹³ quotus quisque	hoe weinig
¹⁴ consistere + abl.	bestaan uit

3. Paulus heeft rond die dagen van zijn zeer aanzienlijke triomftocht, waarin hij Perses [de naam van de beroemde koning] geboeid voor zijn wagen meegevoerd, twee zoons ter adoptie gegeven en de twee die hij voor zich bewaard had, ten grave gedragen. Wat voor zoons denk je dat er door hem achtergehouden zijn, terwijl toch Scipio zich onder de ter beschikking gestelde zonen had bevonden? Niet onbewogen heeft het Romeinse volk Paulus' wagen leeg gezien. Toch heeft hij in het openbaar gesproken en de goden dank gebracht omdat hij zijn gebed in vervulling had zien gaan, dat hij namelijk gebeden had dat liever als er iets wegens de enorme overwinning aan de afgunst moest worden afgestaan, dit ten koste van hem dan ten koste van de staat ingelost zou worden. 4. Zie je hoe grootmoedighij het heeft gedragen? Hij is blij geweest met zijn kinderloosheid. En wie kon meer door zo een grote verandering bewogen worden? Hij heeft tegelijk zijn troost en hulp verloren. Evenwel is het Perses niet te beurt gevallen Paulus bedroefd te zien.

XIV. Caesar

1. Waarom moet ik jou nu door ontelbare voorbeelden van grote mannen heen leiden en ellendigen zoeken, alsof het niet moeilijker is gelukkigen te vinden? Hoe weinig huizen immers hebben tot hun ondergang uit al hun delen bestaan, zodat niets in hen in verwarring is gebracht?

Neem één willekeurig jaar en noem daarvan de magistraten op, als je wilt Lucius en Bibulus en Gaeus Caesar: je zult onder de meest vijandige collega's het eendrachtige lot zien. 2. Van Lucius Bibulus, een beter dan dapper man, zijn twee zoons tegelijk gedood die in ieder geval door de Egyptische soldaten bespot zijn, zodat zij evenzeer als de kinderloosheid zelf als verantwoordelijke factor voor die kinderloosheid het verdienen beweend te worden. Bibulus evenwel die heel het jaar van zijn ambt zich thuis had schuil gehouden tot weerzin van zijn collega, is op de dag nadat de tweevoudige dood aan hem bericht was, in het openbaar verschenen om de gewone taken van imperator te vervullen. Wie kan minder dan één dag aan twee zoons geven? Zo snel heeft hij die een jaar om het consulaat gerouwd had, de rouw om zijn kinderen beëindigd. 3. Toen Gaeus Caesar Britannia doorkruiste en hij zijn succes niet kon begrenzen met de oceaan, hoorde hij dat zijn dochter gestorven was terwijl zij daarmee de ondergang van de staat met zich meenam. Het was duidelijk dat nu Gnaeus Pompeius het niet gelaten zou verdragen dat iemand anders in de staat groot was en een maat zou stellen aan een ontwikkeling die hem gevaarlijk zou toeschijnen ook wanneer die ontwikkeling voor het algemeen welzijn zou zijn. Toch nam hij binnen twee dagen de taken van imperator op zich en hij heeft even snel zijn verdriet overwonnen als hij gewoon was alles te overwinnen.

XV. De dood ontziet niemand.

1. Waarom moet ik voor jou de begrafenissen van andere Caesares aanhalen? Het lot schijnt mij toe met dat doel hun geweld aan te doen dat zij ook zo het menselijk ras tot voordeel zijn doordat ze laten zien dat zelfs zij van wie gezegd wordt dat ze van de goden stammen en bestemd zijn goden voort te brengen, niet hun eigen lot zo in hun macht hebben als dat van een ander. 2. De goddelijke Augustus heeft, toen hij zijn kinderen en kleinkinderen verloren had, toen de menigte der Caesares uitgeput was, zijn desolate huis door adoptie ondersteund: hij heeft het evenwel net zo dapper verdragen als hij voor wie het er nu om ging en van wie het van het grootste belang was dat niemand over de goden klaagde.

3. Ti. Caesar et quem genuerat et quem adoptauerat amisit; ipse tamen pro rostris laudauit filium stetitque in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo¹ uelamento quod pontificis oculos a funere² arceret³, et flente populo Romano non flexit uultum; experiendum⁴ se dedit Seiano ad latus stanti quam patienter posset suos perdere.

4. Videsne quanta copia uirorum maximorum sit quos non excepit⁵ hic omnia prosternens⁶ casus, et in quos tot animi bona, tot ornamenta⁷ publice priuatimque congesta erant? Sed uidelicet⁸ it in orbem⁹ ista tempestas et sine dilectu¹⁰ uastat omnia agitque ut sua. Iube singulos conferre rationem¹¹: nulli contigit inpune¹² nasci.

XVI. Fortuna maakt geen onderscheid.

1. Scio quid dicas: 'oblitus es feminam te consolari¹³, uirorum refers exempla.' Quis autem dixit naturam maligne¹⁴ cum mulierum ingeniis egisse et uirtutes illarum in artum¹⁵ retraxisse? par illis, mihi crede, uigor, par ad honesta, libeat <modo>, facultas¹⁶ est; dolorem laboremque ex aequo, si consueuere, patiuntur. 2. In qua istud urbe, di boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia et Brutus deiecerunt: Bruto libertatem debemus, Lucretiae Brutum; in qua Cloeliam contempto et hoste et flumine ob insignem audaciam tantum non¹⁷ in uiros transcripsimus¹⁸: equestri insidens statuae in sacra uia, celeberrimo loco, Cloelia exprobrat¹⁹ iuuenibus nostris puluinum²⁰ escendentibus²¹ in ea illos urbe sic ingredi in qua etiam feminas equo donauimus.

---

¹ tantummodo	slechts
² funus <i>n</i> , -ersi	begrafenis, lijk
³ arcere 2 ab	afhouden van
⁴ experiri	ervaren
⁵ excipere 5	uitzonderen, een uitzondering maken voor
⁶ prosternere 3	tegen de grond slaan
⁷ ornamentum	kostbaarheid, versiering, onderscheiding
⁸ uidelicet	namelijk, natuurlijk
⁹ in orbem	rond
¹⁰ dilectus 4	onderscheid
¹¹ ratio	rekening
¹² inpune	ongestraft
¹³ consolari	troosten
¹⁴ maligne agere cum	boosaardig omgaan met
¹⁵ in artum retrahere	beperken
¹⁶ facultas	mogelijkheid, aanleg
¹⁷ tantum non	bijna
¹⁸ transcribere in + acc.	opnemen onder
¹⁹ exprobrare	verwijten
²⁰ pulvinus	kussen
²¹ escendere	beklimmen

3. Tiberius Caesar verloor zowel de zoon die hij had verwekt als ook de zoon die hij had geadopteerd; zelf heeft hij toch op de rostra zijn zoon geprezen en heeft hij, toen diens lijk in het zicht neergezet was, daar gestaan, terwijl slechts een doek neergelaten was die de ogen van de priester af zou houden van het lijk en toen het Romeinse volk weende heeft, hij niet zijn gelaat vertrokken; hij liet Seianus die naast hem stond, ervaren hoe lijdzaam hij de zijnen kon verliezen.

4. Zie je hoe een grote menigte zeer grote mannen er is voor wie niet dit lotgeval dat allen velt, een uitzondering heeft gemaakt en over wie zoveel geestelijke voordelen, zoveel eerbewijzen vanstaatswege en privé waren uitgestort?

Maarnatuurlijk gaat die storm rond en verwoest zij alles willekeurig en neemt zij alles mee als was het van haar. Beveel iedereen afzonderlijk hun rekeningen te vergelijken: niemand is het te beurt gevallen zonder straf geboren te worden.

XVI. Fortuna maakt geen onderscheid.

1. Ik weet wat je zegt: 'Jij bent vergeten dat jij een vrouw troost, jij haalt voorbeelden van mannen aan.' Wie heeft echter gezegd dat de natuur boosaardig is omgesprongen met de karakters van vrouwen en hun deugden beperkt heeft? Geloof mij, zij hebben, mits het u behaagt, gelijke kracht, gelijke aanleg ten aanzien van wat eervol is; zij verdragen evenzeer verdriet en inspanning, als ze eraan gewend zijn. 2. In welke stad, goede goden, zeggen we dat? In de stad waarin Lucretia en Brutus de koning de Romeinen van de nek hebben gehaald: wij zijn Brutus onze vrijheid verschuldigd en aan Lucretia Brutus; in de stad waar wij Cloelia, omdat zij zowel de vijand veracht had als ook de rivier vanwege haar opvallende dapperheid, bijna onder de mannen hebben opgenomen: zittend op een paard als ruitersstandbeeld op de Via Sacra, een zeer drukbezochte plaats, verwijt Cloelia onze jongemannen, wanneer ze hun kussen van hun draagstoel beklimmen, dat zij zo voortgaan in die stad waarin wij ook vrouwen met een paard begiftigd hebben.

3. Quod tibi si uis exempla referri feminarum quae suos fortiter desiderauerint¹, non ostiatim² quaeram; ex una tibi familia duas Cornelias dabo: primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. Duodecim illa partus³ totidem funeribus recognouit⁴; et de ceteris facile est, quos nec editos nec amissos ciuitas sensit: Tiberium Gaiumque, quos etiam qui bonos uiros negauerit magnos fatebitur, et occisos uidit et insepultos⁵. Consolantibus tamen miseramque dicentibus 'numquam' inquit 'non felicem me dicam, quae Gracchos peperit.' 4. Cornelia Liui Drusi⁶ clarissimum iuuenem inlustris ingenii, uadentem per Gracchana uestigia imperfectis tot rogationibus⁷ intra penates⁸ interemptum⁹ suos, amiserat incerto caedis auctore. Tamen et acerbam mortem filii et inultam¹⁰ tam magno animo tulit quam ipse leges tulerat¹¹. 5. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reuerteris¹², si tela quae in Scipiones Scipionumque matres ac filias exegit¹³, quibus Caesares petit, ne a te quidem continuit¹⁴?

Plena¹⁵ et infesta uariis casibus uita est, a quibus nulli longa pax, uix indutiae¹⁶ sunt. Quattuor liberos sustuleras¹⁷, Marcia. Nullum aiunt frustra¹⁸ cadere telum quod in confertum¹⁹ agmen inmissum est: mirum est tantam turbam non potuisse sine inuidia damnoue praeteruehi²⁰? 6. 'At hoc iniquior²¹ fortuna fuit quod non tantum eripuit filios sed elegit²².' Numquam tamen iniuriam dixeris ex aequo cum potentiore diuidere: duas tibi reliquit filias et harum nepotes; et ipsum quem maxime luges prioris²³ oblita²⁴ non ex toto²⁵ abstulit: habes ex illo duas filias, si male fers, magna onera, si bene, magna solacia. In hoc te perduc ut illas cum

---

¹ desiderare	verlangen naar, missen
² ostiatim	van deur tot deur
³ partus 4	geboorte
⁴ recognocere 3	zich herinneren, erkenning geven
⁵ insepultus	onbegraven
⁶ Marcus Livius Drusus Minor (<i>volledige naam: M. Livius M. f. C. n. Drusus</i>) (ca. 124 v.Chr. - 91 v.Chr.), zoon van Marcus Livius Drusus maior, was tribunus plebis in 91 v.Chr.. Hij was ambitieus en won door inzet van zijn fortuin alsmäär aan macht. Uiteindelijk werd hij vermoord.	
⁷ rogatio	wetsvoorstel
⁸ penates 3	penaten, huisgoden, huis
⁹ interimere 3	doden
¹⁰ inultus	ongewroken
¹¹ ferre	indienen
¹² reverti	terugkeren
¹³ exigere 3	naar binnen stoten
¹⁴ continere 3 ab	afhouden van
¹⁵ plenus + abl.	vol van
¹⁶ indutiae	wapenstilstand
¹⁷ tollere 3	opvoeden
¹⁸ frustra	tevergeefs, zonder resultaat
¹⁹ confertus	dichtopeen gedrongen
²⁰ praeteruehi 3	voorbijgaan
²¹ iniquus	onbillijk
²² eligere 3	uitkiezen
²³ prior	eerder, ouder
²⁴ oblivisci + gen.	vergeten
²⁵ ex toto	compleet, volledig

3. Maar als je wilt dat voor jou voorbeelden van vrouwen aangehaald worden, die de hunnen dapper hebben gemist, dan zal ik niet van deur tot deur zoeken; ik zal jou uit één familie twee Cornelia's geven: de eerste de dochter van Scipio, moeder van de Gracchen. Zij heeft haar twaalf kinderen met evenveel begrafenisserkenning gegeven; en wat betreft de anderen is dat makkelijk, van wie de burgerij noch bemerkt heeft dat ze geboren waren noch dat ze gestorven waren: Tiberius en Graius, die zelfs groot genoemd zullen worden door wie wel zal ontkennen dat het goede mannen waren, heeft zij gedood en onbegraven gezien. Tegen wie haar evenwel troostten en haar ongelukkig noemden, zei zij: 'Nooit zal ik mij niet gelukkig noemen, ik die de Gracchen heb voortgebracht.' 4. Cornelia, de vrouw van Livius Drusus, had haar zeer beroemde zoon van aanzienlijke inborst, die in zijn huis, toen hij in de voetsporen van de Gracchen ging, terwijl zo vele wetsvoorstellen niet tot een eind gebracht waren, verloren zonder dat zeker was wie verantwoordelijk voor de moord was. Toch heeft zij de zowel bittere als ongewroken dood van haar zoon met zo'n grote moed gedragen als hij zelf de wetten had voorgesteld. 5. Zul jij nu jezelf met het lot verzoenen Marcia, als het lot zelfs niet van jou de projectielen heeft afgehouden die zij in de Scipiones en moeders en dochters van de Scipiones heeft gestoten en waarmee ze de Caesares bestookt?

Het leven is vol van en gevaarlijk door veelsoortige lotgevallen waarmee niemand lange vrede heeft, waamee men met moeite een wapenstilstand heeft. Jij had vier kinderen opgevoed, Marcia. Men zegt dat geen projectiel zonder uitwerking valt, die afgeworpen is op een dicht opeengedrongen kolonne: is het vreemd dat zo'n grote menigte niet zonder afgunst of schade voorbij heeft kunnen trekken? 6. 'Maar het lot is des te onbillijker geweest, omdat het niet alleen mijn zoons heeft weggerukt maar ook heeft uitgekozen.' Nooit kun je evenwel het gelijkelijk delen van je vier kinderen met het machtigere lot onrecht noemen: het heeft aan jou twee dochters overgelaten en kleinkinderen van hen; en juist degene om wie je vooral rouwt terwijl je de oudste vergeten bent, heeft het lot niet volledig weggenomen: jij hebt twee dochters van hem, die als je het slecht verteert, een grote last zijn, maar die als je het goed verteert, een grote troost vormen. Breng jezelf tot dit punt dat jij, wanneer je ze ziet,

uideris admonearis¹ filii, non doloris. 7. Agricola euersis² arboribus quas aut uentus radicitus³ auolsit⁴ aut contortus⁵ repentino impetu turbo⁶ praefregit⁷ sobolem⁸ ex illis residuam⁹ fouet et in <locum> amissarum semina statim plantasque¹⁰ disponit; et momento¹¹ (nam ut ad damna, ita ad incrementa rapidum ueloxque tempus est) adoleſcunt amissis laetiora¹². 8. Has nunc Metili¹³ tui filias in eius uicem¹⁴ substitue¹⁵ et uacantem locum exple et unum dolorem geminato solacio leua. Est quidem haec natura mortalium, ut nihil magis placeat quam quod amissum est: iniquiores sumus aduersus relicta ereptorum desiderio. Sed si aestimare¹⁶ uolueris quam ualde tibi fortuna, etiam cum saeuiret, pepercerit, scies te habere plus quam solacia: respice tot nepotes, duas filias. Dic illud quoque, Marcia: 'mouerer, si esset cuique fortuna pro moribus et numquam mala bonos sequerentur: nunc uideo exempto discrimine¹⁷ eodem modo malos bonosque iactari.'

XVII. De natuur bedriegt niemand.

1. 'Graue est tamen quem educaueris iuuenem, iam matri iam patri praesidium ac decus amittere.' Quis negat graue esse? sed humanum est. Ad hoc genitus es, ut perderes ut perires, ut sperares metueres, alios teque inquietares, mortem et timeres et optares et, quod est pessimum, numquam scires cuius esses status¹⁸.
2. Si quis Syracusas petenti diceret: 'omnia incommoda, omnes uoluptates futurae peregrinationis tuae ante cognosce, deinde ita nauiga. Haec sunt quae mirari possis:

---

¹ admoneri + gen.	herinnerd worden aan
² evertere	omverwerpen
³ radicitus	met wortel en al
⁴ auellere 3	lus-, uitrukken
⁵ contorquere 2	heen en weer slingeren, ronddraaien
⁶ contortus turbo m	wervelwind
⁷ praefringere 3	van boven afbreken
⁸ soboles 3	loot, vrucht
⁹ residuus	overgebleven
¹⁰ planta	stek
¹¹ momento	in een oogwenk
¹² laetus	blij, vruchtbaar, welig
¹³ Metilius	Metilius
¹⁴ vicis	beurt, afwisseling
¹⁵ substituere	plaatsen in de plaats van
¹⁶ aestimare	schatten, beoordelen, waarderen
¹⁷ discrimen	onderscheid
¹⁸ status 4	positie, toestand

aan je zoon, niet aan je verdriet herinnerd wordt. 7. Wanneer bomen uit de grond gerukt zijn, die hetzij de wind met wortel en al heeft losgerukt of een wervelwind met een plotse aanval van boven heeft afgebroken, dan koestert de boer overgebleven loten van die bomen en zaait hij onmiddellijk zaden op de plek van de verloren bomen en plant hij daar stekken; en voordat je het weet -want niet alleen ten aanzien van schade, maar ook ten aanzien van groei is de tijd snel en vlug- groeien er weliger planten dan die verloren zijn. 8. Je moet nu die dochters van jouw Metilius in zijn plek plaatsen en de vacante plekken met hen opvullen en dat ene verdriet verlichten met dubbele troost. Dit is wel de aard van de mensen dat hun niets meer behaagt dan wat verloren is: wij zijn nogal onbillijk jegens wat achtergelaten is door ons verlangen naar wat ontrukkt is. maar als je wilt schatten hoezeer het lot jou, ook toen het tekeer ging, gespaard heeft, dan zul je weten dat je meer hebt dan troost: kijk om naar je kleinzoon, je twee dochters. Zeg ook dit Marcia: ‘Ik zou bewogen worden, als een ieder een lot zou hebben overeenkomstig zijn karakter en als nooit rampen goede mensen zouden volgen: nu zie ik dat zonder onderscheid slechte en goede mensen op dezelfde wijze heen en weer gegooid worden.’

XVII. De natuur bedriegt niemand.

1. ‘Het is zwaar evenwel een jongeling die je hebt opgevoed endie reeds voor zijn moeder en reeds voor zijn vader een steun en toeverlaat is en een sieraad is, te verliezen. ‘Wie ontkent dat het zwaar is? Maar het is menselijk. Jij bent hiertoe geboren dat je zou verliezen, dat je ten onder zou gaan, dat je zou hopen, vrezen, anderen en jezelf zou verontrusten, de dood én zou vrezen én zou wensen en wat het slechtst is, nooit zou weten hoe je ervoor zou staan. 2. Als iemand zou zeggen tegen iemand die naar Syracuse gaat: ‘Stel je eerst op de hoogte van alle ongemakken en alle genietingen van jouw toekomstige reis en vaar dan. Dit zijn de dingen waarover je je kunt verbazen:

uidebis primum ipsam insulam ab Italia angusto interscissam¹ freto², quam continenti³ quondam cohaesisse⁴ constat; subitum illo⁵ mare inrupit⁶ et

Hesperium⁷ Siculo⁸ latus abscedit.

Deinde uidebis (licebit enim tibi auidissimum maris uerticem⁹ stringere¹⁰) stratam¹¹ illam fabulosam¹² Charybdin quam diu ab austro¹³ uacat¹⁴, at, si quid inde uehementius spirauit, magno hiatu¹⁵ profundoque nauigia sorbentem¹⁶. 3. Videbis celebratissimum carminibus fontem Arethusam, nitidissimi ac perlucidi ad imum stagni¹⁷, gelidissimas aquas profundentem, siue illas ibi primum nascentis inuenit, siue inlapsum terris¹⁸ flumen integrum subter¹⁹ tot maria et a confusione peioris undae seruatum²⁰ reddidit. 4. Videbis portum quietissimum omnium quos aut natura posuit in tutelam²¹ classium²² aut adiuuit manus, sic tutum ut ne maximarum quidem tempestatium furori locus sit. Videbis ubi Athenarum potentia fracta, ubi tot milia captiuorum ille excisis²³ in infinitam altitudinem saxis natiuus²⁴ carcer²⁵ incluserat, ipsam ingentem ciuitatem et laxius²⁶ territorium quam multarum urbium fines sunt, tepidissima²⁷ hiberna²⁸ et nullum diem sine interuentu solis. 5. Sed cum omnia ista cognoueris, grauis et insalubris aestas²⁹ hiberni caeli beneficia corrumpet.

---

¹ interscindere 3	scheiden
² fretum	zeestraat
³ continens	het vasteland
⁴ cohaerere + dat.	vastzitten aan
⁵ illo	daarheen
⁶ irrumpere 3	binnendringen
⁷ Hesperius	van Italië
⁸ Siculo	Sicilisch
⁹ vertex	maalstroom
¹⁰ stringere	strijken langs, schampen
¹¹ stratus	uitgestrekt
¹² fabulosus	verzonnen, uit de mythen
¹³ auster	zuidenwind
¹⁴ vacare ab	vrij zijn van, zich verwijderd houden van
¹⁵ hiatus 4	afgrond
¹⁶ sorbere	opzuigen, verzwelgen
¹⁷ stagnum	water
¹⁸ inlabi + dat.	binnenglijden
¹⁹ subter + acc.	onder
²⁰ servatus a	gespaard van
²¹ tutela	bescherming
²² classis	schip
²³ excidere 3	uithouwen
²⁴ nativus	natuurlijk
²⁵ <i>Bedoeld wordt l' orecchio di Dionysio in Syracuse, waar de krijgsgevangenen Atheners na de grote nederlaag op Sicilië in 413 door Dionysios gevangen gehouden werden en een vreselijke dood stierven.</i>	
²⁶ latus	wijd, ruim, lang
²⁷ tepidus	lauw, warm
²⁸ hiberna n.pl.	winterkwartier
²⁹ aestas	zomerhitte

eerst zul je zien hoe het eiland zelf van Italia gescheiden is door een smalle zeestraat, waarvan vaststaat dat het ooit vastgezetten heeft aan het vasteland; ploteling is de zee daarin binnegedrongen en

heeft de flank van het Avondland afgesneden van die van Sicilia.

Vervolgens zul je zien (jij zult immers langs de meest hebzuchtige draaikolk van de zee varen) hoe die mythische Charybdis daar geveld ligt, zolang als zij zonder de zuidenwind is, maar als daarvandaan enige wind heviger heeft geblazen, zul je zien hoe zij in een grote en diepe afgrond de schepen opslurpt. 3. Jij zult de bron Arethusa zien die in liederen zeer gevierd is, die een zeer heldere poel heeft die tot aan de bodem doorzichtig is en zeer koud water laat uitstromen, of Arethusa nu die wateren daar pas wanneer ze aan het licht komen, heeft aangetroffen of dat zij een rivier die de aarde binnegestroomd is ongeschonden onder zoveel zeeën door en gered van de vermenging met minder water weer aan het licht heeft gebracht. 4. Jij zult een haven zien die de rustigste is van alle, hetzij die de natuur ter bescherming van de schepen heeft aangelegd hetzij waarbij een hand geholpen heeft, zo veilig dat er zelfs geen plaats is voor de grootste stormen. Je zult zien waar de macht van Athene gebroken is, waar zoveel duizenden krijgsgevangenen opgesloten waren in die gevangenis die uit natuursteen oneindig diep is uitgehakt, jij zult de geweldige burgerij zelf zien en het gebied dat uitgestrekter is dan dat van vele steden, jij zult zeer zeer warme winterkwartieren en geen dag zonder dat de zon verschijnt, meemaken. 5. Maar wanneer jij van dat alles op de hoogte bent gesteld, zal de zware en ongezone zomerhitte de weldaden van het winterse klimaat teniet doen.

Erit Dionysius illic tyrannus, libertatis iustitiae legum exitium, dominationis cupidus etiam post Platonem, uitae etiam post exilium: alios uret, alios uerberabit, alios ob leuem offensam¹ detruncari² iubebit, arcesset ad libidinem mares feminasque et inter foedos³ regiae intemperantiae⁴ greges parum erit simul binis⁵ coire⁶. Audisti quid te inuitare⁷ possit, quid absterrere: proinde aut nauiga aut resiste.' 6. Post hanc denuntiationem⁸ si quis dixisset intrare se Syracusas uelle, satisne iustam querellam de ullo nisi de se habere posset, qui non incidisset⁹ in illa sed prudens sciensque uenisset?

Dicit omnibus nobis natura: 'neminem decipio. Tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, et deformes poteris. Fortasse multi nascentur: esse aliquis ex illis tam seruator patriae quam proditor poterit. 7. Non est quod desperes tantae dignationis futuros ut nemo tibi propter illos male dicere audeat; proponere¹⁰ tamen et tantae futuros turpitudinis¹¹ ut ipsi maledicta sint. Nihil uetat illos tibi suprema praestare et laudari te a liberis tuis, sed sic te para tamquam in ignem inpositurus uel puerum uel iuuenem uel senem; nihil enim ad rem pertinent anni, quoniam nullum non acerbum funus est quod parens sequitur.' Post has leges propositas si liberos tollis, omni deos inuidia¹² liberas, qui tibi nihil certi sponderunt.

XVIII. Stel je eens voor...

1. <Ad> hanc imaginem agedum¹³ totius uitae introitum¹⁴ refer. An Syracusas uiseres deliberanti tibi quidquid delectare poterat, quidquid offendere¹⁵ exposui: puta nascenti me tibi uenire in consilium. 2. 'Intraturus es urbem dis hominibus communem¹⁶, omnia complexam, certis legibus aeternisque deuinctam, indefatigata¹⁷ caelestium officia uoluentem¹⁸.

---

¹ offensa	overtreding
² detruncare	onthoofden
³ foedus	afschuwelijk
⁴ intemperantia	ongematigdheid
⁵ bini <i>m.pl.</i>	telkens twee
⁶ coire + <i>abl.</i>	seks hebben met
⁷ inuitare	uitnodigen, aanzetten, verleiden
⁸ denuntiatio	aankondiging, kennisgeving
⁹ incidere 3	toevallig terechtkomen
¹⁰ proponere 3	zich voorstellen
¹¹ turpitudō	schandelijkheid
¹² inuidia	afgunst, haat, wrevel
¹³ agedum	komop
¹⁴ introitus 4	binnenkomst, begin
¹⁵ offendere 3	kwetsen, niet bevallen
¹⁶ communis	gemeenschappelijk
¹⁷ indefatigatus	onvermoeid
¹⁸ volvere 3	rollen, overwegen

Daar zal Dionysius tiran zijn, die de ondergang betekent van vrijheid, rechtvaardigheid, wetten, die zelfs na Plato naar de heerschappij verlangt, zelfs naar het leven na zijn ballingschap: hij zal sommigen verbranden, sommigen geselen, weer anderen wegens een onbeduidend vergrijp zal hij laten onthoofden, hij zal voor zijn wellust mannen en vrouwen ontbieden en temidden van de schandelijke kuddes van zijn koninklijke ongematigdheid zal het gemeenschap hebben met telkens twee tegelijk te weinig zijn. Jij hebt gehoord wat je kan uitnodigen, wat je kan verschrikken: dus of vaar of blijf.’ 6. Als iemand na deze kennisgeving zou hebben gezegd dat hij Syracuse wilde betreden, zou hij dan enige terechte redenen kunnen hebben over iets tenzij over zichzelf te klagen, omdat hij niet toevallig daarin vezeild geraakt zou zijn, maar willens en wetens daarheen gekomen was? De natuur zegt ons allen: ‘Niemand wordt door mij bedrogen. Als jij kinderen opvoedt, zul je mooie kunnen hebben en lelijke. Misschien zullen er vele geboren worden: eentje van hen zal net zo goed redder als verrader van het vaderkand kunnen zijn. 7. Er is geen reden dat je eraan wanhoopt dat zij van zo grote waardigheid zullen zijn dat niemand het waagt tegen jou kwaad te spreken wegens hen; stel je evenwel ook voor dat zij zo schandelijk zullen zijn dat zij zelf reden tot lasterpraat vormen. Niets verbiedt het dat zij jou de laatste eer bewijzen en dat jij door jouw kinderen geprezen wordt, maar bereid je zo voor alsof jij hen of als jongen of als jongeman of als grijsaard in het vuur zult leggen; jaren hebben er immers niets mee te maken, omdat ieder begrafenis bitter is, die een ouder bijwoont.’ Als jij je kinderen opvoedt na deze wetten je voor ogen gesteld te hebben, bevrijd jij de goden, die jou geen enkele zekerheid hebben beloofd, van iedere nijd.

XVIII. Stel je eens voor ...

1. Welaan, stel nu weer het begin van heel je leven als volgt voor. Ik heb jou toen je overwoog of je Syracuse moest bezoeken uit de doeken gedaan alwat kon bevallen en alwat niet kon bevallen: stel je voor dat ik met jou bij je geboorte in overleg treed. 2. ‘Je staat op het punt een stad te betreden die gemeen aan goden en mensen is, die alles omarmd heeft, die gebonden is aan zekere en eeuwige wetten, die de hemellichamen hun baan zoals hun taak is zonder vermoeienis laat afleggen.

Videbis illic innumerabiles stellas micare¹, uidebis uno sidere omnia inpleri, solem cotidiano cursu diei noctisque spatia² signantem³, annuo aestates hiemesque aequalius[que] diuidentem. Videbis nocturnam lunae successionem, a fraternis occursibus⁴ lenis⁵ remissumque lumen mutuam⁶ et modo occultam modo toto ore terris imminentem⁷, accessionibus damnisque mutabilem, semper proximae dissimilem. 3. Videbis quinque sidera diuersas agentia uias et in contrarium praecipiti⁸ mundo⁹ nitentia¹⁰: ex horum leuissimis motibus fortunae populorum dependent et maxima ac minima proinde formantur¹¹ prout aequum¹² iniquumue sidus incessit. Miraberis collecta nubila et cadentis aquas et obliqua¹³ fulmina et caeli fragorem. 4. Cum satiatus¹⁴ spectaculo supernorum¹⁵ in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum aliterque mirabilis: hinc camporum in infinitum patentium fusa¹⁶ planities¹⁷, hinc montium magnis et nivalibus¹⁸ surgentium iugis¹⁹ erecti in sublime²⁰ uertices; deiectus fluminum et ex uno fonte in occidentem orientemque diffusi amnes et summis cacuminibus²¹ nemora nutantia²² et tantum siluarum cum suis animalibus auiumque concentu²³ dissono; 5. uarii urbium situs et seclusae²⁴ nationes locorum difficultate, quarum aliae se in erectos subtrahunt²⁵ montes, aliae ~ripis lacu uallibus pauidae~ circumfunduntur; adiuta cultu seges et arbusta²⁶ sine cultore²⁷ feritatis²⁸; et riuorum lenis inter prata²⁹ discursus³⁰ et amoeni¹ sinus² et litora in portum recedentia; sparsae tot per

---

¹ micare	schitteren, trillen
² spatium	baan, loop, lengte
³ signare	kenbaar maken
⁴ occursus 4	ontmoeting
⁵ lenis	zacht
⁶ mutuare + <i>abl.</i>	ontlenen aan
⁷ imminere + <i>dat.</i>	hangen over
⁸ praecipiti	zich naar beneden bewegend
⁹ mundus	uitspansel
¹⁰ niti	zich schrap zetten, streven
¹¹ formare	maken; produceren
¹² aequus	gunstig <i>praedictatief gebruikt</i>
¹³ obliquus	zijwaarts, kronkelend
¹⁴ satiari	zich verzadigen
¹⁵ superna <i>n.pl.</i>	hemelse verschijnselen
¹⁶ fusus	uitgestrekt
¹⁷ planities 5	vlakte
¹⁸ nivalis	besneeuwd
¹⁹ iugum	bergkam
²⁰ sublime <i>n.</i>	de hoogte
²¹ cacumen	punt, kruin, dak
²² nutare	wuiven
²³ concentus 4	samenzang
²⁴ seclusus	geïsoleerd
²⁵ se subtrahere 3	zich terugtrekken
²⁶ arbustum	boomaanplant, boomgaard; <i>pl.</i> bosjes
²⁷ cultor	bebouwer
²⁸ feritas	wildheid
²⁹ pratum	weide
³⁰ discursus 4	het heen en weer gaan

Je zult zien dat daar ontelbare sterren schitteren, je zult zien dat alles door één ster gevuld wordt, de zon die met haar dagelijkse baan de lengte van dag en nacht kenbaar maakt, die met haar jaarlijkse baan de zomers en de winters gelijkmatiger verdeelt. Jij zult hoe in de nacht de maan opkomt, die haar zachte en weerkaatste licht ontleent aan de ontmoeting met haar broer en die nu eens verborgen is en dan weer met heel haar gelaat boven de aarde hangt, die altijd verandert doordat ze wast en afneemt en die altijd verschilt van de maan van de volgende dag. 3. Jij zult zien hoe vijf sterren een weg de andere kant op afleggen en zich tegen de richting van het steile uitspansel schrap zetten: van onbeduidendste bewegingen hiervan hangen de omstandigheden van de volkeren af. Evenzo komen de grootste en kleinste dingen tot stand al naar gelang het gesternte gunstig of ongunstig is voortgegaan. Je zult verbaasd staan over de vezamelde wolken en het vallende water en de kronkelende bliksems en het gekraak in de hemel. 4. Wanneer je verzadigd met de aanblik van de hemelse verschijnselen je ogen naar beneden gewend hebt naar de aarde, dan zal jou een andere gedaante van de realiteit ontvangen: aan de ene kant een uitgestrekte vlakte van velden die zich oneindig uitstrekken, aan de andere kant toppen hoog opgeheven met groe en besneeuwde ruggen van bergen die zich verheffen; het neerstorten van rivieren en stromen die vanuit één bron naar het westen en oosten stromen en wouden die aan de bovenkant met de toppen van de bomen wuiven en zoveel bossen met hun dieren en verwarde gezang van vogels; 5. gevarieerde locaties van steden en volkeren geïsoleerd door hun problematische ligging, waarvan sommige volken zich terugtrekken in verheven bergen, andere worden *bang door oevers, moeras, valleien* omgeven; gewas geholpen door bebouwing en boomgaarden zondar dat iemand zorg draagt voor hun wildheid en het kalm slingeren van stromen tussen weiden en lieflijke baaien en kusten die terugwijken tot een haven; eilanden die in zo grote getale verspreid zijn

---

¹ amoenus

lieflijk

² sinus 4

baai

uastum¹ insulae, quae interuentu suo maria distinguunt². 6. Quid lapidum gemmarumque fulgor et [inter] rapidorum torrentium³ aurum harenis interfluens⁴ et in mediis terris medioque rursus mari ~terret~ ignium faces et uinculum terrarum oceanus, continuationem⁵ gentium triplici sinu scindens et ingenti licentia⁶ exaestuans⁷? 7. Videbis hic inquietis et sine uento fluctuantibus aquis innare [et] excedenti⁸ terrestria⁹ magnitudine animalia, quaedam grauia et alieno se magisterio¹⁰ mouentia, quaedam uelocia¹¹ et concitatis¹² pernicio¹³ remigiis¹⁴, quaedam haurientia undas et magno praenaugantium¹⁵ periculo efflantia; uidebis hic nauigia quas non nouere terras quaerentia. Videbis nihil humanae audaciae intemptatum¹⁶ erisque et spectator et ipse pars magna conantium: disces docebisque artes, alias quae uitam instruant¹⁷, alias quae ornent, alias quae regant. 8. Sed istic erunt mille corporum, animorum pestes, et bella et latrocinia et uenena et naufragia et intemperies¹⁸ caeli corporisque et carissimorum acerba desideria et mors, incertum facilis an per poenam cruciatumque. Delibera tecum et perpende¹⁹ quid uelis: ut²⁰ ad illa uenias, per illa exeundum est.' Respondebis uelle te uiuere. Quidni? immo, puto, ad id non accedes ex quo tibi aliquid decuti²¹ doles! Viue ergo ut conuenit. 'Nemo' inquis 'nos consuluit²².' Consulti sunt de nobis parentes nostri, qui, cum condicionem²³ uitae nossent, in hanc nos sustulerunt.

XIX. De dood is niets.

1. Sed ut ad solacia ueniam, uideamus primum quid curandum sit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem desiderium eius quem dilexit.

---

¹ vastum (mare)	de onmetelijke zee
² distinguere 3	onderscheiden, scheiden, versieren
³ torrens	bergbeek
⁴ interfluere 3 + dat.	stromen tussen
⁵ continuatio	de ononderbroken voortzetting
⁶ licentia	teugelloosheid
⁷ exaestuarium	opbruisen
⁸ excedere 3 + acc.	uitsteken boven
⁹ terrestria	van het land; vul aan animalia
¹⁰ magisterium	leiderschap
¹¹ velox	snel
¹² concitare	hevig bewegen
¹³ pernix	snel
¹⁴ remigium	de riemen, het roeien
¹⁵ praenavigare	voorbijzeilen
¹⁶ intemptatus	onbeproefd
¹⁷ instruo	uitrusten, onderwijzen
¹⁸ intemperies 5	overmaat, onbestendigheid
¹⁹ perpendere 3	grondig onderzoeken
²⁰ ut + coni.	stel dat
²¹ decutere 5	afschudden, verdrijven
²² consulere 3	raadplegen
²³ condicio	omstandigheid, lot

over de onmetelijke zee, en die doordat ze ertussen liggen, zeeën scheiden. 6. Waarom *boezemt* het geschitter van stenen en edelstenen *angst in* en het goud dat stroomt tussen het zand van snelle bergbeken en gloed van vuur midden op aarde en verder midden op zee en de oceaan die de landen in de boeien slaat, die met zijn drie baaien die volkeren scheiden zodat ze niet ononderbroken naast elkaar wonen en de oceaan die met geweldige teugelloosheid opbruist? 7. Jij zult daar in onrustige wateren, die zonder wind golven, dieren zien zwemmen, die in grote landdieren overtreffen, sommige zwaar en zich onder toezicht van iets anders bewegend, andere snel en rapper dan snel bewogen roeiriemen, weer andere golven opslokkend en uitblazend tot groot gevaar van wat er voorbijvaart; je zult daar schepen zien op zoek naar landen die ze niet kennen. Je zult zien dat niets van de menselijke vermetelheid onbeproefd is en je zult én toeschouwer én zelf deel zijn van hen die grote ondernemingen proberen: jij zult vaardigheden leren en onderwijzen, sommige om het leven te onderwijzen, andere om het leven te verfraaien en weer andere om het leven te leiden. 8. Maar daren zullen duizend plagen voor het lichaam, voor de geest zijn: zowel oorlogen als roofmoorden en ook gifmenging, schipbreuken en onbestendigheid van klimaat en lichaam en bitter verlangen naar je ddierbaarsten en de dood, misschien een makkelijke dood of door toedoen van straf en marteling. Overdenk bij je zelf en onderzoek grondig wat je wilt: stel dat je die dingen bereikt, dan moet je die weg ook afleggen.' Je zult antwoorden dat je wilt leven. Natuurlijk. Ja, zelfs zul je, denk ik, niet daaraan beginnen waarvan je verdriet hebt dat iets daarvan wordt afgeschud. Leef dus zoals het schikt. Je zegt: 'Niemand heeft ons geraadpleegd.' Over ons zijn onze ouders geraadpleegd, die ons, hoewel ze het lot van het leven kenden, overeenkomstig daarmee hebben opgevoed.

XIX De dood is niets.

1. Maar om tot troostende woorden te komen, laten we eerst bekijken waarvoor zorg gedragen moet worden, vervolgens hoe. Wie rouwt, wordt bewogen door het gemis van hem die hij heeft bemind.

Id per se tolerabile esse apparet¹; absentis enim afuturosque dum uiuent non flemus, quamuis omnis usus² nobis illorum <cum> conspectu ereptus sit; opinio est ergo quae nos cruciat, et tanti³ quodque malum est quanti illud taxauimus⁴. In nostra potestate remedium habemus: iudicemus illos abesse et nosmet ipsi fallamus; dimisimus illos, immo consecuturi⁵ praemisimus. 2. Mouet et illud lugentem: 'non erit qui me defendat, qui a contemptu uindictet⁶.' Vt minime probabili⁷ sed uero solacio utar, in ciuitate nostra plus gratiae orbitas confert⁸ quam eripit, adeoque senectutem solitudo, quae solebat destruere⁹, ad potentiam ducit ut quidam odia filiorum simulent et liberos eiurent¹⁰, orbitatem manu faciant. 3. Scio quid dicas: 'non mouent me detrimenta¹¹ mea; etenim non est dignus solacio qui filium sibi decessisse sicut mancipium moleste fert¹², cui quicquam in filio respicere praeter ipsum uacat¹³.' Quid igitur te, Marcia, mouet? utrum quod filius tuus decessit an quod non diu uixit? Si quod decessit, semper debuisti dolere; semper enim scisti moriturum. 4. Cogita nullis defunctum malis adfici, illa quae nobis inferos¹⁴ faciunt terribiles, fabulas esse, nullas imminere¹⁵ mortuis tenebras nec carcerem nec flumina igne flagrantia nec Obluionem annem¹⁶ nec tribunalia¹⁷ et reos et in illa libertate tam laxa¹⁸ ullos iterum tyrannos: luserunt¹⁹ ista poetae et uanis nos agitauere terroribus. 5. Mors dolorum omnium exsolutio²⁰ est et finis ultra²¹ quam mala nostra non exeunt, quae nos in illam tranquillitatem in qua antequam nasceremur iacuimus reponit. Si mortuorum aliquis miseretur²², et non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est; id enim potest aut bonum aut malum esse quod aliquid est; quod uero ipsum nihil est et omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunae tradit. Mala enim bonaque circa aliquam uersantur²³ materiam:

---

¹ apparere	schijnen
² usus 4	gebruik, omgang
³ <i>gen. pretii</i>	
⁴ taxare	schatten, taxeren
⁵ consequi	volgen, inhalen
⁶ vindicare ab	beschermen tegen
⁷ probabilis	prijzenswaardig, geloofwaardig, waarschijnlijk
⁸ conferre	doen toekomen
⁹ destruere	vernietigen, slopen
¹⁰ eiurare	afwijzen, verloochenen, verwerpen
¹¹ detrimentum	verlies, schade
¹² moleste ferre	het kwalijk nemen
¹³ vacat	het staat vrij, het is vergund
¹⁴ inferi <i>m.pl.</i>	de onderwereld
¹⁵ imminere + <i>dat.</i>	bedreigen, hangen boven
¹⁶ <i>door Plato de rivier de Lethe genoemd</i>	
¹⁷ tribunal n.	rechterstoel
¹⁸ laxis	zonder dwang, los
¹⁹ ludere 3	verzinnen
²⁰ exsolutio	bevrijding
²¹ ultra + <i>acc.</i>	verder dan, voorbij aan
²² misereri + <i>gen.</i>	medelijden hebben met
²³ versari	zich bevinden, voorkomen

Het is duidelijk dat dit op zich draaglijk is; want wij huilen niet om mensen die afwezig zijn en afwezig zullen zijn zolangs als zij zullen leven, ook al is ieder nut van hen ons samen met de aanblik van hen ontnomen; het is dus de mening die ons martelt en ieder kwaad is zoveel waard als waarop we het geschat hebben. Wij hebben het middel daartegen in onze macht: laten we oordelen dat ze afwezig zijn en ons zelf misleiden: wij hebben hen weggestuurd, ja, zelfs vooruitgestuurd met de bedoeling te volgen. 2. Ook dat beweegt de rouwende: 'Hij zal er niet zijn om mij te verdedigen, om mij te beschermen tegen verachting.' Maar om een troostend woord te gebruiken dat het minst geloofwaardig is, maar wel waar, in onze burgerij levert kinderloosheid meer invloed op dan dat het wegneemt en zelfs leidt eenzaamheid die gewoon was afbreuk te doen, de oude dag tot macht, zodat sommigen haat jegens hun zoons veinzen en hun kinderen afwijzen en eigenhandig kinderloosheid creëren. 3. Ik weet wat jij zegt: 'Niet word ik door mijn verlies bewogen; want hij verdient geen troost, die zich erover ergert dat zijn zoon hem als een slaaf ontvallen is, die betroffene zijn zoon zich om iets anders kan bekommeren dan om hemzelf.' Wat dus beweegt jou, Marcia? Het feit dat jouw zoon is heengegaan of dat hij niet lang heeft geleefd? Indien het feit dat hij gestorven is, dan had jij altijd verdriet moeten hebben; jij hebt immers altijd geweten dat hij zou sterven. 4. Bedenk dus dat hij, nu hij dood is, door geen ramp getroffen wordt, dat die praatjes die voor ons het hiernamaals verschrikkelijk maken, fabeltjes zijn, dat geen duisternis de doden bedreigt en geen gevangenis en geen rivieren die van vuur branden en geen rivier Vergetelheid en geen rechterstoelen en beschuldigden en weer enige alleenheersers in die zo losse vrijheid: dichters hebben dat verzonnen en zij hebben ons met ijdele angstbeelden verontrust. 5. De dood betekent de bevrijding van alle pijn en het einde daarvan; verdan die dood komt onze ellende niet en zij plaatst ons weer in die toestand van rust waarin wij ons voor onze geboorte bevonden. Als iemand medelijden heeft met de doden, dan zal hij ook wel medelijden hebben met wie niet geboren is. De dood is noch iets goeds noch iets slechts; want dat wat iets is, kan of goed of slecht zijn; maar wat zelf niets is en alles tot niets herleidt, overhandigt ons aan geen geluk of ongeluk. Want wat slecht en goed is heeft te maken met iets concreets:

non potest id fortuna tenere quod natura dimisit, nec potest miser esse qui nullus est. 6. Excessit filius tuus terminos¹ intra quos seruitur, exceptit illum magna et aeterna pax: non paupertatis metu, non diuitiarum cura, non libidinis per uoluptatem animos carpentis² stimulis incessitur³, non inuidia felicitatis alienae tangitur, non suae premitur, ne conuiciis⁴ quidem ullis uerecundae⁵ aures uerberantur; nulla publica clades prospicitur, nulla priuata; non sollicitus⁶ futuri pendet⁷ [et] ex euentu semper in incertiora dependenti⁸. Tandem ibi constitit unde nil eum pellat, ubi nihil terreat.

XX. De dood bevrijdt.

1. O ignaros⁹ malorum suorum, quibus non mors ut optimum inuentum naturae laudatur expectaturque, siue felicitatem includit¹⁰, siue calamitatem repellit, siue satietatem¹¹ ac lassitudinem¹² senis terminat, siue iuuenile aeuum dum meliora sperantur in flore deducit¹³, siue pueritiam ante duriores gradus reuocat, omnibus finis, multis remedium, quibusdam uotum, de nullis melius merita¹⁴ quam de iis ad quos uenit antequam inuocaretur. 2. Haec seruitutem inuito domino remittit¹⁵; haec captiuorum catenas leuat; haec e carcere educit quos exire imperium inpotens¹⁶ uetuerat; haec exulibus¹⁷ in patriam semper animum oculosque tendentibus ostendit nihil interesse¹⁸ infra quos quis iaceat; haec, ubi res communes fortuna male diuisit et aequo iure genitos alium alii donauit, exaequat omnia; haec est post quam nihil quisquam alieno fecit arbitrio¹⁹; haec est in qua nemo humilitatem suam sensit; haec est quae nulli non patuit; haec est, Marcia, quam pater tuus concupit²⁰;

---

¹ terminus	grens
² carpere 3	uitputten, prikkelen
³ incessere 3	aanvallen
⁴ conuicium	verwilt
⁵ uerecundus	schuchter, eerbiedwaardig
⁶ sollicitus + gen.	verontrust om
⁷ pendere ex	afhankelijk zijn van
⁸ dependere 3	afhangen naar
⁹ ignarus + gen.	onwetend van; acc. exclamationis
¹⁰ includere 3	omsluiten
¹¹ satietas	verzadiging, het genoeg van iets hebben
¹² lassitudo	vermoeidheid
¹³ deducere sc. e vita	
¹⁴ mereri de	zich verdienstelijk maken jegens
¹⁵ remittere 3	terugsturen, kwijtschelden
¹⁶ inpotens	teugelloos
¹⁷ exul	balling
¹⁸ interest	het doet ertoe
¹⁹ arbitrium	beslissing
²⁰ concupiscere 3, -pii	verlangen

niet kan het lot dat vasthouden wat de natuur heeft laten gaan en niet kan hij ongelukkig zijn die niet bestaat. 6. Jouw zoon is gestorven binnen welke grenzen men dient en een grote en eeuwige vrede heeft hem opgenomen: niet wordt hij bestookt met angst voor armoede, niet door zorg voor rijkdom, niet door prikkels van wellust die zijn gemoed door genot prikkelt en niet wordt hij door jaloezie wegens het geluk van een ander aangeraakt, niet gaat hij gebukt onder de jaloezie jegens zijn eigen geluk; zelfs niet worden zijn schuchtere oren gezeseld door enige verwijten; geen staatsramp ziet hij in de verte, geen privé ramp; niet is hij verontrust om wat komen gaat, afhankelijk van de afloop die altijd naar een onzekerder situatie afhangt. Uiteindelijk heeft hij daar halt gehouden waarvandaan hem niets verdrijft waar niets hem bang maakt.

XX. De dood bevrijdt.

1.O onwetenden van eigen ellende, door wie niet de dood als beste vondst van de natuur wordt geprezen en verwacht, of die nu geluk behelst of ongeluk verdrijft of de verzadiging en vermoeidheid van een grijsaard beëindigt, of het leven van een jongeling, terwijl er op beter gehoopt wordt, in de bloei wegvoert, hetzij dat zij de kindertijd voor de moeilijker stappen terugroept, de dood die voor allen het einde is, voor velen een geneesmiddel, voor sommigen een wens, die zich jegens niemand verdienstelijker heeft betoond dan jegens hen, bij wie ze gekomen is voordat ze aangeropen werd. 2.Zij beëindigt de slavernij tegen de zin van de meester; zij verlicht de ketenen van krijgsgevangenen; zij leidt hen weg uit de gevangenis die een teugelloos gezag verboden had weg te gaan; zij toont ballingen die hun geest en ogen altijd richten op het vaderland dat het helemaal niet van belang is onder wie men ligt; wanneer het lot gemeenschappelijke zaken slecht verdeeld heeft en mensen die met gelijk recht geboren zijn aan elkaar heeft gegeven, maakt de dood alles gelijk; zij is er vanaf het moment dat niemand nog iets heeft gedaan volgens de willekeur van iemand; zij is dat waarin niemand zijn nederigheid heeft bemerkt; zij is dat wat voor niemand niet heeft open gestaan; zij is dat, Marcia, wat jouw vader heeft begeerd;

haec est, inquam, quae efficit ut nasci non sit supplicium, quae efficit ut non concidam¹ aduersus minas² casuum, ut seruare animum saluum ac potentem³ sui possim: habeo quod appellem. 3. Video istic cruces ne unius quidem generis sed aliter ab aliis fabricatas: capite quidam conuersos in terram suspendere, alii per obscena⁴ stipitem⁵ egerunt, alii brachia patibulo⁶ explicuerunt; uideo fidiculas⁷, uideo uerbera, et membris singulis et articulis⁸ singula *docuerunt*^{*} machinamenta⁹: sed uideo et mortem. Sunt istic hostes cruenti, ciues superbi: sed uideo istic et mortem. Non est molestum seruire ubi, si domini¹⁰ pertaesum¹¹ est, licet uno gradu ad libertatem transire. Caram¹² te, uita, beneficio mortis habeo. 4. Cogita quantum boni opportuna¹³ mors habeat, quam multis diutius uixisse nocuerit. Si Gnaeum Pompeium, decus istud firmamentumque imperii, Neapoli ualetudo¹⁴ abstulisset, indubitatus populi Romani princeps excesserat: at nunc exigui temporis adiectio¹⁵ fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in conspectu suo caesas et ex illo proelio in quo prima acies¹⁶ senatus fuit — quam infelices reliquiae sunt! — ipsum imperatorem superfuisse¹⁷; uidit Aegyptium¹⁸ carnificem¹⁹ et sacrosanctum²⁰ uictoribus corpus satelliti²¹ praestitit, etiam si incolumis²² fuisset paenitentiam²³ salutis acturus; quid enim erat turpius quam Pompeium uiuere beneficio regis?

---

¹ concidere 3	bezwijken
² mina	dreigement
³ potens + gen.	in bezit van, in de macht hebbend
⁴ obscena n.pl.	geslachtsdelen, achterste
⁵ stipes	paal
⁶ patibulum	dwarshout
⁷ fidicula	folterwerktuig
⁸ articulus	gewricht
⁹ machinamentum	martelwerktuig
¹⁰ dominium	heerschappij
¹¹ pertaedet + gen	afkeer hebben van
¹² carus	lief
¹³ opportunus	gelegen, op tijd
¹⁴ valetudo	ziekte
¹⁵ adiectio	toevoeging

¹⁶ *De Slag bij Pharsalus was een op 9 augustus 48 v.Chr. plaatsgrijpende en van groot historisch belang zijnde veldslag waarbij twee Romeinse legers in een burgeroorlog tegenover elkaar stonden in Pharsalus, in Thessalië, Noord-Griekenland. Het leger van de populares, onder leiding van Gaius Julius Caesar versloeg daarbij het optimates-leger van Gnaeus Pompeius Magnus maior.*

Pompeius' leger was beduidend sterker dan dat van Caesar: 45.000 infanteristen en 7000 ruiters tegenover de respectievelijk 22.000 en 1000 van Caesar. Het is wel belangrijk op te merken dat Pompeius' leger voor een groot deel bestond uit geallieerden uit het Oosten.

Door Caesars overwinning kreeg de Romeinse geschiedenis een beduidende wending.

¹⁷ superesse ex + abl. overleven

¹⁸ *Ptolemaeus, de koning van Egypte, heeft Pompeius toen hij in Egypte aankwam om Caesar een plezier te doen laten doden. Caesar was daar niet blij mee en zette uiteindelijk diens zus Cleopatra op de troon..*

¹⁹ carnifex	beul
²⁰ sacrosanctus	onschendbaar
²¹ satelles	lijfwatch
²² incolumis	ongeschonden
²³ paenitentia	berouw

zij is dat, zo zeg ik, wat ervoor zorgt dat het geboren worden niet een straf is, wat ervoor zorgt dat ik niet bezwijk tegenover de dreigementen van de lotgevallen, dat ik mijn geest behouden en in controle van zichzelf kan houden: ik heb iets om me tot te wenden. 3. Ik zie daar in het leven zelfs niet één type kruis, maar kruisen die door sommigen zus, door anderen zo gemaakt zijn: sommigen hebben mensen met het hoofd naar de grond gekeerd opgehangen, anderen hebben een paal door de schaamdelen gedreven, weer anderen hebben de armen op een dwarshout opengevouwen; ik zie folterwerktuigen, ik zie zweepen en *ze hebben* voor ieder lid en gewricht apart aparte martelwerktuigen *onderwezen*: maar ik zie ook de dood. Daar zijn met bloed bespatte vijanden en hoogmoedige burgers: maar daar zie ik ook de dood. Het is niet moeilijk te dienen, wanneer je door één stap kan overgaan naar de vrijheid, als je genoeg hebt gekregen van macht. Leven, ik heb jou lief door de weldaad van de dood. 4. Bedenk hoeveel goeds een gelegen dood heeft, hoevelen het geschaad heeft langer geleefd te hebben. Als ziekte Gnaeus Pompeius, dat sieraad en die steun van het rijk, in Napels had weggenomen, dan was hij als onbetwist voornaamste van het Romeinse volk heengegaan: maar nu heeft de toevoeging van een beetje tijd hem van zijn voetstuk gestoten. Hij heeft meegemaakt hoe legioenen voor zijn ogen in de pan gehakt zijn en dat hij zelf als imperator die slag waarin de senaat de eerste linie vormde -hoe ongelukkig zijn de resten daarvan- overleefd heeft; hij heeft een Egyptische beul meegemaakt en hij heeft zijn lichaam dat voor zijn overwinnaars onschendbaar was aan een lijfwacht prijsgegeven, om zelfs als hij ongedeerd zou zijn geweest, berouw te hebben van zijn redding; wat was immers schandelijker dan dat Pompeius leefde door de weldaad van een koning?

5. M. Cicero si illo tempore quo Catilinae sicas¹ deuitavit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberata re publica servator eius, si denique filiae suae funus secutus esset, etiam tunc felix mori potuit. Non vidisset strictos in civilia capita mucrones² nec diuisa percussoribus³ occisorum bona, ut etiam de suo⁴ perirent, non hastam⁵ consularia spolia⁶ uendentem nec caedes locatas publice nec latrocinia, bella, rapinas, tantum⁷ Catilinarum. 6. M. Catonem⁸ si a Cypro et hereditatis regiae dispensatione⁹ redeuntem mare deuorasset¹⁰ uel cum illa ipsa pecunia quam adferebat civili bello stipendium, nonne illi bene actum¹¹ foret? Hoc certe secum tulisset, neminem ausurum coram Catone peccare: nunc annorum adiectio paucissimorum uirum libertati non suae tantum sed publicae natum coegit Caesarem fugere, Pompeium sequi. Nihil ergo illi mali inmatura¹² mors attulit: omnium etiam malorum remisit patientiam.

XXI. De lotsbeschikkingen doen hun werk.

1. 'Nimis tamen cito perit et inmaturus.' Primum puta illi superfuisse — comprende quantum plurimum procedere homini licet: quantum est? Ad breuissimum tempus editi, cito cessuri loco¹³ uenienti¹⁴ inpactum¹⁵ hoc prospicimus hospitium. De nostris aetatibus loquor, quas incredibili celeritate conuoluit? Computa urbium saecula: uidebis quam non diu steterint etiam quae uetustate gloriantur¹⁶.

¹ sica dolk, sluipmoord

² mucro zwaard

³ percussor moordenaar

⁴ suum eigendom

⁵ hasta lans, veiling (waarbij de lans in de grond gestoken was)

⁶ spolia n.pl. wapenbuit

⁷ tantum een zo grote massa/menigte

⁸ Marcus Porcius Cato Uticensis minor (ook Cato de Jongere, ter onderscheid met zijn overgrootvader Cato de Oudere) (95 v.Chr. te Rome - 46 v.Chr.) was een Romeins politicus, staatsman en aanhanger van de Stoïcijnse stroming. Hij is bekend om zijn legendarische koppigheid en vasthoudendheid, zeker waar het aankwam op zijn grote politieke rivaal Julius Caesar, en ook om zijn immuniteit tegen smeergeld. Caesar ergde zich aan hem en vond hem zo lastig dat hij als gouverneur weg werd gepromoveerd naar Cyprus. Ondanks de grote rijkdom, voerde hij daar een smetteloos bewind. Zijn financiële boeken zijn echter op transport naar Rome op zee verloren gegaan. Hij haalde daar 7000 talentenzilver op.

⁹ dispensatio verdeling, beheer

¹⁰ devorare verzwelgen

¹¹ mihi male actum est het is mij slecht vergaan

¹² immaturus voortijdig

¹³ cedere loco + dat. plaats maken voor

¹⁴ sc. homini

¹⁵ impingere 3 opdringen

¹⁶ gloriari + abl. prat gaan op

5. Als Marcus Cicero in die tijd waarin hij de dolken van Catilina heeft ontweken, waarmee hij samen met het vaderland aangevallen is, gesneuveld was, nadat de staat bevrijd was, had hij ook toen gelukkig kunnen sterven als redder van de staat, als hij tenslotte de dood van zijn dochter gevolgd was. Niet zou hij gezien hebben hoe zwaarden getrokken waren tegen burgers persoonlijk en niet hoe de goederen van gedode burgers verdeeld waren onder hun moordenaars zodat zij zelfs op eigen kosten omkwamen, niet hoe een veiling de wapenbuit van de consul verkocht en niet hoe moorden van staatswege opgedragen waren en niet struikroof en oorlogen en roof, en een zo grote menigte Catilina's. 6. Als de zee Marcus Cato had verzwolgen toen hij van Cyprus en het beheer van de koninklijke erfenis terugkeerde, zelfs met juist dat geld dat hij als soldij voor de burgeroorlog bracht, zou het hem dan niet goed zijn vergaan? Hij zou hiermee zeker hebben gepocht, namelijk dat niemand ten overstaan van Cato zou durven te zondigen: nu heeft de toevoeging van zeer weinige jaren de man die niet alleen geboren was voor zijn eigen vrijheid, maar ook voor die van de staat gedwongen te vluchten voor Caesar en Pompeius te volgen.

Geen kwaad heeft dus de ontijdige dood hem gebracht: zij schold hem ook het ondergaan van alle rampen kwijt.

XXI. De lotsbeschikkingen doen hun werk.

1. Hij is toch te snel en voortijdig gestorven.' Op de eerste plaats moet je je voorstellen dat voor hem tijd over was geweest -begrijp hoeveel maximaal een mens het is toegestaan voort te schrijden: hoeveel is het? Wij, op de wereld gezet voor een zeer korte tijd, bestemd om snel te wijken voor wat komt, zien van tevoren dat dit onderkomen ons is opgedrongen. Spreek ik over onze levens, die zij met ongelooflijke snelheid voortrolt? Bereken de eeuwen van de steden: je zult zien hoe kort ook die steden die trots zijn op hun ouderdom bestaan hebben.

Omnia humana breuia et caduca¹ sunt et infiniti temporis nullam partem occupantia. 2. Terram hanc cum urbibus populisque et fluminibus et ambitu maris puncti² loco ponimus ad uniuersa referentes³: minorem portionem aetas nostra quam puncti habet, si omni tempori comparetur, cuius maior est mensura quam mundi, utpote cum⁴ ille se intra huius spatium totiens remetiatur⁵. Quid ergo interest id extendere cuius quantumcumque fuerit incrementum non multum aberit a nihilo? Vno modo multum est quod uiuimus, si satis est. 3. Licet mihi uiuaces⁶ et in memoriam traditae senectutis uiros nomines, centenos denosque percenseas⁷ annos: cum ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa breuissimi longissimique aevi differentia⁸, si inspecto quanto quis uixerit spatio comparaueris quanto non uixerit. 4. Deinde sibi maturus decessit; uixit enim quantum debuit uiuere, nihil illi iam ultra⁹ supererat. Non una hominibus senectus est, ut ne animalibus quidem: intra quattuordecim quaedam annos defatigauit¹⁰, et haec illis longissima aetas est quae homini prima; dispar¹¹ cuique uiuendi facultas¹² data est. Nemo nimis cito moritur, quia uicturus diutius quam uixit non fuit. 5. Fixus est cuique terminus: manebit semper ubi positus est nec illum ulterius diligentia aut gratia promouebit. Sic habe¹³, te illum [ulterius diligentiam] ex consilio perdidisse: tulit suum¹⁴

metasque¹⁵ dati peruenit ad aevi.

6. Non est itaque quod¹⁶ sic te oneres: 'potuit diutius uiuere'. Non est interrupta eius uita nec umquam se annis casus intericit¹⁷. Soluitur quod cuique promissum est; eunt uia sua fata nec adiciunt quicquam nec ex promisso semel¹⁸ demunt¹⁹. Frustra uota ac studia²⁰ sunt: habebit quisque quantum illi dies primus adscripsit. Ex illo quo primum lucem uidit iter mortis ingressus est accessitque fato propior et illi ipsi qui adiciebantur adolescentiae anni uitae detrahebantur.

---

¹ caducus	vergankelijk
² punctum	punt
³ referre ad + <i>acc.</i>	bepalen naar
⁴ utpote cum + <i>coni.</i>	daar, omdat
⁵ remetiri	opnieuw opmeten
⁶ vivax	met een lang leven
⁷ percensere 2	schatten, tellen
⁸ differentia	onderscheid
⁹ ultra	verder
¹⁰ defatigare	afmatten
¹¹ dispar	ongelijk
¹² facultas	mogelijkheid, vermogen
¹³ habere	beschouwen
¹⁴ ferre suum	zijn deel hebben
¹⁵ meta	keerpunt, einde
¹⁶ non est quod + <i>coni.</i>	er is geen reden dat
¹⁷ se intericere + <i>dat.</i>	zich voegen tussen
¹⁸ semel	eenmaal
¹⁹ demere 3	wegnemen
²⁰ studium	ijver, streven, begeerte, drang

Al het menselijke is kort en vergankelijk en in het bezit van geen deel van de onbegrensde tijd. 2. Wij plaatsen deze aarde tezamen met steden en volkeren en rivieren en de omloop van de zee op de plaats van een punt wanneer we dat in verband brengen met het totaal: ons leven heeft een kleiner deel dan dat van een punt, gesteld dat het vergeleken wordt met de eeuwigheid, waarvan de maat groter is dan die van de wereld, omdat die zich binnen de ruimte van de tijd zovaak opnieuw opmeet. Wat doet het er dus toe dat uit te rekken, waarva het extra's, hoeveel dat ook zal zijn niet ver verwijderd is van het niets? De periode dat we leven is slechts veel, als die voldoende is. 3. Ook al noem je mij mannen met een lang leven en mannen van een ouderdom die aan de herinnering is overgeleverd, ook al tel je telkens 110 jaren, wanneer je je geest hebt laten uitgaan naar heel de tijd, zal dat geen verschil tussen de kortste en langste tijd betekenen, als je na bekeken te hebben, hoe lang iemand geleefd heeft, dat vergelijkt met hoe lang hij niet geleefd heeft. 4. Verder is hij op tijd voor zichzelf heengegaan; hij heeft immers geleefd, zolang als hij heeft moeten leven, niets was hem meer verder over. De mensen hebben niet één ouderdom, zoals zelfs niet de dieren: sommige zijn binnen veertien jaar door de ouerdom afgemat en die leeftijd is voor hen de langste, die voor de mens het begin van hun leven betekent; aan ieder is niet dezelfde mogelijkheid van leven gegeven. Niemand sterft te snel, omdat hij niet bestemd was langer te leven dan hij geleefd heeft. 5. Voor een ieder staat de einddatum vast: die zal blijven waar die geplaatst is en niet zal nauwgezetheid en invloed die verder vooruit plaatsten. Beschouw het als volgt: jij hebt hem volgens plan verloren: hij heeft het zijne ontvangen

en is aangekomen bij het einde van het leven dat hem gegeven is.

6. Er is dus geen reden dat jij je zo belast: 'Hij had langer kunnen leven.' Niet is zijn leven onderbroken en nooit heeft het lot zich midden tussen zijn jaren gestort. Ingelost wordt wat een ieder beloofd is; de lotsbeschikkingen gaan over hun eigen weg en zij voegen niets toe en nemen geen enkele keer its weg van wat beloofd is. Vanaf die dag waarop hij voor het eerst licht gezien heeft, heeft hij de weg van de dood betreden en is hij zijn dooslot dichterbij gekomen en juist die jaren die aan zijn jonge volwassenheid toegevoegd werden, werden aan zijn leven onttrokken.

7. In hoc omnes errore uersamur, ut non putemus ad mortem nisi senes inclinatosque¹ iam uergere², cum illo infantia statim et iuuenta, omnis aetas ferat. Agunt opus suum fata: nobis sensum nostrae necis auferunt, quoque³ facilius obrepat⁴, mors sub ipso uitae nomine latet: infantiam in se pueritia conuertit⁵, pueritiam pubertas⁶, iuuenem senex abstulit. Incrementa ipsa, si bene computes, damna sunt.

XXII. De mens een prooi van onrecht

1. Quereris, Marcia, non tam diu filium tuum uixisse quam potuisset? Vnde enim scis an diutius illi expedierit uiuere, an illi hac morte consultum sit? Quemquam inuenire hodie potes cuius res tam bene positae fundataeque sint ut nihil illi procedente tempore timendum sit? Labant⁷ humana ac fluunt⁸ neque ulla pars uitae nostrae tam obnoxia⁹ aut tenera est quam quae maxime placet, ideoque felicissimis optanda mors est, quia in tanta inconstantia turbaque rerum nihil nisi quod praeterit certum est. 2. Quis tibi recipit¹⁰ illud fili tui pulcherrimum corpus et summa pudoris custodia inter luxuriosae urbis oculos conseruatum potuisse tot morbos ita euadere ut ad senectutem inlaesum¹¹ perferret formae decus? Cogita animi mille labes; neque enim recta ingenia qualem in adulescentia spem sui fecerant usque in senectutem pertulerunt, sed interuersa¹² plerumque¹³ sunt: aut sera eoque foedior luxuria inuasit coepitque dehonestare speciosa principia, aut in popinam¹⁴ uentremque procubuerunt toti summaque illis curarum fuit quid essent¹⁵, quid biberent. 3. Adice incendia ruinas naufragia lacerationesque¹⁶ medicorum ossa uiuis¹⁷ legentium et totas in uiscera manus demittentium et non per simplicem¹⁸ dolorem pudenda¹⁹ curantium; post haec exilium (non fuit innocentior filius tuus quam Rutilius²⁰), carcerem (non fuit sapientior quam Socrates), uoluntario uulnere

---

¹ inclinatus	dalend
² uergere 3 ad + acc.	neigen naar
³ quo + coni. + compar.	opdat daardoor des te
⁴ obrepere 3	besluipen
⁵ conuertere in + acc.	omkeren, veranderen
⁶ pubertas	volwassenheid
⁷ labare	wankelen
⁸ fluere 3	uiteenvallen, vergaan
⁹ obnoxius	afhankelijk, blootgesteld
¹⁰ recipere 5	beloven, garanderen
¹¹ inlaesus	ongekwetst
¹² interuertere 3	de looprichting veranderen van
¹³ plerumque	meestal
¹⁴ popina	kroeg, gaarkeuken
¹⁵ esse = edere	eten
¹⁶ laceratio	het verminken
¹⁷ <i>dativus van omstandigheid</i>	
¹⁸ simplex	gewoon
¹⁹ pudendus	schandelijk

²⁰ *Publius Rutilius Rufus (158 - 78 v.Chr.) was een befaamd Romeins redenaar, afkomstig uit de gens Rutilia. Hij was praetor in 116 v.Chr. en consul in 105 v.Chr. Later is hij door de ridderklasse ten onrechte aangeklaagd wegens afpersing en uit Rome vrijwillig in ballingschap gegaan.*

7. Wij allen zijn schuldig aan deze fout, dat wij denken dat alleen oudjes en mensen die al op de weg naar beneden zijn naar de dood neigen, hoewel men daarheen wordt gebracht door de kinderjaren en de jeugd, het hele leven. De lotsbeschikkingen doen hun werk: ze ontnemen ons het besef van onze dood en opdat die ons des te makkelijker bekruipt, houdt de dood zich onder de naam leven zelf schuil: de kindertijd veandert de babytijd in zich, de volwassenheid heeft de kindertijd weggenomen, de grijsaard de jongeman. De fases van ontwikkeling zelf zijn, als je het goed berekent, fases van verlies.

XXII. De mens een prooi van onrecht

1. Je klaagt, Marcia, dat jouw zoon niet zo lang heeft geleefd, als had gekund? Hoe weet jij of het voordelig is geweest voor hem langer te leven of dat door deze dood voor hem gezorgd is? Kun jij vandaag iemand vinden wiens situatie zo goed gevestigd en gefundeerd is dat hij niets hoeft te vrezen bij het voortschrijden van de tijd? Het menselijke wankelt en is in beweging en geen deel van ons leven is zo blootgesteld en teer als wat het meest behaagt en daarom moet door de gelukkigste mensen de dood gewenst worden, omdat er in zo'n grote onstandvastigheid en verwarring van hun situatie niets zeker is tenzij dat wat voorbij is gegaan. 2. Wie garandeert jou dat dat zeer mooie lichaam van jouw zoon, dat met uiterste bewaking van de schaamte temidden van de ogen van de weeldezuchtige stad aan zoveel ziektes zou hebben kunnen ontsnappen dat het de schoonheid van zijn gedaante onaangetast tot aan de oude dag in stand zou houden? Denk aan die 1000 besmettingen van zijn geest; want ook correcte karakters hebben hun verwachtingen ten aanzien van henzelf zoals ze die in hun jongelingsjaren hadden gewekt, niet helemaal tot aan hun oude dag voortgezet, maar meestal zijn zij van richting veranderd: hetzij heeft hen late en daardoor des te afschuwelijker weeldezucht overvallen en is die begonnen het schoonschijnende begin te onteren hetzij hebben zij zich volledig overgegeven aan de kroeg en hun maag en hadden ze als hoofdzorg wat ze zouden eten, wat ze zouden drinken. 3. Voeg daaraan branden toe, ineensstoringen, schipbreuken en verminkingen door artsen die, terwijl de mensen nog leven, hun botten verzamelen en hun handen volledig laten neerdalen tot in de gewanden en die niet door een eenvoudige pijn schandelijke kwalen proberen te genezen; verder ballingschap (jouw zoon was niet onschuldiger dan Rutilius), de kerker (niet was hij wijzer dan Socrates), een borst doorboord

transfixum¹ pectus (non fuit sanctior quam Cato²): cum ista perspexeris, scies optime cum iis agi³ quos natura, quia illos hoc manebat uitae stipendium⁴, cito in tutum recepit. Nihil est tam fallax⁵ quam uita humana, nihil tam insidiosum: non mehercules quisquam illam accepisset, nisi daretur ignorantibus. Itaque si felicissimum est non nasci, proximum est, puto, breui aetate defunctos⁶ cito in integrum⁷ restitui.

4. Propone⁸ illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum⁹ clienti suo Satrio Secundo¹⁰ congiarium¹¹ dedit. Irascebatur illi ob unum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat Seianum in ceruices nostras ne inponi quidem sed escendere¹². Decernebatur¹³ illi statua in Pompei theatro¹⁴ ponenda, quod exustum¹⁵ Caesar¹⁶ reficiebat: exclamauit Cordus tunc uere theatrum perire. 5. Quid ergo? non rumperetur¹⁷ supra cineres Cn. Pompei constitui Seianum et in monumentis maximi imperatoris consecrari perfidum militem? ~Consecratur¹⁸~ subscriptio¹⁹, et acerrimi canes, quos ille, ut sibi uni mansuetos²⁰, omnibus feros

¹ transfigere 3   doorboren

² *Marcus Porcius Cato Uticensis minor (ook Cato de Jongere, ter onderscheid met zijn overgrootvader Cato de Oudere) (95 v.Chr. te Rome - 46 v.Chr.) was een Romeins politicus, staatsman en aanhanger van de Stoicijnse stroming. Hij is bekend om zijn legendarische koppigheid en vasthoudendheid, zeker waar het aankwam op zijn grote politieke rivaal Julius Caesar, en ook om zijn immuniteit tegen smeergeld. Uiteindelijk heeft hij zich van het leven beroofd.*

³ agere cum   omgaan met, behandelen

⁴ stipendium   soldij, diensttijd, boete, prijs

⁵ fallax   bedriegelijk

⁶ defungi + abl.   vervullen

⁷ integrum   ongeschonden staat

⁸ proponere   zich voorstellen

⁹ *Aulus Cremutius Cordus, Romeins senator en geschiedschrijver, beschreef de burgeroorlogen (vanaf de moord op Caesar?) en het begin van Augustus' heerschappij. Daarbij legde hij een sterke republikeinse gezindheid en grote vrijmoedigheid aan den dag. Omdat hij Caesars moordenaar Cassius de 'laatste Romein' had genoemd, werd hij in 25 n.Chr. op instigatie van Seianus voor het gerecht gedaagd; hij stierf de vrijwillige hongerdood (Tacitus, Annales 4, 34v). Het werk van C., die als een voorloper van Tacitus beschouwd mag worden, werd geconfisqueerd en vernietigd, maar zijn dochter Marcia wist een exemplaar te redden; tijdens de regering van Caligula verscheen er een nieuwe uitgave.*

¹⁰ *Satrius Secundus en Pinarius Natta daagden Cordus in 25 voor het gerecht.*

¹¹ congiarium   cadeau

¹² escendere in + acc.   klimmen naar

¹³ decernere 3   besluiten

¹⁴ *Het Theater van Pompeius (Latijn: Theatrum Pompei) was een antiek theater in het oude Rome uit de 1e eeuw v.Chr.. Het was het grootste theater van de Romeinse wereld en werd destijds beschouwd als een van de mooiste en belangrijkste monumenten van de stad. Het Theater van Pompeius stond model voor de latere Romeinse theaters die overal in het rijk gebouwd werden.*

¹⁵ exurere   geheel verbranden

¹⁶ sc. Tiberius

¹⁷ rumpere 3   verijdelen; conj. dubitativus

¹⁸ consecrare   wijden

¹⁹ subscriptio   aanklacht

²⁰ mansuetus   getemd, tam, mild, vreedzaam

met zelf toegebrachte wond (niet was hij onberispeliger dan Cato): wanneer je dat in ogeschouw hebt genomen, zul je weten dat zij het beste worden behandeld, die door de natuur, omdat hun dit als soldij voor het leven wachtte, snel in veiligheid zijn genomen. Niets is zo bedrieglijk als het menselijke leven, niets zo vol hinderlagen: bij Hercules, niemand zou dat leven hebben aanvaard, als het niet gegeven werd aan onwetenden. Dus als het het meeste geluk brengt, als je niet geboren wordt, dan is, naar mijn mening, wat het dichtst daarbij is, als mensen na een kort leven vervuld te hebben snel in ongeschonden staat hersteld worden.

4. Stel je die zeer bittere tijd voor, toen Seianus jouw vader aan zijn cliens Satirius Secundus cadeau gaf. Hij werd boos op hem vanwege de een of andere te vrije uitspraak, omdat hij het niet zwijgend had kunnen verdragen dat Seianus niet eens op onze nek gezet werd, maar daarop krom. Men stond op het punt te besluiten dat er voor hem een beeld in het theater van Pompeius dat Caesar, nadat het volledig afgebrand was, aan het herstellen was, neergezet moest worden: Cordus riep toen uit dat toen werkelijk het theater verloren ging. 5. Wat dus? Moest het niet verijdeld worden dat boven op de as van Gnaeus Pompeius Seianus gezet zou worden en dat op het gedenkteken van de zeer grote imperator een trouweloze soldaat gewijd werd? De aanklacht *werd bekrachtigd* en zeer grimmige honden die hij met menselijk bloed voedde, opdat hij hen voor zich alleen mak had, voor allen

haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare¹ hominem †etiam illum imperiatum† incipiunt. 6. Quid faceret? Si uiuere uellet, Seianus rogandus erat, si mori, filia, uterque inexorabilis²: constituit filiam fallere. Vsus itaque balineo³ quo plus uirium poneret⁴, in cubiculum se quasi gustaturus⁵ contulit et dimissis pueris quaedam per fenestram, ut uideretur edisse⁶, proiecit; a cena deinde, quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit⁷. Altero quoque die et tertio idem fecit; quartus ipsa infirmitate corporis faciebat indicium⁸. Complexus itaque te, 'carissima' inquit 'filia et hoc unum tota celata uita, iter mortis ingressus sum et iam medium fere teneo; reuocare me nec debes nec potes.' Atque ita iussit lumen omne praeccludi⁹ et se in tenebras condidit. 7. Cognito consilio eius publica uoluptas erat, quod e faucibus¹⁰ audissimorum luporum educeretur praeda. Accusatores auctore Seiano adeunt consulum tribunalia¹¹, queruntur mori Cordum, ut interpellarent¹² quod coegerant: adeo illis Cordus uidebatur effugere. Magna res erat in quaestione, an mortis <ius> rei¹³ perderent; dum deliberatur¹⁴, dum accusatores iterum adeunt, ille se absoluerat¹⁵. 8. Videsne, Marcia, quantae iniquorum¹⁶ temporum uices¹⁷ ex inopinato ingruant¹⁸? Fles, quod alicui tuorum mori necesse fuit? Paene non licuit!

XXIII. De dood is nabij aan het eind van je ontwikkeling.

1. Praeter hoc quod omne futurum incertum est et ad deteriora certius, facillimum ad superos iter est animis cito ab humana conuersatione dimissis; minimum enim faecis¹⁹, ponderis traxerunt. Ante quam obdurescerent²⁰ et altius terrena conciperent liberati leuiores ad originem suam reuolant et facilius quicquid est illud obsoleti²¹ inlitiue eluunt²².

---

¹ circumlatrare	blaffen rondom
² inexorabilis	onvermurwbaar
³ balineum	bad (inrichting)
⁴ ponere 3	afleggen; = deponere
⁵ gustare	een paar hapjes nemen
⁶ edere 3, edi, esus	eten
⁷ abstinere 2 ab	zich onthouden van
⁸ indicium	aanwijzing
⁹ praeccludere 3	afsluiten, versperren
¹⁰ fauces <i>pl.</i>	keel
¹¹ tribunal <i>n.</i>	hoge zitplaats, rechterstoel
¹² interpellare	onderbreken, verhinderen
¹³ reus	aangeklaagde
¹⁴ deliberare	overwegen, beraadslagen
¹⁵ se absolvere 3	zich bevrijden
¹⁶ iniquus	ongunstig, vijandig
¹⁷ vicis	beurt, afwisseling, verandering
¹⁸ ingruere 3	aanvallen, overvallen, aantasten
¹⁹ faex, faecis	droesem, bezinsel
²⁰ obdurescere 3	hard worden
²¹ obsoletus	bezoedeld
²² eluere 3	wegspoelen

woest, begonnen ook om die *... * man heen te blaffen. 6. Wat moest hij doen? Als hij wilde leven, moest het aan Seianus gevraagd worden, als hij wilde sterven moest hij het zijn dochter vragen en ieder van beide was onvermurwbaar. Hij besloot zijn dochter te misleiden. Na een bad genomen te hebben om daarmee des te meer kracht te verliezen begaf hij zich naar zijn slaapkamer zogenaamd om een paar hapjes te nemen en toen de dienaren weggestuurd waren, wierp hij sommige dingen weg door het raam om de indruk te wekken gegeten te hebben; daarna onthield hij zich van het eten, als had hij al voldoende in de slaapkamer gegeten. Ook de volgende en derde dag deed hij hetzelfde; de vierde dag gaf een aanwijzing door de zwake zelf van het lichaam. na jou dus omarmd te hebben zei hij: 'Zeer lieve dochter voor wie ik mijn hele leven alleen dit heb verborgen, ik ben de weg naar mijn dood ingeslagen en reeds ben ik ongeveer halverwege; jij moet mij noch terugroepen noch kun je dat.' En zo beval hij alle licht weg te houden en verborg hij zich in de duisternis. 7. Toen zijn plan bekend geworden was, was er algemeen vermaak, omdat de buit uit de kelen van de meest hebzuchtige wolven gehaald zou worden. Aanklagers gingen op instigatie van Seianus naar de rechterstoelen van de consuls, klaagden erover dat Cordus aan het sterven was met de bedoeling te verhinderen waartoe ze hem gedwongen hadden: zozeer scheen Cordus hun toe te ontsnappen. Een belangrijk onderwerp was aan de orde, of namelijk beschuldigden het recht op de dood moesten verliezen; terwijl men aan het overleggen was, terwijl de aanklagers weer naar de rechterstoel gingen, had hij zich bevrijd. 8. Zie je, Marcia, hoezeer de tijden van onrecht elkaar afwisselen die de mensen overvallen? Ween je, omdat iemand van jouw familieleden moest sterven? Bijna had hij dat niet mogen doen.

XXIII. De dood is nabij aan het eind van je ontwikkeling.

1. Afgezien van dit feit dat alwat in de toekomst ligt altijd onzeker is en met groter zekerheid slechter is, de weg naar de hemelingen is zeer gemakkelijk voor de geesten die snel heengestuurd zijn van de omgang met mensen; zij hebben namelijk het minst droesem, gewicht tot zich getrokken. Voordat zij verhardden en dieper van binnen het aardse opnamen, vliegen zij bevrijd lichter terug naar hun eigen oorsprong en bezoedeld en besmeurd spoelen zij al wat dat ook is gemakkelijker af.

2. Nec umquam magnis ingeniis cara in corpore mora est; exire atque erumpere gestiunt¹, aegre has angustias ferunt, uagi² per omne, sublimes et ex alto adsueti humana despiciere. Inde est quod Platon clamat: sapientis animum totum in mortem

prominere³, hoc uelle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem⁴.

3. Quid? tu, Marcia, cum uideres senilem in iuvene prudentiam, uictorem omnium uoluptatum animum, emendatum, carentem⁵ uitio, diuitias sine auaritia, honores sine ambitione, uoluptates sine luxuria adpetentem⁶, diu tibi putabas illum sospitem⁷ posse contingere? Quicquid ad summum peruenit, ab exitu prope est. Eripit se aufertque ex oculis perfecta uirtus, nec ultimum tempus expectant quae in primo maturuerunt⁸. 4. Ignis quo clarius fulsit⁹, citius extinguitur; uiuacior est, qui cum lenta¹⁰ ac difficili materia commissus¹¹ fumoque¹² demersus ex sordido lucet; eadem enim detinet¹³ causa, quae maligne¹⁴ alit. Sic ingenia quo inlustriora, breuiora sunt; nam ubi incremento locus non est, uicinus¹⁵ occasus est. 5. Fabianus ait, id quod nostri quoque parentes uidere, puerum Romae fuisse statura ingentis uiri; sed hic cito decessit, et moriturum breui nemo prudens non ante dixit; non poterat enim ad illam aetatem peruenire, quam praeceperat¹⁶. Ita est: indicium imminentis exitii nimia maturitas¹⁷ est; adpetit¹⁸ finis ubi incrementa¹⁹ consumpta sunt.

XXIV. Na de dood ziet men het zuivere en heldere.

1. Incipe uirtutibus illum, non annis aestimare; satis diu uixit. Pupillus relictus sub tutorum cura usque ad quartum decimum annum fuit, sub matris tutela semper. Cum haberet suos penates, relinquere tuos noluit et in materno contubernio, cum uix paternum liberi ferant, perseuerauit.

---

¹ gestire	hevig verlangen, begeren
² vagus	dolend
³ prominere 2	zich uitstrekken naar
⁴ tendere 3 in + acc.	streven naar
⁵ carere 2 + abl.	zijn zonder
⁶ adpetere 3	streven naar
⁷ sospes	behouden ongedeerd
⁸ maturescere	rijpen
⁹ fulgere 2	schitteren
¹⁰ lentus	taai
¹¹ committi cum + abl.	zich verenigen met
¹² fumus	rook, damp
¹³ detinere	vasthouden
¹⁴ maligne	karig
¹⁵ vicinus	nabij
¹⁶ praecipere 5	vermoeden
¹⁷ maturitas	rijpheid
¹⁸ adpetere	naderen
¹⁹ incrementum	groei, mogelijkheid tot groei

2. Nooit is aan grote talenten het verblijf in het lichaam dierbaar; ze verlangen het te verlaten en naar buiten te breken, met moeite verdragen ze deze smalle ruimte: ze zijn gewoon dolend door het heelal, verheven en vanuit de hoogte neer te kijken op het menselijke. Derhalve roept Plato; heel de geest van een wijze strekt zich uit naar de dood, dat wil hij en daarop bereidt hij zich voor; altijd wordt hij door dat verlangen meegenomen terwijl hij streeft naar zaken die zich meer buiten dat lichaam bevinden.

3. Wel Marcia, toen jij in een jongeman de bezonnenheid van een grijsaard zag, een geest die alle geneugten overwon, die verbeterd was, die geen tekortkoming had, die zonder hebzucht rijkdom nastreefde, ereambten zonder gunstbejag, genietingen zonder weeldezucht, dacht jij dan dat het jou te beurt kon vallen dat hij lang ongedeerd zou zijn? Alwat de top bereikt, is dicht bij zijn einde. Voltooide deugdzaamheid ontruikt zich aan en verwijdert zich uit je ogen; niet wachten die zaken het laatste moment af die in hun begin al rijp zijn geworden. 4. Hoe helderder het vuur geschitterd heeft, des te sneller dooft het; langer leeft het vuur dat verenigd met trage en moeilijke materie en ondergedompeld in de rook is, licht geeft vanuit een armzalige substantie; dezelfde oorzaak die het vuur karig voedt, houdt dat vuur tegen. Zo leven talenten des te korter naarmate ze voortreffelijker zijn; want wanneer er geen plaats is voor toename, is de ondergang in de buurt. 5. Fabianus zegt, dat wat ook onze voorouders gezien hebben, dat er een jongen in Rome is geweest met de statuur van een enorme man; maar deze is snel gestorven en niemand die verstandig was voorspelde niet dat hij bestemd was gauw te sterven; hij kon immers niet die leeftijd bereiken, waarvan hij was uitgegaan dat hij die zou bereiken. Het zit zo: te grote rijpheid is een aanwijzing van een dreigend einde; het einde nadert, wanneer men al gebruik heeft gemaakt van de mogelijkheid te groeien.

XXV. Na de dood ziet men het zuivere en heldere.

1. Begin hem te schatten op zijn deugden, niet op zijn jaren; hij heeft lang genoeg geleefd. Als knulletje is hij onder de hoede van zijn verzorgers tot aan zijn veertiende levensjaar geweest, onder de bescherming van zijn moeder is hij altijd geweest. Toen hij zijn eigen huis had, wilde hij jouw huis niet verlaten en is hij in de woning van zijn moeder gebleven, hoewel kinderen nauwelijks de woning van hun vader verdragen.

Adulescens statura, pulchritudine, certo corporis robore castris natus militiam recusavit, ne a te discederet. 2. Computa¹, Marcia, quam raro liberos uideant quae in diuersis domibus habitant; cogita tot illos perire annos matribus et per sollicitudinem exigi², quibus filios in exercitu habent: scies multum patuisse hoc tempus, ex quo nil perdidisti. Numquam e conspectu tuo recessit; sub oculis tuis studia formauit³ excellentis ingeni et aequaturi auum, nisi obstitisset uerecundia, quae multorum profectus⁴ silentio pressit. 3. Adulescens rarissimae formae in tam magna feminarum turba uiros corrumpentium nullius se spei praebuit, et cum quarundam usque ad temptandum peruenisset improbitas, erubuit⁵ quasi peccasset, quod placuerat. Hac sanctitate⁶ morum effecit, ut puer admodum dignus sacerdotio uideretur, materna sine dubio suffragatione⁷, sed ne mater quidem nisi pro bono candidato ualuisset. 4. Harum contemplatione⁸ uirtutum filium gere quasi sinu! Nunc ille tibi magis uacat, nunc nihil habet, quo auocetur; numquam tibi sollicitudini, numquam maerori erit. Quod unum ex tam bono filio poteras dolere, doluisti; cetera, exempta casibus, plena uoluptatis sunt, si modo uti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit intellegis. 5. Imago dumtaxat⁹ fili tui perit et effigies¹⁰ non simillima; ipse quidem aeternus meliorisque nunc status¹¹ est, despoliatus¹² oneribus alienis et sibi relictus. Haec quae uides circumdata nobis, ossa neruos et obductam¹³ cutem¹⁴ uultumque et ministras manus et cetera quibus inuoluti¹⁵ sumus, uincula animorum tenebraeque sunt. Obruitur¹⁶ his, offocatur¹⁷, inficitur, arcetur a ueris et suis in falsa coniectus. Omne illi cum hac graui carne¹⁸ certamen est, ne abstrahatur et sidat; nititur¹⁹ illo, unde demissus est. Ibi illum aeterna requies manet ex confusis crassisque²⁰ pura et liquida uisentem.

---

¹ computare	berekenen
² exigere 3	doorbrengen
³ formare	maken, inrichten
⁴ profectus 4	vordering
⁵ erubescere 3, -rubui	rood worden
⁶ sanctitas, -tatis	deugdzaamheid
⁷ suffragatio, -ionis	aanbeveling
⁸ contemplatio, -ionis	inachtneming
⁹ dumtaxat	slechts
¹⁰ effigies 5	afbeelding
¹¹ status 4	toestand
¹² despoliare + <i>abl.</i>	beroven van
¹³ obducere 3	trekken om/voor
¹⁴ cutis	huid
¹⁵ involvere 3, -volvi, -volutus	wikkelen in
¹⁶ obruere 3	bedelven
¹⁷ offocare	verstikken, wurgen
¹⁸ caro, carnis	vlees
¹⁹ niti 3	streven naar
²⁰ crassus	dicht

Toen hij als jongeman qua statuur en schoonheid en qua zekere kracht voor het legerkam geboren was, heeft hij de krijgsdienst afgewezen, opdat hij niet weg zou gaan van jou. Bereken eens, Marcia, hoe zelden moeders die in een andere woning wonen, hun kinderen zien; bedenk eens dat voor moeders zovele jaren verstrijken en door hen in eenzaamheid doorgebracht worden waarin zij zoons in de militaire dienst hebben: jij zult weten dat die tijd waarvan jij niets verspild hebt, lang heeft geduurd. Nooit heeft hij zich uit jouw aangezicht verwijderd, onder jouw ogen heeft hij de ontwikkeling van zijn uitzonderlijk talent gestalte gegeven, zijn talent dat bestemd was zijn grootvader te evenaren, als niet respect voor jou dat in de weggestaan zou hebben; respect heeft de vorderingen van velen in stilte onderdrukt.

3. Als jongeman van een meest zeldzame schoonheid heeft hij temidden van zo een grote hoeveelheid vrouwen die mannen verpesten, geen vrouw hoop gegeven hem te krijgen en toen de slechtheid van sommigen zo ver gekomen was hem te proberen te verleiden, werd hij rood alsof hij gezondigd had omdat hij in de smaak gevallen was. Door deze onschuld van zijn karakter heeft hij het bereikt dat hij als jongen het priesterschap zeer waardig scheen, zonder twijfel op aanbeveling van zijn moeder, maar zelfs zijn moeder zou geen invloed gehad hebben tenzij voor een goede kandidaat.

4. Met in achtneming van deze deugden moet jij je zoon als het ware aan je boezem dragen. Nu heeft hij meer tijd voor jou, nu heeft hij niets waarom hij weggeroepen kan worden; nooit zal hij jou tot zorg, nooit tot droefenis zijn. Het enige waarom je ten gevolge van je goede zoon verdriet kon hebben, heb je betreurd; de rest is, nu het uit de greep van toeval is, vol genot, als je tenminste nut weet te hebben van je zoon, als je slechts begrijpt wat het meest waardevol in hem is geweest.

5. Slechts het beeld van je zoon is verloren en een afbeelding, die allerminst op hem leek; hijzelf is namelijk eeuwig en hij bevindt zich nu in een betere toestand, beroofd van vreemde lasten en aan zichzelf overgelaten. Dat waarvan je ziet dat het om ons heen is gelegd, botten, spieren en huid die om ons heen is getrokken en ons gelaat en dienende handen en de rest waarmee we zijn omwikkeld, zijn boeien van de geest en duisternis. De geest wordt hiermee bedolven, gewurgd, aangetast, weggehouden van de waarheid en het eigene, terwijl men gedumpt is in een leugenachtige omgeving. Heel zijn gevecht met dit zware vlees gaat erom dat hij niet wordt weggesleurd en daar blijft zitten; hij streeft daarnaar waarvan hij naar beneden is gestuurd. Daar wacht hem de eeuwige rust terwijl hij daar weg van de ondoordringbare chaos het zuivere en heldere ziet.

XXV. In de ruimte van een eeuwige wereld

1. Proinde non est quod¹ ad sepulcrum fili tui curras; pessima eius et ipsi molestissima² istic iacent, ossa cineresque³, non magis illius partes quam uestes aliaque tegimenta⁴ corporum. Integer ille nihilque in terris relinquens sui fugit et totus excessit; paulumque supra nos commoratus⁵, dum expurgatur⁶ et inhaerentia⁷ uitia situmque⁸ omnem mortalis aevi excutit, deinde ad excelsa sublatus inter felices currit animas. Exceptit illum coetus⁹ sacer, Scipiones Catonesque, interque contemptores¹⁰ uitae et ueneficio¹¹ liberos¹² parens tuus, Marcia. 2. Ille nepotem suum — quamquam illic omnibus omne cognatum¹³ est — applicat¹⁴ sibi noua luce gaudentem et uicinorum siderum meatus¹⁵ docet, nec ex coniectura¹⁶ sed omnium ex uero peritus¹⁷ in arcana¹⁸ naturae libens ducit; utque¹⁹ ignotarum urbium monstrator hospiti gratus est, ita sciscitanti²⁰ caelestium causas domesticus interpret²¹. Et in profunda²² terrarum permittere aciem²³ iubet; iuuat enim ex alto relicta respicere. 3. Sic itaque te, Marcia, gere²⁴, tamquam sub oculis patris filique posita, non illorum, quos noueras, sed tanto excelsiorum²⁵ et in summo locatorum. Erubescere quicquam humile aut uolgare²⁶ cogitare et mutatos in melius tuos flere! Aeternarum rerum per libera et uasta spatia dimissi sunt; non illos interfusa maria discludunt²⁷ nec altitudo montium aut inuia²⁸ ualles²⁹ aut incertarum uada³⁰

---

¹ non est quod + <i>coni.</i>	er is geen reden dat
² molestus	lastig, gemaakt, ergerlijk
³ cinis, cineris <i>m</i>	as
⁴ tegimentum	bedekking
⁵ commorari	verwijlen
⁶ expirgare	reinigen
⁷ inhaerere 2	vastzitten aan
⁸ situs 4	vuil
⁹ coetu 4	gezelschap
¹⁰ contemptor	verachter
¹¹ ueneficium	vergiftiging
¹² liber + <i>abl.</i>	vrij van
¹³ cognatus	verwant
¹⁴ applicare + <i>dat.</i>	verbinden aan, toevoegen aan
¹⁵ meatus 4	de baan
¹⁶ coniectura	vermoeden
¹⁷ peritus + <i>gen.</i>	ervaren in, bekend met
¹⁸ arcanum	geheim
¹⁹ ut .., ita ..	zoals .., zo.., niet alleen.., maar ook ..
²⁰ sciscitari	informaren naar, te weten willen komen
²¹ interpret	tolk, uitlegger, verklaarder
²² profundus	diep, van de onderwereld, onpeilbaar, onmetelijk
²³ acies 5	blik
²⁴ se gerere 3	zich gedragen, zich opstellen
²⁵ excelsus	hoog, voortreffelijk, verheven
²⁶ uolgaris	alledaags
²⁷ discludere 3	scheiden
²⁸ inuius	onbegaanbaar
²⁹ uallis	vallei
³⁰ uadum	wad, ondiepte

XXV. In de ruimte van een eeuwige wereld

1. Derhalve is er geen reden dat je naar het graf van je zoon rent; daar ligt het slechtste van hem en wat voor hem het lastigst was, zijn botten en as, die niet meer onderdeel van hem zijn dan zijn kleren en andere lichaamsbedekkingen. Hij is ongedeerd en zonder iets van zijn persoon op aarde achter te laten er vandoor gegaan en volledig verdwenen en korte tijd boven ons verwijld hebbend, terwijl hij gereinigd werd en terwijl hij de gebreken die aan hem kleefden en al het vuil van het sterfelijke leven afschudde, is hij vervolgens, in den hoge verheven, naar het midden van gelukkige zielen gerend. Een heilig gezelschap heeft hem opgenomen, mensen als Scipio en Cato en jouw vader, Marcia, te midden van mensen die het leven verachten en vrij zijn door vergiftiging. 2. Hij voegt zijn kleinzoon -ook al is daar alles aan elkaar verwant- aan zich toe, terwijl die zich verheugt over het nieuwe licht en hij leert hem de banen van de sterren in de buurt en niet op grond van vermoeden, maar op grond van de waarheid met alles bekend brengt hij hem graag thuis in de geheimen van de natuur en zoals hij die onbekende steden laat zien, aan zijn gast een welkome figuur is, zo is dat ook voor wie de oorzaken van de hemelse verschijnselen wil leren, iemand van eigen huis die hem dat verklaart. 3. Gedraag je dus zo, Marcia, alsof je je onder de ogen van je vader en zoon bevindt, niet van die vader en zoon die je kende, maar van hen die des te verhevener en op de top geplaatst zijn. Schaam je ervoor iets laags of algemeen te denken en de jouwen te bewenen die een verandering ten goede hebben ondergaan. Zij zijn weggestuurd door de vrije en enorme ruimtes van een eeuwige wereld: niet scheiden hen zeeën die er tussendoor stromen noch de hoogte van bergen of onbegaanbare paden of de wadden van de onzekere Syrten:

Syrtium¹: omnia ibi plana² et ex facili³ mobiles et expediti⁴ et in uicem peruii sunt intermixtique sideribus.

XXVI. Ondergang en wedergeboorte

1. Puta itaque ex illa arce caelesti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio⁵, quo ciuilia bella defleuit, quo proscribentis in aeternum ipse proscripsit⁶, sed tanto elatiore⁷, quanto est ipse sublimior, dicere:

2. 'Cur te, filia, tam longa tenet aegritudo? Cur in tanta ueri ignoratione uersaris⁸, ut inique actum cum filio tuo iudices, quod integro domus statu integer ipse se ad maiores recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis⁹ disturbet omnia? Quam nullis benignam facilemque se praestiterit, nisi qui minimum cum illa contraxerant¹⁰? Regesne tibi nominem¹¹ felicissimos futuros, si maturius illos mors instantibus subtraxisset malis? an Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit¹², si aliquid aetati detraxeris? an nobilissimos uiros clarissimosque ad ictum militaris gladii composita¹³ ceruice¹⁴ curuatos¹⁵? 3. Respice patrem atque auum tuum: ille in alieni percussoris¹⁶ uenit arbitrium¹⁷; ego nihil in me cuiquam permisi et cibo prohibitus¹⁸ ostendi tam magno me quam uidebar animo scripsisse. Cur in domo nostra diutissime lugetur¹⁹ qui felicissime moritur? Coimus omnes in unum uidemusque non alta nocte circumdati nil apud uos, ut putatis, optabile²⁰, nil excelsum, nil splendidum, sed humilia cuncta et graua et anxia et quotam²¹ partem luminis nostri cernentia! 4. Quid dicam nulla hic arma mutuis furere²² concursibus²³ nec classes classibus frangi²⁴ nec parricidia²⁵ aut fingi aut cogitari

---

¹ Syrtien, twee inhammen op de kust van het tgw. Tripoli: de Syrtis magna of Grote S., heet thans golf van Sidra, de Syrtis minor of Kleine Si, golf v. Cabes; zij waren voor de scheepvaart zeer gevaarlijk en berucht.

² planus

vlak

³ facilis

gemakkelijk, bewegelijk, meegaand

⁴ expeditus

vrij, onbelemmerd

⁵ ingenium

aard, verstand

⁶ proscribere 3

op de proscriptielijst zetten

⁷ elatus

verheven

⁸ uersari in + abl.

verkeren in

⁹ procella

stormvraag

¹⁰ contrahere 3 cum + abl. bewerkstelligen samen met, zich inlaten met

¹¹ nominare

noemen

¹² deesse + dat.

ontbreken aan

¹³ componere 3

in gereedheid brengen

¹⁴ cervix

nek

¹⁵ curvare

krommen, buigen

¹⁶ percussor

moordenaar

¹⁷ arbitrium

onbepaalde macht

¹⁸ prohiberi + abl.

zich onthouden van

¹⁹ lugere 2

rouwen om, betreuren

²⁰ optabilis

wenselijk

²¹ quotus

hoeveelste

²² furere 3

tekeer gaan

²³ concursus

het te hoop lopen, vijandelijke confrontatie

²⁴ frangere 3

breken, verbrijzelen

²⁵ parricidium

verwantenmoord

daar is alles vlak en ze zijn gemakkelijk bewegelijk en vrij en op hun beurt toegankelijk voor en zich begevend onder de sterren.

XXVI. Ondergang en wedergeboorte

1. Meen dus dat vanuit de hemelse burcht jouw vader, Marcia, die bij jou zoveel gezag had als jij bij jouw zoon, niet door dat talent, waarmee hij de burgeroorlogen heeft beweend, waarmee hij zelf de mensen die proscriptielijsten opstelden, voor eeuwig op die lijsten geplaatst heeft, maar met zijn des te verhevener talent naarmate hij zelf verhevener is, zegt:

2. “Waarom ben jij, dochter, in de greep van een zo lang durende ziekte? Waarom in zo een grote onwetendheid van de waarheid, dat jij van oordeel bent dat er onbillijk omgegaan is met jouw zoon, omdat hij zonder schade aan de positie van zijn familie zich zelf ongedeedd heeft teruggetrokken naar zijn voorouders? Weet je niet met he grote stormvlagen het lot alles in verwarring brengt? Hoe zij zich aan niemand welwillend en gemakkelijk heeft betoond tenzij aan hen die zich het minst met haar hadden ingelaten? Moet ik jou koningen noemen die zeer gelukkig zouden zijn, als de dood hen eerder had onttrokken aan de rampen die dreigden? Of Romeinse legeraanvoerders, aan wier grote niets zal ontbreken als je iets van hun leeftijd afneemt? Of de adelijkste en beroemdste mannen die gekromd staan met hun nek klaar voor de slag van het zwaard van een soldaat? 3. Sla eens acht op jouw vader en grootvader: de eerste kwam in de willekeur van een vreemde moordenaar; ik heb niemand iets tegen mij toevertrouwd en na me van voedsel onthouden te hebben heb ik me van zo’n grote geest getoond als waarmee ik scheen geschreven te hebben. Waarom wordt in ons huis hij die zeer gelukkig sterft, zeer lang betreurd? Wij gaan allen naar één plek en wij zien zonder door diepe duisternis omgeven te zijn niets wenselijks bij jullie, zoals jullie denken, niets verhevens, niets schitterends, maar louter laagheid en zwaarte en angst en het zien van een hoeveelste deel van ons licht! 4. Waarom moet ik zeggen dat hier geen wapens razen, doordat men van wederzijdse kant te hoop loopt en dat geen schepen door schepen gebroken worden en dat er geen moorden hetzij begaan hetzij bedacht

nec fora litibus¹ strepere² dies perpetuos³, nihil in obscuro, detectas⁴ mentes et aperta praecordia⁵ et in publico medioque uitam et omnis aevi prospectum⁶ uenientiumque?

5. 'Iuuabat unius me saeculi⁷ facta componere⁸ in parte ultima⁹ mundi et inter paucissimos gesta. Tot saecula, tot aetatium¹⁰ contextum¹¹, seriem, quicquid annorum est, licet uisere; licet surrectura¹², licet ruitura¹³ regna prospicere et magnarum urbium lapsus¹⁴ et maris nouos cursus¹⁵. 6. Nam si tibi potest solacio esse desiderii¹⁶ tui commune¹⁷ fatum, nihil quo stat loco stabit, omnia sternet abducetque secum uetustas. Nec hominibus solum (quota enim ista fortuitae potentiae portio¹⁸ est?), sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet¹⁹. Totos supprimet²⁰ montes et alibi rupes²¹ in altum nouas exprimet; maria sorbebit²², flumina auertet²³ et commercio²⁴ gentium rupto societatem²⁵ generis humani coetumque²⁶ dissoluet; alibi hiatibus²⁷ uastis subducet urbes, tremoribus quatiet²⁸ et ex infimo²⁹ pestilentiae halitus³⁰ mittet et inundationibus³¹ quicquid habitatur obducat necabitque omne animal orbe submerso³² et ignibus uastis torrebit³³ incendetque mortalia. Et cum tempus aduenerit, quo se mundus renouaturus

---

¹ lis, litis	ruzie
² strepere 3	weerklinken
³ perpetuus	ononderbroken
⁴ detegere 3	ontbloten, onthullen
⁵ praecordia <i>n.pl.</i>	middenrif, borst, hart
⁶ prospectus 4	uitzicht
⁷ saeculum	generatie, periode, eeuw
⁸ componere 3	op schrift stellen
⁹ ultimus	uiterst, laatst
¹⁰ aetas	leven generatie, tijdperk
¹¹ contextus 4	samenhang
¹² surgere 3	zich verheffen
¹³ ruere 3	ineenstorten
¹⁴ lapsus 4	het neerstorten
¹⁵ cursus 4	vaart, zeereis
¹⁶ desiderium	verlangen gemis
¹⁷ communis	gemeenschappelijk
¹⁸ portio	deel
¹⁹ ludere + <i>abl.</i>	spelen met
²⁰ supprimere 3	overweldigen
²¹ rupes	klip
²² sorbere	verzwelgen
²³ auertere 3	in een andere richting leiden
²⁴ commercium	zakelijk verkeer, omgang
²⁵ societas	gemeenschap, nauwe band
²⁶ coetus 4	het ontmoeten
²⁷ hiatus 4	afgrond
²⁸ quatere 5	schokken
²⁹ inimus	diepst
³⁰ halitus 4	het blazen, adem,
³¹ inundatio	overstroming
³² submergere 3	onderdompelen
³³ torrere	roosteren, verbranden

worden en dat geen fora weerklinken van ruzies, dat niets in het duister is, dat de geesten ontbloot zijn en de harten open staan en dat het leven zich afspeelt in het openbaar en in het midden van de aandacht en dat er sprake is van uitzicht op heel de tijd en van alles wat komt?

5. 'Ik vond het leuk de daden van één periode op papier te stellen die aan de rand van de wereld en te midden van zeer weinigen verricht zijn. Je kunt dan zovele eeuwen, de samenhang van zovele generaties, de reeks, alwat er aan jaren is, bekijken; je kunt dat van te voren zien wat gaat verrijzen en wat ineen gaat storten en hoe grote steden vervallen en nieuwe zeestromingen. 6. Want als het algemene lot jouw gemis kan troosten, nou, niets zal daar staan waar het staat, de ouderdom zal alles tegen de grond slaan en met zich mee voeren. Het lot zal niet alleen met de mensen spelen (een hoeveelste deel is die mens van de macht van het lot?), maar ook met plekken, maar ook met gebieden, maar ook met delen van de wereld. Het zal hele bergen onderdrukken en op de ene plek nieuwe klippen de hoogte in duwen; het zal zeeën verzwelgen, rivieren afwenden en het zal door de omgang van de mensen te verbreken de nauwe band van het menselijke ras en het verkeer ontbinden; elders zal het steden in enorme kloven doen verdwijnen en met bevingen schokken en uit het diepste een ongezonde lucht laten waaien en alwat bewoond wordt met overstromingen bedekken en ieder levend wezen doden door de aarde onder te dompelen en verbranden met reusachtige vuren en wat sterfelijk is in brand steken. En wanneer de tijd gekomen zal zijn, dat de wereld zich vernietigt om zich te vernieuwen,

extinguat¹, uiribus ista se suis caedent et sidera sideribus incurrent et omni flagrante materia uno igni quicquid nunc ex disposito² lucet³ ardebit.

7. Nos quoque felices animae et aeterna sortitae⁴, cum deo uisum erit iterum ista moliri⁵, labentibus cunctis et ipsae parua ruinae ingentis accessio⁶ in antiqua⁷ elementa uertemur.'

---

¹ extinguere   uitblussen, vernietigen
² disponere   uit elkaar plaatsen
³ lucere   stralen
⁴ sortiri   (door loting) krijgen
⁵ moliri   verwoesten
⁶ accessio   aanhangsel, toevoeging
⁷ antiquus   voormalig

dan zullen die verschijnselen zich door hun eigen kracht vernietigen en sterren op sterren botsen en zal al wat nu verspreid licht geeft, branden doordat alle materie met één vuur brandt.

7. Ook wij als gelukkige zielen die een eeuwigheid door het lot hebben toegewezen gekregen, zullen, wanneer de god besloten zal hebben dat opnieuw in elkaar te zetten, terwijl alles vervalt, ook zelf als kleine toevoeging van de totale ineenstorting veranderen in de oorspronkelijke elementen.